

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI**

**XVI.-XVII. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ SARAY
KADIN KIYAFETLERİ İLE HALK KADIN
KIYAFETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Seda TÜRÜT**

**Danışman
Prof. Şebnem R. TEMİR**

İstanbul – 2011

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

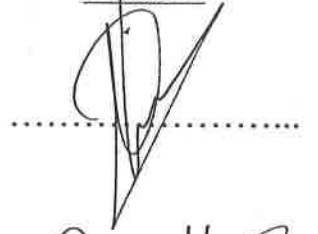
Tekstil ve Moda Tasarım Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarım Programı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi **Seda TÜRÜT** tarafından hazırlanan **“XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saray Kadın Kıyafetleri ile Halk Kadın Kıyafetlerinin Karşılaştırılması”** adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi : 21.06.2011

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

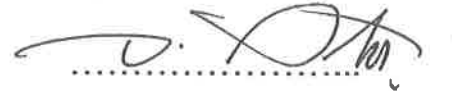
Jüri Üyesi: Prof.Dr.Şebnem R.TEMİR
Dan.-HAL.Üniv.Tekstil ve Moda Tas.ASD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Esin SARIOĞLU
HAL.Üniv.Tekstil ve Moda Tas.ASD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi :Doç.Dr.Didem A.ÖZHEKİM
Marmara Üniv. Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr.Altan ORAN
HAL.Üniv.Tekstil ve Moda Tas.ASD Öğr.Üyesi (Yedek)

ÖNSÖZ

“XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saray Kadın Kıyafetleri ile Halk Kadın Kıyafetlerinin Karşılaştırılması”; konu başlıklı tez çalışmasında Osmanlı toplumunda kadının sosyolojik yapısı, hiyerarşik düzeni, saray kadını yaşamı ve halk kadın yaşamı araştırılmıştır. XVI.-XVII. yüzyıl kadın giyimi ve kuşamı, özellikleri genel olarak ele alınmış, görsel verilerle zenginleştirilmiştir. Saray kadın giyimi ve halk kadın giyimi karşılaştırılmıştır.

Araştırmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Haliç Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın, Prof. Şebnem R. TEMİR’e teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Eğitimimin her aşamasında benden yardımlarını, desteğini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

İstanbul, 2011

Seda TÜRÜT

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VI
ÖZET.....	XI
ABSRRACT.....	XII
1.GİRİŞ	1
2. XVI. ve XVII. YÜZYIL AVRUPA'DA KADIN GİYİM ÖZELLİKLERİ.....	3
2.1. XVI. Yüzyıl (Rönesans) ve XVII. Yüzyıl (Barok) Dönem	3
2.1.1. İngiltere Kadın Giysileri.....	3
2.1.2. Fransa Kadın Giysileri	6
3. OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN	11
3.1. Kadının Toplumsal Statüsü.....	11
3.2. Harem-i Hümayun	12
3.3. Harem Kurumunda Hiyerarşi	15
3.4. Haremdede Yaşayan Kadınlar	18
3.4.1. Valide Sultan	18
3.4.2. Sultanlar	19
3.4.3. Kadın Efendiler1	19
3.4.4. Ustalar	20
3.4.5. Dadı	20
3.4.6. Ebe	20
3.4.7. Hazinedar Usta.....	21
3.4.8. Hastalar Ustası	21
3.4.9. Kadehkar Kadın	22
3.4.10. Kâtibe Usta	22
3.4.11. Kâhya Kadın	22
3.4.12. Kethüda Kadın	22
3.4.13. Kutucu Usta	22
3.4.14.KülhancıUsta	22

3.4.15. Musahip Kadın	23
3.4.16. Saray Usta	23
3.4.17. Sultan Bacısı	23
3.4.18. Taye, Dâye, Sütnine	23
3.4.19. Vekil Usta	24
3.4.20. Kalfalar	24
3.4.21. Şagird ve Şakirt	25
3.4.22. Saraylı	25
3.4.23. Cariyeler	26
3.5. Cariyelerin Harem'e Alınmaları.....	27
3.5.1. Gedikli Cariye	28
3.5.2. Azatlı Cariye	29
3.5.3. Odalık	29
3.6. Osmanlı Toplumunda Özel Günler, Âdet Ve Gelenekler	30
3.7. Seyahatnameler ve Minyatürlerde Kadın.....	30
4. OSMANLI'DA KADIN GİYİM KUŞAMI.....	41
5. XVI. ve XVII. YÜZYIL OSMANLI'DA KADIN GİYİM ÖZELLİKLERİ	43
5.1. Türk Kadın Giyimini Oluşturan Giysi Türleri	59
5.1.1. Entari (Elbise)	59
5.1.2. Üstlük-Kaftan	65
5.1.3. Gömlek-İç Entarisi.....	66
5.1.4. Cepken (Ceket)	67
5.1.5. Şalvar-Pantolon	68
5.1.6. Ferace-Maşlah	69
5.1.7. Üçetek	71
5.2. Giysilerin Kullanım Yerleri	72
5.2.1. Sokak Giyimi	73
5.2.2. Ev İçi Giyimi.....	75
5.2.3. Törenselle Kadın Giysisi.....	80
5.3. XVI ve XVII. Yüzyıl Halk Kadını Giyim Özellikleri.....	86

5.4. XVI- XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Kadını Giyim Özellikleri	94
5.4.1. Hiyerarşik Düzen İçinde Saray Kadınlarının Giyimleri.....	95
5.4.1.1. Valide Sultan	95
5.4.1.2. Başkadın Efendi	96
5.4.1.3. Haseki Sultan (Haseki Kadın).....	98
5.4.1.4. Gedikli Kadın	102
5.4.1.5. Kadın Kalfa	103
5.4.1.6. Kadın Kızlar Ağası.....	104
5.4.1.7. Odalık.....	105
5.4.1.8. Büyük Odalık.....	106
5.4.1.9. Baş İkbal	107
5.4.1.10. Harem Dairesi Hademesi.....	108
5.4.1.11. Çırağan.....	109
5.4.1.12. Kadın Sultanın Oda Lalası.....	110
5.4.1.13. Gözde.....	111
5.4.1.14. Çerkez Halayık.....	112
5.4.1.15. Saraylı	113
5.4.1.16. Cariye	117
5.4.1.17. Saray Çengisi (Rakkase).....	120
5.4.2. Saray Kadınının Saç ve Başlık Özellikleri.....	121
5.4.2.1. Peçe ve Yaşmak	127
5.4.2.2. Çatki	127
5.4.3. Osmanlı Saray Kadınlarının Kullandığı Aksesuarlar	128
5.4.3.1. Mühür Yüzük (17. Yüzyıl).....	128
5.4.3.2. Bir Çift Küpe (17. Yüzyıl).....	129
5.4.3.3. Altın Gerdanlık (16.-17.Yüzyıl)	130
5.4.3.4. Kemer Tokası (17.Yüzyılın başı)	130
5.4.3.5. Enselik (17-18 Yüzyıl)	131
5.4.3.6. Çarpast	132
5.4.3.7. Kemerler ve Bileklikler.....	133
5.4.3.8. Düğmeler	134

5.4.3.9. Çoraplar ve Ayağa Giyilenler	134
6.XVI. ve XVII. YÜZYIL KUMAŞ ÖZELLİKLERİ.....	137
6.1. XVI. - XVII. Yüzyıl Desen ve Renk Özellikleri.....	141
6.2. XVI. - XVII. Yüzyıl Kumaş Çeşitleri	143
6.2.1. Yünlü Dokumalar	144
6.2.1.1. Çuha	145
6.2.1.2. Aba	145
6.2.1.3. Şal	145
6.2.1.4. Sof	145
6.2.2. Pamuklu Dokumalar.....	147
6.2.2.1. Boğası	147
6.2.2.2. Bez	148
6.2.2.3. Alaca	148
6.2.2.4. Beledi	148
6.2.2.5. Tülbent	148
6.2.2.6. Astar	148
6.2.2.7. Basma ve Yazma	149
6.2.3. İpekli Dokumalar	151
6.2.3.1. Klabdan.....	153
6.2.3.2. Tel	154
6.2.3.3. Sim	155
6.2.3.4. Tafta	156
6.2.3.5. Bürümcük	156
6.2.3.6. Canfes	157
6.2.3.7. Kutnu.....	159
6.2.3.8. Ahmediye	160
6.2.3.9. Bindalı	160
6.2.3.10. Car	161
6.2.3.11. Arşın	161
6.2.3.12. Çitari	162
6.2.3.13. Altıparmak.....	162

6.2.3.14. Atlas.....	165
6.2.3.16. Hare (Gezi).....	165
6.2.3.17. Seraser.....	167
6.2.3.18. Serenk.....	168
6.2.3.19. Selimiye.....	169
6.2.3.20. Savai.....	170
6.2.3.21. Şib.....	172
6.2.3.22. Hatai.....	173
6.2.3.23. Abani.....	173
6.2.3.24. Kemha.....	174
6.2.3.25. Zerbaft.....	176
6.2.4. Kadife ve Çatma Kumaşlar.....	177
6.3. Osmanlı'da Terziler.....	180
6.3.1. Çarşı Terzileri.....	180
6.3.2. Saray Terzileri.....	181
7. XVI. Ve XVII. YÜZYIL OSMANLI SARAY KADIN MODASINA IŞIK	
TUTAN YAZILI BELGELER.....	183
8. SARAY KADIN GİYİMİ VE HALK KADIN GİYİMİ	
KARŞILAŞTIRMASI.....	187
9. SONUÇ.....	195
10. KAYNAKLAR.....	201
11. ÖZGEÇMİŞ.....	205

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No:
Şekil 2.1 : İngiltere, XVI. Yüzyıl Rönesans, kadın elbisesi ve korsesi.....	4
Şekil 2.2.: İngiltere, XVI. Yüzyıl Rönesans dönemi, kadın ayakkabısı.....	5
Şekil 2.3.: İngiltere, XVII.Yüzyıl Barok dönem, kadın giysisi.....	5
Şekil 2.4.: Fransa, XVI. Yüzyıl, kadın giysisi.....	7
Şekil 2.5.: 1700'ler Fransa saray Modası.....	8
Şekil 2.6.: Fransa, XVII.Yüzyıl, pieces.....	8
Şekil 2.7.: Fransa, XVII. Yüzyıl, kadın giysisi.....	9
Şekil 2.8.: Fransa, XVII. Yüzyıl, kadın giysisi.....	10
Şekil 3.1.: Gedikli Kadın gravürü.....	16
Şekil 3.2.: Harem.....	17
Şekil 3.3.: İstanbul Sokak Gravürü.....	32
Şekil 3.4.: Saray hareminden kadınlar.....	33
Şekil 3.5.: İpek pazarı.....	34
Şekil 3.6.: Bir fincan kahve.....	35
Şekil 3.7.: Türk kadınları gezintide.....	36
Şekil 3.8.: Haseki sultan.....	37
Şekil 3.9.: Arzuhalci.....	38
Şekil 3.10.: Haremde eğlence.....	40
Şekil 5.1.: Göksu'da İstanbul Kadınları.....	44
Şekil 5.2.: Feraceli Türk Kadını.....	45
Şekil 5.3.: Dört Türk Kızı.....	47
Şekil 5.4.: İki Türk Kızı.....	48
Şekil 5.5.: XVII.Yüzyıl Bir Türk Harem Kadını.....	49
Şekil 5.6.: XVII.Yüzyıl Şehirli Kadın.....	50
Şekil 5.7.: XVII.Yüzyıl Güllü Karanfilli Kadın.....	51
Şekil 5.8.: XVII.Yüzyıl Çalgıcılar.....	52

Şekil 5.9.: XVII.Yüzyıl Transparan örtülü kız.....	53
Şekil 5.10.: XVII.Yüzyıl Saçını bağlayan kadın.....	54
Şekil 5.11.: XVII.Yüzyıl Karanfilli kadın.....	55
Şekil 5.12.: XVII.Yüzyıl Feraceli Kadın.....	56
Şekil 5.13.: XVII.Yüzyıl Uyuyan Kadın.....	57
Şekil 5.14.: XVII.Yüzyıl, Bir Türk Kadını Sokak Kıyafetiyle.....	58
Şekil 5.15.: Ayşe Sultan'ın Entarisi ve Başlığı.....	60
Şekil 5.16.: Rukiye Sultan'ın Entarisi.....	61
Şekil 5.17.: Hanzade Sultan'ın Entarisi.....	63
Şekil 5.18.: Kaya İsmihan Sultan'ın Entarisi.....	64
Şekil 5.19.: Kaftan.....	65
Şekil 5.20.: İç entari.....	66
Şekil 5.21.: Cepken.....	67
Şekil 5.22.: Seraser Şalvar.....	68
Şekil 5.23.: Ferace örneği.....	69
Şekil 5.24.: Feraceli kadın.....	70
Şekil 5.25.: Üçetek.....	72
Şekil 5.26.: XVII.Yüzyıl Ferace Örnekleri.....	73
Şekil 5.27.: XVI. Yüzyıl, Türk Kadını Sokakta.....	74
Şekil 5.28.: XVII.Yüzyıl. Eviçi başlık Örneği.....	76
Şekil 5.29.: XVI. Yüzyıl Ev Giysisiyle Türk Kadını.....	77
Şekil 5.30.: XVI. Yüzyıl Evinde Türk Kadını.....	78
Şekil 5.31.: XVI. Yüzyıl, Evinde Türk Kadını.....	78
Şekil 5.32.: XVII.Yüzyıl Osmanlı Hanımları.....	79
Şekil 5.33: Türk Kadını Düğün Giysisi.....	81
Şekil 5.34.: Gelin Hamamı.....	82
Şekil 5.35.: İstanbullu Gelin.....	83
Şekil 5.36.: XVII.Yüzyıl Saraylı Gelin.....	84
Şekil 5.37.: Hamama Giden Türk Kadını.....	85
Şekil 5.38.: Bir kadın toplantısında çengiler, kadın çalgıcılar.....	86
Şekil 5.39.: Feraceli Müslüman kadın.....	87
Şekil 5.40.: Taşralı Kıyafetiyle Bir Türk Kadını.....	89

Şekil 5.41.: İstanbullu Bir Türk Kadını.....	90
Şekil 5.42.: Ev giysisiyle genç kadın, minyatürü.....	92
Şekil 5.43.: İstanbullu genç hanım, Minyatür.....	93
Şekil 5.44.: Valide Sultan.....	95
Şekil 5.45.: Başkadınefendi.....	97
Şekil 5.46.: Haseki Sultan.....	98
Şekil 5.47.: Osmanlı Sarayı'nda Haseki Sultan ve Harem Kadınları.....	99
Şekil 5.48.: Haseki Sultan, Minyatürü.....	100
Şekil 5.49.: Haseki Sultan.....	101
Şekil 5.50.: Gedikli Kadın.....	102
Şekil 5.51.: Kadın Kalfa.....	103
Şekil 5.52.: Kadın Kızlar Ağası.....	104
Şekil 5.53.: Odalık.....	105
Şekil 5.54.: Büyük Odalık.....	106
Şekil 5.55.: Baş İkbal.....	107
Şekil 5.56.: XVII.Yüzyıl İkbal Minyatürü.....	108
Şekil 5.57.: Harem Dairesi Hademesi.....	109
Şekil 5.58.: Çırağan.....	110
Şekil 5.59.: Kadın Sultanın Oda Lalası.....	111
Şekil 5.60.: Gözde.....	112
Şekil 5.61.: Çerkez Halayık.....	113
Şekil 5.62.: Saraylı.....	114
Şekil 5.63.: XVII.Yüzyıl Saraylı Türk Kadını.....	114
Şekil 5.64.: XVI. Yüzyıl Saray Kadınları.....	115
Şekil 5.65.: XVII.Yüzyıl Saraylı Kadın.....	115
Şekil 5.66.: XVII.Yüzyıl Saraylı Kadın.....	116
Şekil 5.67.: Cariye.....	118
Şekil 5.68.: XVII.Yüzyıl Osmanlı Sarayında Çerkez Cariye.....	119
Şekil 5.69.: Rakkase.....	120
Şekil 5.70.: Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Başlık Örneği.....	122
Şekil 5.71.: XVI. Yüzyıl Kadın Başlıkları.....	122
Şekil 5.72.: XVII.Yüzyıl Kadın Başlıkları.....	123

Şekil 5.73.: XVII.Yüzyıl Kadın Başlığı Örnekleri.....	124
Şekil 5.74.: XVII.Yüzyıl, Hanzade Sultanın başlığı.....	124
Şekil 5.75.: XVII.Yüzyıl, Kadın Başlık örnekleri	125
Şekil 5.76.: XVII.Yüzyıl, Kadın Başlık örnekleri.....	126
Şekil 5.77.: XVII.Yüzyıl, Kaya İsmihan Sultanın başlığı.....	126
Şekil 5.78.: XVI.-XVII.Yüzyıl'la ait Takı Örnekleri.....	128
Şekil 5.79.: Mühür Yüzük.....	129
Şekil 5.80.: Bir Çift Küpe.....	129
Şekil 5.81.: Altın Gerdanlık.....	130
Şekil 5.82.: Kemer Tokası.....	131
Şekil 5.83.: Enselik.....	132
Şekil 5.84.: Çarpast.....	132
Şekil 5.85.: Bileklik Örneği.....	133
Şekil 5.86.: Toka Örneği.....	133
Şekil 5.87.: Düğmeler.....	134
Şekil 5.88.: XVI. Yüzyıl Üzeri Altın Simle Zerdüş İşlemeli Çetrik Örneği.....	135
Şekil 5.89.: Nalın Örneği	136
Şekil 6.1.: Yün İstanbul Şalı.....	146
Şekil 6.2.: Yün Gürün Şalı.....	147
Şekil 6.3.: Astar Kumaş Örneği.....	149
Şekil 6.4.: Yazma örneği.....	150
Şekil 6.5.: Yazma örneği.....	150
Şekil 6.6.: İpek Kumaş Örneği.....	152
Şekil 6.7.: Klabdan Kumaş Örneği.....	154
Şekil 6.8.: Sim işlemeli kumaş örneği.....	155
Şekil 6.9.: Tafta.....	156
Şekil 6.10.: Bürümcük.....	157
Şekil 6.11.: Canfes.....	158
Şekil 6.12.: Fitilli Canfes.....	158
Şekil 6.13.: Enine Dokunmuş Kutnu Kumaş Örneği.....	159
Şekil 6.14.: Şam Kutnusu.....	160
Şekil 6.15.: Bindallı kumaşından giysi örneği.....	161

Şekil 6.16.: Çitari.....	162
Şekil 6.17.: Bursa Altıparmak Kumaşı.....	163
Şekil 6.18.: Bursa Altıparmak Kumaşı.....	163
Şekil 6.19.: Atlas Kumaş Örneği.....	164
Şekil 6.20.: Atlas Kumaş Örneği.....	165
Şekil 6.21.: Bursa Gezi, Kumaş Örneği.....	166
Şekil 6.22.: Harput Harelisi, Kumaş Örneği.....	167
Şekil 6.23.: Seraser Kumaş Örneği.....	168
Şekil 6.24.: Serenk Kaftan Örneği.....	169
Şekil 6.25.: Selimiye Kumaş Örneği.....	170
Şekil 6.26.: Savai.....	171
Şekil 6.27.: Şam Savaisi.....	171
Şekil 6.28.: Şib Kumaş Örneği.....	172
Şekil 6.29.: Elazığ Şib Kumaş Örneği.....	173
Şekil 6.30.: Bursa Abani Kumaş Örneği.....	174
Şekil 6.31.: Osmanlı Dokumalarından Kemha Kumaş Örneği.....	175
Şekil 6.32.: Osmanlı Dokumalarından Kemha Kumaş Örneği.....	175
Şekil 6.33.: XVII.Yüzyıl Kemha Kumaş Örneği.....	176
Şekil 6.34.: Çatma Kaftan.....	178
Şekil 6.35.: Çatma Kumaş Örneği.....	178
Şekil 6.36.: Çatma Kaftan Kumaş Örneği.....	179
Şekil 6.37.: Çatma Kumaş Örneği.....	180
Şekil 7.1.: XVI. Yüzyıl, Terzi Defteri.....	184
Şekil 7.2.: XVII.Yüzyıl, Terzi Defteri.....	185
Şekil 7.3.: Terzi Defteri.....	186
Şekil 8.1.: Yazılı belge örneği.....	187
Şekil 8.2.: Ev içinde Kullanılan Hotoz Örneği.....	188
Şekil 8.3.: Sokağa Çıkarken Kullanılan Hotoz Örneği.....	188
Şekil 8.4.: İç Giyimde Kullanılan Canfes Kumaş Örneği.....	189
Şekil 8.5.: Saraylı Kadının Sokağa Çıkarken Giydiği Ferace Örneği.....	189
Şekil 8.6.: Saraylı Kadınların Kullandığı Aksesuar Örnekleri.....	190
Şekil 8.7.: Saraylı Kadının Giydiği Terlik Örneği.....	190

Şekil 8.8.: Saraylı Kadının Giydiği Nalın Örneği.....	190
Şekil 8.9.: Sokak Kıyafetli Saraylı Kadın.....	191
Şekil 8.10.: Halk Kadını Sokak Kıyafetiyle.....	192
Şekil 8.11.: Köylü Kadın Sokak Kıyafetiyle.....	193
Şekil 8.12.: Sokak Kıyafetiyle Halk Kadını.....	194

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Seda TÜRÜT
Anabilim Dalı	: Tekstil ve Moda Tasarımı
Programı	: Tekstil ve Moda Tasarımı
Tez Danışmanı	: Prof. Şebnem R. TEMİR
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Haziran 2011

XVI.-XVII. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ SARAY KADIN KIYAFETLERİ İLE HALK KADIN KIYAFETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

ÖZET

Türk kadın giyimi, Türk toplumunun Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar süren ve Anadolu'da da devam eden tarihsel sürecinde, sosyal değişimini izlememizi sağlayan önemli örnekler sunmaktadır. Minyatürler ve seyahatnameler, dönemin giysi özelliklerinin belirlenmesinde önemli katkı sağlamaktadır. Bu belgeler Osmanlı kadınının yaşamını anlatmaktadır. Osmanlı Devleti güçlü bir imparatorluk haline gelirken kadının sosyal durumu önemli ölçüde gerilemiştir. Özellikle şehirlerde, kadınlar ayrı bir grup olarak ve katı yaşam şartları altında yaşamaya zorlanmışlardır. Harem, kelime anlamı olarak kutsal bir alanı tanımlasa da kullanım olarak giriş ve çıkışın denetimli olarak yapıldığı, belirli kişilerin girişinin veya belli davranış biçimlerinin yasak olduğu bir alanı anlatır. Topkapı Sarayı'nın haremindeki kadınlar da, hiyerarşik bir düzen içinde yaşamışlardır.

Türk kadın giyiminin en zengin örneklerinin olduğu Osmanlı İmparatorluğu, XVI. ve XVII. yüzyıl saray ve halk kadın giyimleri, karşılaştırmalı bir şekilde görsel verilerle desteklenerek ele alınmıştır. Bu döneme ait giysiler zengin malzeme ve model özelliklerine sahiptir. Yakın zamana kadar giyilen ve bazı yörelerde kullanımı günümüzde de sürdürülen giysilerin kullanım şekilleri dönemlere, bölgelere ve iklim koşullarına göre farklılıklar göstermektedir. Giyim, kumaşları, işlemeleri ve aksesuarları ile bir bütün olarak ele alındığı zaman kadın kıyafetleri gerçekten uyum, değişkenlik ve canlılık dolu özellikler taşır. XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı döneminde kadınların kıyafetinin en önemli özelliği, şalvar, gömlek, iç entari, kaftan ve feracedir.

İncelenen bu dönem, Osmanlı kadın kıyafetlerinin farklı kültürlerden en az etkilendiği bir dönem olma özelliğine sahiptir. XVIII. yüzyıldan itibaren ise, batı ile etkileşime girilmesi, Osmanlı kadın kıyafetlerindeki değişimi kademeli olarak beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı'da kadın giyimi, harem, minyatür, başlık, terzi, Osmanlı kumaşları

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Seda TÜRÜT
Field : Textile and Fashion Design
Program : Textile and Fashion Design
Supervisor : Prof. Şebnem R. TEMİR
Degree Awarded and Date : Master – June 2011

THE COMPARISON OF THE PALACE WOMEN'S CLOTHING AND PUBLIC WOMEN'S CLOTHING AT XVI-XVIIITH CENTURY OTTOMAN PERIOD

ABSTRACT

Turkish ladies dress materials shows us significant sample of Turkish society to follow up the process of social change which has been lasting through historical process starting from central Asia to Anatolia and still being in Anatolia. Miniatures and book of travels are provided significant contributions to the characteristic of period clothing features. We are told about Ottoman woman life by these documents. Ottoman Empire while becoming powerful statue the social statue of women declined significantly, in separate group of women especially in cities was forced to live under strict conditions of life. The word Harem has a holy meaning as a word, but as a place it had lots of forbidden areas such as special people special behavioural. The Harem women lived with hierarchical order.

It has been under debate between the court clothing and public clothing. The clothing of this period has rich features and models. Forms of clothes can show differences according to regions and climate conditions. Clothing is a whole with fabric, embroidery and accessories really fit the characteristics of variation and vitality. The most important feature of women's clothing at XVI and XVII century Ottoman period were baggy, shirts, internal kirtle and ferace.

This period which has been studied, is the least period that has been affected from other cultures. After XVIII century the ottoman women's clothing has been interacted by the western culture. Ottoman women brought the gradual change of clothes

Key Words: Ottoman women clothing, harem, miniature, head-dress, tailor, Ottoman's fabric.

1. GİRİŞ

İnsan yaşamında koruyucu ve süsleyici özellikleriyle önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkan giyim, ilk çağlardan başlayarak toplum yaşamına paralel bir değişim süreci içerisinde günümüze dek değişip gelişerek süregelmiştir. İlk insanların çeşitli dış etkenlerden korunmak amacıyla kullanmaya başladıkları giyim, toplu halde yaşamının getirdiği süslenme, örtünme ve sosyal farklılıklar doğrultusunda işlev kazanmıştır.

Önceleri doğadan korunma amacıyla kullanılan giyim, tarihsel oluşum içerisinde sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve teknolojik olaylardan etkilenmiş, bu etkenlere bağlı olarak renk, biçim, kalite değişkenleriyle yaşama geçirilmiştir.

Bugün çağın uygarlık anlayışına bağlı olarak giyim, “ insanın maddi ve manevi varlığını tamamlayan temel bir gereksinim maddesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, giyimin işlevsel yanı dışında, sosyal ve psikolojik açıdan da insan yaşamında önemli olduğunu göstermektedir. Toplumsal bir davranış biçiminin ürünü olan giyimin bireylere çağdaş nitelikler kazandıran bir etken olduğu görülmektedir. Türk kadın giyimi, Türk toplumunun Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar süren ve Anadolu'da da devam eden tarihsel sürecinde sosyal değişimi izlememizi sağlayan önemli örnekler sunmaktadır.

Orta Asya Türk kadın giyimi ile ilgili bilgiler, yapılan kazılar ve araştırmalar sonucu ortaya çıkartılmaktadır. Ancak günümüze kalabilen örneklerin azlığı ve zamana bağlı olarak yıpranmış oluşu, Orta Asya Türk kadın giyimi konusunda kesin sonuçlar alınmasını engellemektedir. Selçuklu dönemine ait giysilerin bir bölümü yurt dışında bulunan etnografya müzelerinde sergilenmektedir. Bununla beraber, minyatürler ve seyahatnameler, dönemin giysi özelliklerinin belirlenmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.

Türk kadın giyiminde en zengin örnekler Osmanlı döneminde görülmektedir. Bu döneme ait giysiler çeşitli malzeme ve model özelliklerine sahiptir. Yakın zamana kadar giyilen ya da bazı yörelerde kullanımı günümüze dek süregelen giysilerin genel olarak ortak bazı özellikleri olmakla birlikte, giyim şekilleri dönemlere, bölgelere ve iklim koşullarına göre farklılıklar göstermektedir.

Bu çalışmada, Türk kadın giyiminin en zengin örneklerinin olduğu Osmanlı döneminin XVI. ve XVII. yüzyıl saray ve halk kadın giyimleri, karşılaştırmalı bir şekilde görsel verilerle desteklenerek ele alınmıştır. Bu çalışmada, dönemle ilgili bilgiler veren kitap, dergi ve çeşitli makalelerden yararlanılmış ve bunlar tezin içinde kaynaklarıyla gösterilmiştir. Tezde kullanılan minyatür, gravür ve fotoğraf gibi görsel malzemeler, Topkapı Sarayı Müzesi Padişah Elbiseleri Bölümü Arşivinden ve çeşitli kataloglardan derlenmiş ve yine bunlar da tezin içinde kaynaklarıyla gösterilmiştir.

Çalışma, dokuz bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; giyim tarihi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; XVI. ve XVII. yüzyıl Avrupa kadın giyim özellikleri, ana hatlarıyla anlatılmıştır. Üçüncü bölümde; “Osmanlı toplumunda kadın” ele alınarak kadının toplumsal statüsü, sosyal yapısı ve haremdeki hiyerarşik düzenden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde ise; Osmanlı’da kadın giyim kuşamına ana hatlarıyla değinilmiştir. Beşinci bölümde; kadın giyim özellikleri (saray ve halk) ve giysi türleri, görsel verilerle desteklenerek açıklanmıştır. Altıncı bölümde ise; Osmanlı dönemi saray kumaş özellikleri görsellerle birlikte sunulmuştur. Yedinci bölümde; XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı saray kadın modası görsellerle aktarılmıştır. Sekizinci bölümde; saray kadını ve halk kadını, örneklerle karşılaştırılmıştır. Sonuç bölümünde ise tezin genel özeti yapılmış ve ulaşılan sonuçlar aktarılmıştır.

2. XVI. ve XVII. YÜZYIL AVRUPA'DA KADIN GİYİM ÖZELLİKLERİ

2.1. XVI. Yüzyıl (Rönesans) ve XVII. Yüzyıl (Barok) Dönem

XV. ve XVI. yüzyıldan önce İtalya da başlayan ve daha sonra da Avrupa'ya yayılan edebiyat, güzel sanatlar ve bilim alanındaki gelişmeler, yenilikler ve anlayışlara “yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans denilmektedir.

Rönesans'ta insan vücudunun güzelliğinin kabul edilmeye başlaması ve insanların bilinçlenmesiyle birlikte moda verilen önemde artmıştır. Rönesans Dönemi'nde giyim geleneksel kalıplardan kurtulmuş, insanlar moda konusunda kişisel tercihlerini kullanmaya başlamıştır¹.

“Rönesans Döneminin arkasından, 1580-1750 yılları arasında Barok Dönem gelir. Barok, “düzgün olmayan inci” anlamındadır” (Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:181). Sanat alanında Barok Dönem özellikleri, bu dönem giyim modasını da etkilemiş, son derece ilginç modeller ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyıl başlarında, giyimde geometrik formlar kullanılmıştır. Daha sonra giyimdeki çizgiler değişmeye başlayarak, farklı biçimler ortaya çıkmıştır. Başlangıç döneminde, yaklaşık 1610 yılına kadar, kadın giyiminde XVI. yüzyılın etkisi görülmektedir. XVI. XVII. Yüzyıllar arasında Barok Dönem mimarisindeki gösterişli yapılar (Versailles Sarayı) giysilere de yansımıştır.

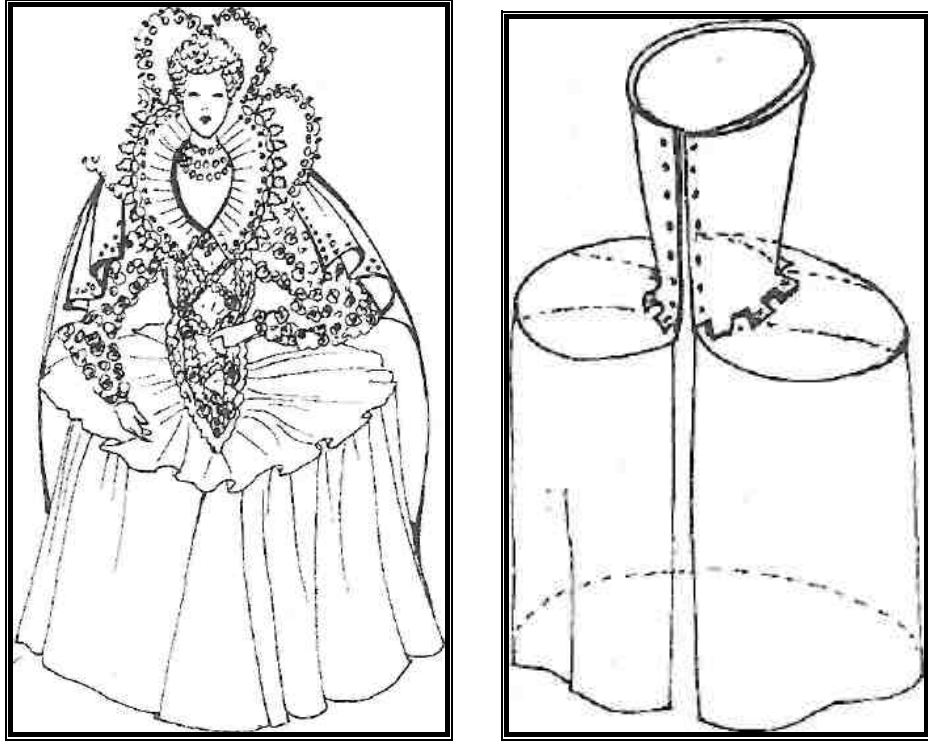
2.1.1. İngiltere Kadın Giysileri

Dönemin kadın giysilerinde kolalı ve kırmalı dik yakalar görülür. Bu yakalar bir süre sonra çok geniş telle dikleştirilmiş ve uçları göğüste biten kalkık yakalar biçimine dönüşmüştür.

¹ Komşuoğlu,Ş.,(1986).*Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: M.E.B. s.176-177

Uzatılmış ve önde sivrilmiş beden çizgileri, kalçayı geniş göstermek amacıyla eteğin içine giyilen çemberler, İçice giyilen etekler, mücevherlerle bezenmiş kollar Elizabeth Dönemi'nin tipik giyim özelliklerindedir.

“Rönesans Döneminde giysinin üst bölümü yay biçiminde bir korse ya da madeni bir parça ile tutturulan göğüslüğün üstüne oturtulurdu” (Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:176-177).

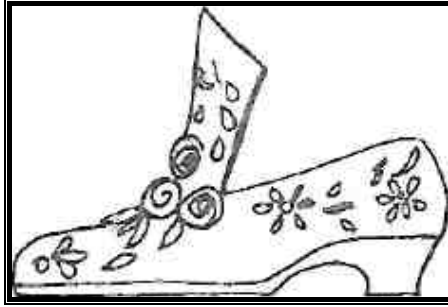
Şekil 2.1.: (Kaynak: Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:176-177)

İngiltere, XVI. Yüzyıl Rönesans, Kadın Elbisesi Ve Korsesi

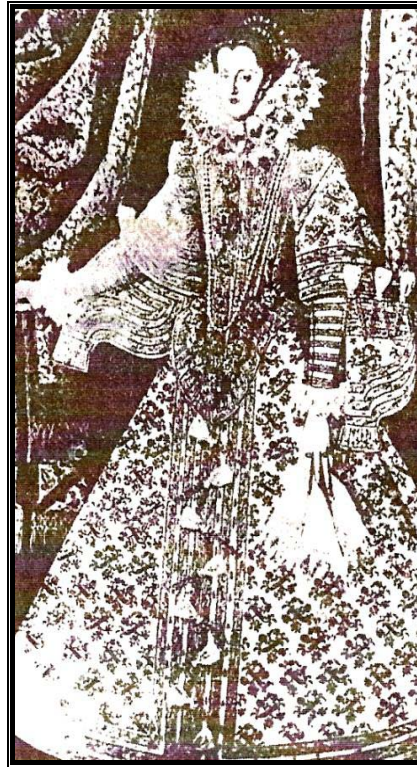
Saplı monok'lar, korsaja asılmış ya da elde taşınmıştır. Kadın şapkaları, erkek şapkalarıyla benzerlik gösterir. Şapkalar başın arkasına giyilmiş ve klipsler zengin mücevherlerle bezenmiştir. Saç tuvaletleri, mücevherler, iğneler, inci dizileri ve altın zincirlerle süslenmiştir².

² Komşuoğlu,Ş.,(1986).*Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: M.E.B. s.176-177

Kadın ayakkabıları ise kalın kösele tabanlı ya da mantarlı olup yüksek topukludur. Mantar ayakkabılarda yükseklik beş ile onyeddi santimetre arasında değişir. Kraliçe Elizabeth kalın topuklu, işlemeli ve yüksek dilli ayakkabılar giymiştir. İlk ipek çorabı Kraliçe I. Elizabeth giymiştir³.

Şekil 2.2.: (Kaynak: Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:176-177)
İngiltere, XVI. Yüzyıl Rönesans Dönemi, Kadın Ayakkabısı.

Şekil 2.3.: (Kaynak: Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:182)
İngiltere, XVII. Yüzyıl Barok Dönem, Kadın Giysisi

³Dereboy, E. J., (2004). Kostüm ve Moda Tarihi. Ankara. s. 63-71

Özel bir etek çemberi kadın eteğinin çizgilerini belirlemiştir. Elbise kolları çok dardır. Kadın ceketlerinin belden kalçaya kadar olan bölümleri, ikizkenar dörtgen biçimli parçalardan oluşmuştur.

Bu dönemde mücevherler, ince işlemeli ve çok süslüdür. Büyük inci kolyeler, özel biçimli saatler, soylu kadınlarca kullanılmıştır. Yelpazeler, yoğun gravürlü haçlar, değerli taşlarla bezeli takılar kullanılmıştır. Yas giysileri; özel biçimlerde ve siyahtır.

“Kadın çorapları mavi, yeşil, kırmızı ve siyah olup, jartiyerler kadife şeritli, fırfırlı, altın dantelden yapılmıştır; kadınlar genellikle samur ve zerdeva kürkünden yapılmış el kürkü de kullanmışlardır” (Gürsoy,2004: 88).

2.1.2. Fransa Kadın Giysileri

Rönesans Dönemindeki Fransız kadın giysileri, İngiltere'deki etek çember örneklerine benzer ancak Fransada giyilen etek çemberleri daha dardır. Elbiselerde etek uzun ve kuyruklu olup, önü belden aşağıya açıktır. Bu açıklıktan iç eteğin işlemeleri görülür. Beden, sıkıca vücuda oturur. İtalya'dan, Fransa sarayına gelin gelen Catherine de Medici, İtalyan modası olan keten veya kadifeden yapılmış yakalarla dantel ve kürk kullanılmış, dar belli elbiseler giyerek bu modayı yaymıştır. Bel bölgelerini ince göstermek için tahta korseler kullanılmıştır. Marguerite ve Valois, huni biçiminde çemberler takarak, kalçayı geniş gösterecek etek çember modasını başlatmıştır. Bu çember elbiseyle aynı kumaştan yapılan kırmalı bir ek, kalça genişliğini daha da belirginleştirmiştir. Elbisenin bedeni önde uzundur, kolların üstü geniş olup, bileklerde geriye dönük katlanan manşetler vardır. Telli, yüksek bir yaka giysiyi tamamlamaktadır⁴.

“Kadınlar, İngiliz Anne tipi kepler giymiştir (Anne Boleyn, 8. Henry'nin karısı, I. Elizabeth'in annesi)” (Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:177-178).

Saten ya da kadifeden yapılan bu keplerin arkasından kısa bir peçe iner, önden dalgalı saçlar görünürdü.

⁴ Komşuoğlu,Ş.,(1986).*Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: M.E.B. s.176-177

Şekil 2.4.: (Kaynak: Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:178)
Fransa, XVI. Yüzyıl, Kadın Giysisi

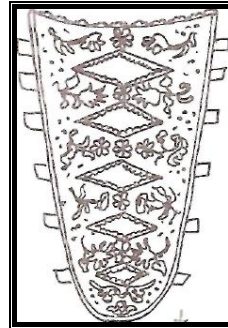
“Barok dönemde (14.Louis dönemi) Paris, moda merkezi olmuştur” (Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:187-190). Fransa dantel yapımında en yüksek verime ulaşmış, sanata her yönden önem verilmiş, giyimin yanı sıra mimarlık, süsleme ve mobilyacılıkta en üstün düzeye ulaşılmıştır. Versailles (Versay) Sarayında zerafet konusundaki aşırılık, halkında ilgisini çekmiştir. Genellikle altın ve değerli taşlarla işlenmiş giysiler için büyük servetler harcanıyordu. Barok stilinin en detaylı anlatımı Versailles Sarayında görülmekteydi. Bu dönemde Paris önemli bir moda merkezi olmuştur. Versailles Sarayı modanın öncülüğünü yapmaktaydı⁵.

⁵ Komşuoğlu,Ş.,(1986).*Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: M.E.B. s.176-177

Şekil 2.5.: (Kaynak: (Gürsoy, 2004:88)
1700'ler Fransa Saray Modası

XVII. yüzyıl, ilk moda mağazalarının ortaya çıktığı yüzyıldır. Bu mağazalarda aksesuar, kravat, kolluk, şapka, kürk, eldiven, omuz kayışı ve bayanlar için "pieces de estomac" denilen korsaj gibi eşyalar satılmaktaydı.

Şekil 2.6.: (Kaynak: Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:187)
Fransa, XVII. Yüzyıl, Pieces

Saraylı kadınlar, bir süre sonra eteklerde kullanılan destekleri bıraktılar, bunun yerine üç kat eteği birden giydiler. İlk etek beyaz pamukludan yapılmıştır. Önde düz, kalçada ve arkada yuvarlak, derinlemesine pilili yapılmış olup yeni bir stil oluşmuştur. İlk katın üstüne, hafif kumaştan yapılmış "Falbalas" denilen volanlı bir tür elbise giymişlerdir. Bu giysileri genellikle değişik bir saç biçimi tamamlar. Bukleler arasında kurdelalar, şeritler ve taç kullanılır.

Şekil 2.7.: (Kaynak: Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:187)
Fransa, XVII. Yüzyıl, Kadın Giysisi.

XVII. yüzyılın başında eteklerin modelleri değişmeye başlamıştır. Önde, önlüğe benzer bir parça, arkada katların oluşturduğu farklı bir biçim görülmektedir. Bu model, 1680 yılının sonlarında moda olmuş ve pieces de estomac, yaygın olarak kullanılmıştır.

“Kadın giysilerinin belirgin özellikleri, aşırı dar ve sivrilerek son bulan beden çizgisi, dirseğe kadar olan kısmın kol kenarlarında dantel volanlar ve kuyruklu etekler kullanılmıştır” (Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:187-190).

Şekil 2.8.: (Kaynak: Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:190)
Fransa,XVII. Yüzyıl, Kadın Giysisi.

“Giysinin üstüne soğuk havalarda ağır kumaşlardan yapılmış bol pelerinler, sıcak havalarda ise dantel ya da kürkten yapılan kısa kaplar giyilmiştir” (Komşuoğlu, İmer, Seçkinöz, 1986:190). Kadınlar, topuk yüksekliği yedi buçuk santimetre olan terlikler giymişlerdir. XVI. yüzyıl Osmanlı Döneminde görülen ayakkabı altına giyilen nalınlar, önce İtalya da, daha sonra Fransaya geçmiş, XVII. yüzyılda da Fransada topuklar aşırı yükseltilerek kullanılmıştır⁶.

⁶ Komşuoğlu,Ş.,(1986).*Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: M.E.B. s.176-177

3. OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN

3.1. Kadının Toplumsal Statüsü

“Tarih öncesi çağlardan başlayarak, Anadolu'da yaşayan tüm uyarlıklarda kadının önemli bir yeri olduğu, bu dönemleri günümüze aktaran pek çok tarihi eserde açıkça görülmektedir.” (Altındal, 1994:9) Eski Anadolu kadını, diğer toplumlardaki kadınlardan daha fazla haklara sahiptir.

İslamiyet'in kabulünden önce Hun, Uygur ve Oğuz Türklerinde kullanılan hatun kelimesi, Avrupa'da kraliçeliğe benzer bir durumu tanımlar. İslamiyeti kabul etmeyen Türklerde kadının temel özelliği analık ve kahramanlıktır. Aile yaşamının yanında; ata binebilen ve silah kullanabilen kadın, savaşlarda eşinin yanında yer almakta ve hatta devlet yönetiminde söz sahibi olabilmektedir. Selçuklu kadını, çeşitli yasal sistemlerin ve farklı dış etkenlerin baskısı olmasına rağmen eski geleneklerini de sürdürmeye devam etmiştir⁷.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Osmanlı kadınının toplumsal ve kültürel durumunu anlatmak için ilk olarak düzen anlayışının incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı toplumundaki bireyin yaşadığı sosyo-psikolojik ortam, kadın kimliğinin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Osmanlı kadını, Müslüman, Hıristiyan; şehirlisi, saraylısı ve köylüsüyle karışık bir yapıya sahiptir.

“Yüzyıllara, bölgelere ve dini inançlara göre farklılık gösteren Osmanlı toplum yapısında kadın kimliği de farklılıklar göstermektedir. Osmanlı toplumunda kadının yaşamı sınırlamalarla kısıtlanmıştır” (Altındal, 1977: 93).

⁷ Altındal, M.,(1994). *Osmanlıda Kadın*. İstanbul. S.9

3.2. Harem-i Hümayun

Osmanlıların ilk dönemlerinde, kadınların ahlak ilkelerine bağlı, basit ve sade bir yaşam içinde oldukları bilinmektedir. Ancak Osmanlı Devleti güçlü bir imparatorluk haline gelirken, kadının sosyal durumu önemli ölçüde gerilemiştir. Özellikle şehirlerde, kadınlar ayrı bir grup halinde ve katı yaşam koşulları altında yaşamaya zorlanmışlardır. “İran ve Bizans etkisiyle başlayan harem yaşamı, önce sarayı etkilemiş sonra evlere de yayılarak bir gelenek halini almıştır. Böylece, haremde yaşayan kadınların sadece evle ilgili işlere yönelmeleri sağlanmıştır” (Lewis, 1973:116).

Aile hukukunda değişimlerin yaşandığı bu dönemde kadın, eski Türklerden gelen haklarını yitirmiştir. Kadının evleneceği erkeği seçme, boşanma, miras gibi hakları azaltılmış, mahkemedeki şahitliği de bir erkeğe karşı iki kadın şeklinde belirlenmiştir. Ancak kırsal kesim bu değişimlerden çok fazla etkilenmemiştir.

Harem sözcüğü; Arapça hrm (yasaklama) kökünden türetilmiştir. Kelime anlam olarak kutsal bir alanı tanımlamaktadır. Kullanım olarak; giriş ve çıkışın denetimli olarak yapıldığı, belirli kişilerin veya belli tür davranışların bulunmasının yasak olduğu bir yeri anlatır⁸.

İslam ülkelerinde saray, konak ve evlerde, yabancı erkeklerin girmesine izin verilmeyen, yalnızca kadınlara ayrılmış dairelere de harem denir. Osmanlı Devletinin hem yönetim merkezi hem de yaşam alanı olan Topkapı Sarayı’nda, kadınların yaşadıkları bölüme Harem-i Hümayun adı verilmiştir.

Osmanlılarda harem hayatının ve teşkilâtının hangi tarihte başladığı kesin olarak saptanamamıştır. Fakat harem hayatının, Edirne Sarayı’nın yapılmasıyla başladığı, İstanbul’un alınmasıyla geliştiği tahmin edilmektedir. Harem teşkilâtının Fatih Sultan Mehmed zamanında, Enderun Mektebi ile birlikte yapıldığı eldeki bilgilerden ve belgelerden çıkarılmaktadır. “Haremin çok karışık görünen örgütünü tanıtmak için bu örgütü Enderun teşkilâtına benzetmek gerekmektedir” (Tuğlacı, 1985:6).

Haremin özel yapısı ve padişahların buradaki özel hayatları göz önünde tutulursa, Enderun teşkilâtında bulunan organların bir kısmının harem teşkilâtında

⁸ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s.6

yer almadığı görülmektedir. Buna karşın Haremdeki görevliler genellikle Enderunlular gibidir.

“Osmanlı Devleti, sınırlarını genişletme politikası doğrultusunda akınlar düzenlemiş, seferler gerçekleştirmiştir. Bunun sonucu olarak elde edilen ganimetler arasında bulunan savaş esirlerinde de önemli bir artış göstermiştir” (Parlatır, 1987:417). Bu esirler genellikle devlet ve saray hizmetinde kullanılmış, bir bölümü ise esir pazarlarında satılmıştır.

“Osmanlı Devletinin sosyal hayatına köleliğin yerleşmesinde, Fatih döneminde kurulan haremın büyük rolü olmuş ve cariyelik kurumu hızlı bir gelişme göstermiştir” (Uluçay,1971:11).

Savaşlarda esir edilen veya para ile satın alınan kadınlara “cariye” adı verilmektedir. Cariyeler yeteneklerine göre müzik, şiir, edebiyat, Kur'an okuma, ev idaresi gibi konularda eğitilerek ticari amaçlarla yetiştirilmekte, böylece yüksek fiyatlarla satılmaktadır⁹.

Satıldığı ev ya da sarayda kabul gören güzel ve yetenekli cariyeler, çocukları olduğunda evin veya sarayın hanımı olmuşlardır. “Osmanlı sarayında ve imparatorluğun yönetiminde etkili olan Hürrem Sultan, Kösem Sultan gibi kadınlar cariyelikten yetişmişlerdir” (Kurnaz, 1990:40).

“Harem,“zevce” anlamında da kullanılır. Harem denildiği gibi, Harem Dairesi de denilir. Padişahlara mahsus köşklerde, sahılsaray ve saraylardaki Harem daireleri de Harem-i Hümayun adını taşır” (Tuğlacı, 1985:5). Harem dairesinde, İslam toplumunda ve kadınların örtünmeye mecbur olduğu dönemde çeşitli hizmetler gören erkeklerin de yaşadığı bilinmektedir. Büyük evlerde, konaklarda ve saraylarda aile hizmetinde yaşayan yabancı erkekler; erkek aşçılar, aşçı yamakları, uşaklar, ayvazlar, kâhyalar, vekil harçlar, erkek çocuk lalaları, kâtipler, arabacılar, kayıkçılar, seyisler, bahçıvanlar, efendi tarafından himaye altına alınmış genç erkekler, şeyhler, dervişler, köleler, günlük misafirler, gece yataısı misafirleridir. Ayrıca erkeklerin yaşadığı kısma Selâmlık denilmiştir. Haremle Selâmlık arasındaki bağlantı kısmına Mabeyin ismi verilir.

⁹ Peirce, L., (1996). Harem-i Hümayun. A. Berktaı (Çev). İstanbul. s. 47

Büyük mutfak selâmlıkta bulunurdu. Fakat, çoğunlukla Harem'in ayrı bir mutfağı olurdu ve o mutfakta çalışan aşçılar kadındı. Konak ve saraylarda Harem'de ve selâmlıkta mutlaka iki hamam bulunurdu. Büyük evlerde Hareme mutlaka bir hamam yapılırdı. Selâmlık halkı, çevredeki çarşı hamamından faydalanırdı. Uşaklardan biri külhancılık hizmeti görürdü. Binalarda hamam külhanları selâmlıkta kalırdı. Harem'in ve selâmlığın bahçeleri de ayrı olurdu. Genellikle, Osmanlı Saray haremeleri, mabeyin ile kızlar ağası dairesinin arasında yer alırdı. Topkapı Saray haremî, Yıldız ve Dolmabahçe Sarayı hareminden farklıdır.

Topkapı Saray haremî; kızlar ağası, baş kapı gulâmı ve hazinedar usta dairesiyle mabeyin olan sarık odası, sünnet odası, revan köşkü ve hırka-i saadet arasında yer alır.

“Topkapı Sarayı haremînin, dış bağlantısı araba kapısı ile kuşhane kapısından yapılmaktaydı. Her iki kapıdan gelenler, kapıda nöbet bekleyen harem ağaları ile karşılaşılırdı. Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı olan Bab'üs Saâde'yi ak hadım ağaları korurdu” (Tuğlacı, 1985:5). Kuşhane kapısından sonra haremînin yönetimi ise siyah hadım ağalarına aitti. Kuşhane kapısından girilince, harem ağalarının nöbet tuttıkları yere gelinirdi. Haremle ilgisi olanlar bu kapıdan girip çıkarlardı. Buranın sağ tarafında uzun bir koridor bulunmaktadır. Bu koridora “Altın Sokak” denirdi. Burası Hırka-i Saadet dairesine kadar uzardı. Ortadaki kapı Valide Sultan taşlığına açılırdı. Soldaki üçüncü bir kapı ise, cariyeler dairesine aittir¹⁰.

¹⁰ Kayabal, A., (1994). *Cariyelerin Dünyası*. Skylife Dergisi. s.59

Haremin ihtiyaçlarının giderilmesi ve bazı haberlerin dışarıya ulaştırılması, padişahın yakınları olan dilsizler, cüceler, musahipler ve harem ağaları ile yapılırdı. Sıkı kontrol ve t¸rl¸ sebepler y¸z¸nden Osmanlı Hareminin içine girilmesi g¸çt¸r. Saraylar, nasıl görevlilerin önem derecelerine göre oturma yerleri yapılarak meydana gelmiş ise, haremde de başlıca d¸ř¸nce bu olmuştur. Bu y¸zden devlette olduğu gibi, haremin de başı padişah olduğuna göre, harem h¸nk¸r dairesinin etrafında kurulmuş, haremin de başı sayılan Valide Sultanın, kadınların, ikballerin, sultanların, şehzadelerin, ustaların, kalfaların ve cariyelerin daireleri burada yer almıştır.

“Harem, nöbetçi kalfalar emirlerindeki cariyeler tarafından korunur, böylece, padişahın ve haremde yaşayanların hayatları içten ve dıştan sıkı kontrol altına alınmış olunmaktadır” (Tuğlacı, 1985:6).

XVII. Y¸zyılda veraset sisteminin değiştirilmesi, şehzadelerin haremde hapis hayatı yaşamaları, hareme şehzadeler dairesinin eklenmesini gerektirmiştir. Böylece Kadınefendi ve şehzadelerin hareme b¸t¸n maiyetleriyle yerleşmeleri, harem n¸fusunu arttırmıştır. Haremin bu hali XIX. y¸zyıla kadar s¸rm¸çt¸r.

3.3. Harem Kurumunda Hiyerarşi

“XV. Y¸zyılın ikinci yarısından başlayarak haremde Devşirme usul¸n¸n uygulandığı gr¸lmektedir. Topkapı Sarayı'nın haremindeki kadınlar, hiyerarşik bir d¸zen içinde yaşamaktaydılar” (Tuğlacı, 1985:57). Harem ayrıca, padişahın cariyeleri ve çocuklarıyla yaşadığı yer ve aynı zamanda evin kadını anlamına da gelmektedir. Devşirilen erkek çocukların h¸k¸metin en y¸ksek memurluklarına kadar çıkabildiği gibi, hareme alınan cariyeler de t¸rl¸ aşamalardan geçerek Osmanlı Haremi'nin en y¸ksek mevkilerine çıkmayı başarmışlardır. Bunlar; kalfa, usta, gözde, ikbal, kadınefendi ve Valide Sultan ¸nvanını alarak cariyelikten sultanlık aşamasına ulaşabilmişlerdir.

Osmanlı haremi, h¸k¸mdarın yatıp kalktığı daire ile Valide Sultan dairesinin etrafında kurulmuştur. İlk haremler, Valide Sultan taşlığında yer alır. Taşlığın etrafında cariyeler dairesi, Valide Sultanlar, Kadınefendiler ve şehzadeler dairesi bulunurdu. Topkapı Sarayı haremi bu d¸zen içinde yerleřmiřtir¹¹.

¹¹Tuđlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s.6

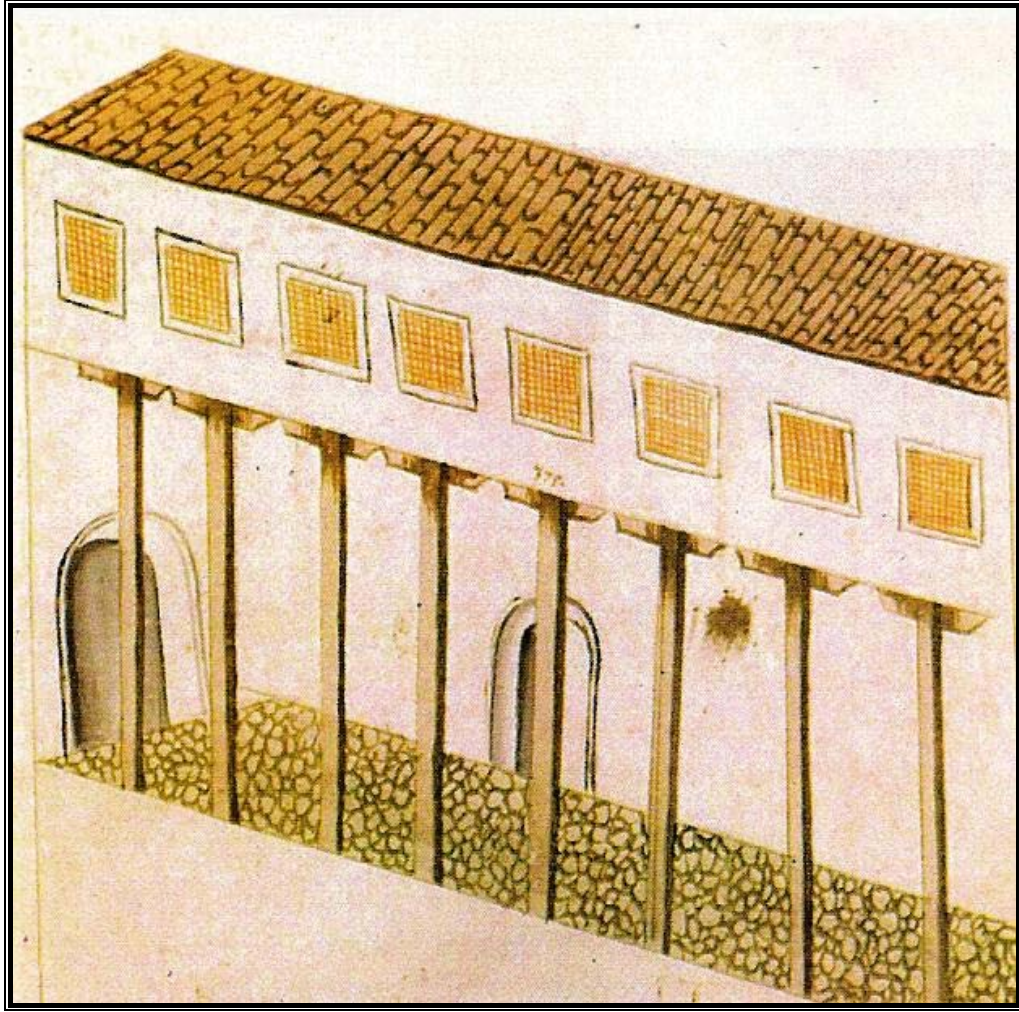
“Harem sakinleri, kurum içindeki daha geniş bölümleri temsil eden üç grupta incelenmektedir” (Peirce, 1996:169).

Bunların birincisi harem eliti denen ve sultan unvanını taşıyanlar; Valide Sultan, Haseki sultan, şehzadeler, sultan kızları ile, 1620 yıllarından itibaren padişahın sütanesi “daye hatun” ve kurumun baş görevlisi “kethüda hatundur”. Haremin idari ve eğitici kadrosundan ve statü sahibi diğer kadınlardan oluşan bir orta grup yer almaktaydı. Son ve en büyük grup sıradan hizmetlilerden oluşmaktadır.

Düzenin en alt kademesinde, cariyeye ve odalık denilen, savaşlarda esir alınan veya devlet adamları tarafından padişaha hediye verilen kızlar bulunmaktaydı. Hareme yaşayan cariyeler; acemiler, kalfalar ve ustalar olarak üçe ayrılırdı. Hareme alınan cariyelerden, büyüdüklerinde güzel olacaklarına inanılanlar Hazinedar Usta ve Kalfa tarafından eğitilirdi. Böylece saray adetlerini öğrenen ve acemilik devresini başarıyla bitiren cariyelere Gedikli adı verilirdi.

Şekil 3.1. :(Kaynak:Tuğlacı, 1985:29)
Gedikli Kadın Gravürü

Şekil 3.2. :(Kaynak:Tuğlacı, 1985:28)
Harem

Sarayın harem dairesinde yaşayan cariyelere kalfalar tarafından okuma yazma, özellikle İslami bilgiler öğretilir, terbiye, nezaket ve saygı dersleri verilirdi.

Cariyelerin ilk dönemlerine acemilik denir. Acemiler, cariyeye, şagird, usta ve gedikliler olarak derece alırlardı. Padişah, bunlardan birkaç tanesini seçer ve en çok sevdiğine Baş İkbal denirdi.

“Padişahın nikâhına aldığı kadın "Kadınefendi" namını alır ve bu kadının çocuklarına da şehzade denirdi. Nikâhı düşen kadınlara Haseki Kadın veya Haseki Sultan adı verilirdi” (Kayabal, 1994:59).

Padişahların annelerine Valide Sultan denmektedir. Valide Sultan harem kurumunda en üstün konumdaki kadındır. O hem sultan ailesinin vesayetinden hem de harem hanesinin günlük işleyişinin idari denetiminden sorumludur.

Valide Sultan, hanedan ailesinin içindeki en önemli ve güçlü olan kişidir. Kendisine tahsis edilen imparatorluğun en yüksek maaşını almaktaydı.

“Osmanlı hükümdarlarının kızlarına Sultan denilmektedir. Bunlar yetiştikleri zaman, uygun bulunan vezir ve beylerle evlendirilirlerdi, kız çocukları “Hanım Sultan”, erkek çocukları “Bey” adını alırdı. Padişahların erkek çocukları Şehzade adını alır, büyüdüklerinde ise Çelebi olurlardı. En büyük erkek evlada veliaht denilmiştir” (Cenkmen, 1948:77).

Herhangi bir Osmanlı padişahı vefat ettiği zaman eşleri, validesi ve kızları olan sultanlar eski saraya gönderilir ve yeni padişahın annesi törenle saraya getirilirdi.

Haremde yaşayan kadınların dışarıdaki dünya ile ilişkileri yok denecek kadar azdı. Genelde haremde yaşayan kadınlar günlerini, yemek, içmek, ibadet etmek, nakış ve dikiş gibi işlerle uğraşmak ve okumakla geçirmekteydiler¹².

3.4. Haremde Yaşayan Kadınlar

3.4.1. Valide Sultan

Padişah analarına Valide Sultan yada aynı anlama gelen Mehd-i Viya denilmiştir. İlk kez Valide Sultan deyimini III. Murad tarafından annesine verilmiş, daha sonraları genelleşmiştir.

“Haremde, hünkâr sofasından sonra, en geniş daire Valide Sultana aitti. Valide Sultanın yemek sofası, misafir odası, yatak odası, hamamı, kileri, matbahı vardı” (Tuğlacı, 1985:7). Valide Sultanların dışarıda işlerini takip edecek, dürüst namuslu kimseler arasından seçilen kethüdaları bulunurdu. Valide Sultanın geniş bir cariyeye kadrosu vardır. Valide Sultan, Haremi haznedar usta vasıtasıyla idare eder, bütün kadınlar, sultanlar, ustalar ve cariyeler kendisinden çekinirler, onu sayarlardı. Haremdeki bütün işler, onun emriyle yapılmıştır. Hiç kimse buyruklarına karşı gelemezdi. Valide Sultanlar çoğu zaman, devlet işlerine karışarlardı. Bütün törenlerde ve hareme kabullerde başrolü Valide Sultan oynardı.

¹² Cenkmen, E., (1948). *Osmanlı Sarayı Ve Kıyafetleri*. İstanbul. s.77

“Göçler, gezintiler onun emriyle ve dilediği gibi, haznedarlar ve kalfalar tarafından uygulanırdı. Çoğu zaman cuma selâmlığına katılırlardı. Tören günlerinde, giyinişleriyle dikkatleri üzerlerinde toplarlardı” (Tuğlacı, 1985:234).

3.4.2. Sultanlar

Osmanlı padişah kızlarına verilen Hatun isim geleneğinin Anadolu Selçuklularında da kullanıldığı bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed döneminden sonra Hatun yerine Sultan denilmiştir. Bu dönemde bazı Sultanların adları bilinmemekte, onun yerine Devlet Hatun, Sultan Hatun gibi terimler kullanılmaktadır.

“Sultanların kız çocuklarına Hanım Sultan, oğullarına da Bey deniliyordu. Genel olarak şehzadelerin kızlarına da Hanım adı veriliyordu. Osmanlı padişahlarının kızlarına daha çok Arapça isimler veriliyordu” (Tuğlacı, 1985:235).

En çok kullanılan isimler Ayşe, Hatice, Fatma, Esmâ, Emine vb. Bunlardan başka Farsça isimler de verildiği görülmektedir. Şehzadelerde Sultan ünvanı ismin önüne konulduğu halde, kızlarda isimden sonra gelirdi.

3.4.3. Kadınefendiler

Osmanlı padişahlarının kadınlarına genel olarak Kadınefendi denilmiştir, böylece, ikballerden ayırt etmek daha kolay olmuştur. Padişahın ilk kadını başkadındır. Başkadın diğer kadınlardan üstündür. Başkadın dairesinde hizmet eden cariyeler, kalfalar diğer kadınların dairelerinde görev alan hizmetlilerden daha fazladır.

“Kadınefendilerden boşanan veya ölen olursa, o zaman, ondan sonraki Kadınefendi onun yerine geçer, ikballerden de kadınlar sınıfına alınır” (Tuğlacı, 1985:188). Bu terfiler daima kızlar ağasının izniyle olurdu. Padişah uygun görürse ağanın dileğini yerine getirir ve Kadınefendiye bir berat verirdi.

İlk dönemlerde Kadınefendiler oldukça serbesttirler. Çoğu zaman vali veya sancak beyi olarak görevlendirilmiş bulunan oğullarının yanlarına giderler, orada ömürlerini geçirirlerdi. Fakat veraset sisteminin değişmesi üzerine haremin dört duvarı arasına çekilmek zorunda kalmışlardır. Eşleri öldükten sonra Eski Saray'a sürülerek, hapis hayatı yaşamışlardır¹³.

¹³ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s.188

Harem Dairesini Eski Saray'dan Yeni Saray'a getiren III. Murad'dır. İlk sürgün III. Muradın kadınlarına uygulanmıştır. Kadınefendilerin erkek çocukları tahta çıktığında Valide Sultan olarak buradan kurtulur, harem en yüksek mevkiine çıkarlardı.

Padişahın kadınlarına "Haseki" de deniyordu. Haseki terimi, XVI. yüzyılda kullanılmaya başladı. XVIII. Yüzyıla kadar devam etti. İlk olarak Haseki terimine Husrev Sultan'da rastlanmaktadır. Sultan İbrahim'in bütün kadınlarına Haseki denilmiştir. Genellikle, padişahlardan çocuk doğuran Kadınefendilere bu ad verildiği bilinmektedir.

3.4.4. Ustalar

Saray kalfalarının kıdemlileri bu adla anılırdı. Harem örgütünde çalışan cariyelerin yükselebilecekleri en üstün makam Ustalık'tır. Bu makama, zeki, okuma yazma bilen yetenekli cariyeler yükselebilmştir. Bunlar doğrudan doğruya padişahın hizmetinde bulunurlardı. Ustaların hepsinin yeterli maaşları bulunmaktadır. Yılın belirli zamanlarında kendilerine bağışlar yapıldığı gibi giyecek bahaları da ödenmiştir¹⁴.

3.4.5. Dadı

Padişah çocuklarına bakan kadına dadı denilmiştir. Hükümdar çocukları dâye ve kalfasıyla birlikte yetiştirilirdi. Birçok dadı, usta ve kalfa derecesine yükseltilmiş, önemli kişilerle evlendirilmişlerdir.

3.4.6. Ebe

"Doğum işleriyle uğraşanlara verilen addır. Bunlar Harem'de ücretli görevlilerdir. Padişahlar, kendilerini doğurtmuş olan ebelere karşı büyük saygı gösterirlerdi" (Tuğlacı, 1985:58).

¹⁴Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 55

3.4.7. Hazinedar Usta

Harem'in en yüksek kadın görevlisiydi. Hazinedar Ustaları padişahlar seçerdi. Bunlara aynı zamanda Hünkâr Kalfası da denirdi. Hazinedar Usta, tüm Harem'de yaşayan Kalfalara, cariyelere ve öteki ustalara hükmederdi.

İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci hazinedar diye çağırılırlardı. Hazinedar usta'dan sonra ikinci hazinedar gelirdi. Haremde diğer kadınlar, kalfaydı. Sultanlar ve Kadınefendiler bile bazı konularda Hazinedar Usta'ya akıl danışılırdı. Hazinedar Usta, Harem'deki görevlerini yardımcı kalfalar aracılığıyla görürdü.

Hazinedarların başlıca görevleri hünkârın özel işlerini yapmaktı. Padişah, Harem'de bulunduğu sürece bunlar da Hünkâr Dairesi'nde bulunurlardı.

Hazinedar usta padişahın yanına girebilir ve izniyle oturabilirdi. İkinci ve üçüncü hazinedarlar da padişahın yanına her zaman girebilir, emirlerini yerine getirir, hizmetlerini yaparlardı. Üçüncü, dördüncü ve beşinci hazinedarlar ise yanlarına aldıkları kalfalarla gece ve gündüz padişah dairesinin önünde nöbet tutarlardı. Ayrıca yeni cariyelerin yetiştirilmesine nezaret ederlerdi. "Hazinedar usta, Harem'deki tüm hazinelerin anahtarlarını taşır, göçleri ve törenleri düzenlerdi. Hazinedar usta ölürse yerini ikinci hazinedar alırdı" (Tuğlacı,1985:58-59). Hazinedarlar süreleri dolunca çirak olmazlarsa, ölenlerin veya ayrılanların yerini alırlardı. Padişahların ölüm veya hal'lerinde tüm hazinedarlar Harem'den ayrılmak zorundaydı. Onların yerini yeni padişahın güvendiği cariyeler alırdı. Birçokları kadınefendi, ikbâl, sultan ve şehzadelerin dairelerinde hizmet eder, genç kalfaları eğitirdi¹⁵.

3.4.8. Hastalar Ustası

Harem'de hasta olan cariyelere bakan kadına verilen addır. Yardımcısına Hastalar Kethüdası denilmiştir. Hastabakıcılarda Nine adıyla anılmıştır.

¹⁵ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 58-59

3.4.9. Kadehkar Kadın

“Osmanlı Sarayı'nda içecek dağıtan gedikli cariyelere verilen addır” (Tuğlacı, 1985:59).

3.4.10. Kâtibe Usta

Haremin disiplin, teşrifat ve düzenini sağlayanların âmirine verilen addır. Katibe Ustaların sayısı beş tanedir. Başkâtibe, İkinci Kâtibe, Üçüncü Kâtibe, Dördüncü Kâtibe, Beşinci Kâtibe diye çağırılırlardı. Ayrıca yardımcı kalfaları bulunur. Yardımcı kalfalar törenlerde ve kabul törenlerinde Saray Usta'ya (Kethüda Kadın) yardım ederler, teşrifatta birinci derecede rol oynarlardı. Haremin disiplinini Katibe Usta sağlardı. Harem'e giren çıkanları denetlemek, harem'de olup bitenleri anlamak için gün boyunca haremde dolaşırlardı. Harem'deki olaylardan Kâtibeler sorumluydu¹⁶.

3.4.11. Kâhya Kadın

Osmanlı Sarayı hareminin en yüksek rütbeli görevlisiydi. Acemi olarak saraya alınan cariyelerinden, küçük kalfalık ve oda kalfalığı yapanlar arasından seçilirdi.

3.4.12. Kethüda Kadın

Osmanlılarda, padişah ve şehzadelerin evlendirilen kızlarının dairelerindeki işlerini gören görevliye denirdi. Bu görev yaşlı ve dindar kimselere verilirdi. Kethüda kadın görevli bulunduğu yerin gelir ve giderleriyle ilgilenir, resmî dairelerdeki işlerini de izlerlerdi. Saltanatın sonuna kadar bu görev sürdürülmüştür.

3.4.13. Kutucu Usta

Sultanların, Kadınefendilerin ve İkballerin hamamda yıkanmalarına, giyimlerine ve saç tuvaletlerine bakan hizmetlilere verilen addır.

¹⁶ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 59

3.4.14. K lhancı Usta

Harem'de bulunan hamamların yakılmasını sağlayan cariyelerin âmirine verilen addır. Ayrıca görevleri arasında padişaha sunulacak cariye ve odalıkları yıkamak da bulunmaktaydı¹⁷.

3.4.15. Musahip Kadın

“Padişahların  zel maiyeti olup, gerek saray mensupları arasından seçilen bilgili, sözü sohbeti yerinde zarif, nüktedan ve hazır cevap kadınlara verilen addır” (Tuğlacı, 1985:60).

3.4.16. Saray Usta

Kalfaların en yaşlısı, görgülü ve bilgisine verilen addır. Harem'in teşrifatısı sayılmaktadır. Düğünlerde, doğumlarda ve bayramlarda yapılan tüm törenleri o yönetir, Haremde yaşayanlara, padişah ve haneden üyelerine karşı nasıl ve ne şekilde hareket edileceğini Saray Usta  ğretmiştir.

3.4.17. Sultan Bacısı

Sultan hanımların hizmetinde bulunan ve özel hizmetleriyle meşgul olan zenci kadınlara verilen addır.

3.4.18. Teye, Dâye, S tnine

Padişahların kızlarına ve şehzadelere süt emzirmek için tutulan veya satın alınan cariyelere verilen addır. Genellikle Kalfa derecesinde olurlardı. D yeler, sultanlara ve şehzadelere süt emzirecekleri için iyi kimselerin eşleri ve iyi ailelerin kadınları olmaları gerekirdi. D yelerin çocuklu olarak alındıkları da olurdu.

Bunların çocukları dışarıda bırakılır, bakılır, kendileri de Harem'de sultan ve şehzadeleri emzirip yetiştirirlerdi.

Sultan ve şehzadelere süt verdikleri için el üstünde tutulurlardı. D yelerden başka hiç kimse yetiştirilen sultan ve şehzadeleri kuşağına alıp sevemezdi.

¹⁷ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 63

3.4.19. Vekil Usta

Hazinedar Usta'nın cariyeler bölümünde yaşayan cariyeleri kendi adına yönetmek üzere atadığı vekile verilen addır. Vekil Usta'nın dairesi cariyeler bölümünde idi. Her zaman cariyelerin başında bulunur, gerekli emirleri verir, yetişmelerine yardım ederdi.

3.4.20. Kalfalar

Sarayda ve konaklarda bulunan tecrübeli cariyelere verilen addır. Acemi cariyeler yetiştirildikten sonra yükselirler ve kalfa olurlardı. Kalfalar güzelliklerine ve iş yapabilmelerine göre Hünkâr, Kadınefendi, Valide Sultan, Şehzade ve İkbâl dairelerine dağılırlardı. Kalfalar eskiliklerine göre de büyük kalfa, ortanca kalfa, küçük kalfa olmak üzere üç bölüme ayrılırlardı.

Dairelere verilen kalfaların en eskileri ve en yaşlıları o dairenin büyük kalfa'sı olurdu. Emrinde ortanca ve küçük kalfalar bulunurdu. Genellikle Kadın ve İkbâl dairelerinin kalfalarını padişah, Hünkâr kalfaları arasından seçerdi. Kalfalar, buldukları dairelerin işlerini, emirlerindeki kalfalar ve cariyelere yaptırırlardı.

Padişah olanlar, kadınlarını ve ikbal'lerini ilk olarak bunların arasından seçerlerdi. Kalfaların daire işlerinden ayrı olarak Harem'in genel işlerinde de görevleri vardı.

Harem'in hanende ve sazandeleri de bu kalfalar arasında bulunurdu. Cariyelerin yetiştirilmesinde birinci derecede rolü yine kalfalar oynarlardı. Büyük kalfaların tümü okuryazardı. Bunlar tüm törenlere resmî giysileriyle katılırlardı.

Büyük kalfa ağır işler yapmazdı. Daire efendisinin hizmetini ortanca kalfa görürdü. küçük kalfa da büyük kalfa ile ortanca kalfaya hizmet ederdi. Kalfalar, yanlarındaki cariyelerle bir haftalık daire nöbeti tutarlardı. Perşembe günü tüm daireyi temizlerlerdi. Buna perşembe hizmeti adı verilirdi. Cuma günü nöbeti diğer kalfaya teslim ederler, sırası gelinceye kadar dinlenirlerdi. Yine bir hafta süre ile Aş nöbeti tutarlardı. Her dairenin kalfası, yanındaki cariyelerle birlikte getirmiş oldukları yemekleri içeriye alırlar, kurulmuş olan sofralara dağıtırlardı. Sofraları temizleme ve kapları yıkama işini acemi cariyeler yaparlardı¹⁸.

¹⁸ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 68

3.4.21. Şagird ve Şakirt

“Sarayın harem dairesine yeni alınan cariyelere verilen addır. Bunlar çeşitli işlere bakan kalfa kadınların yanında bir çeşit staj görürlerdi. Şagird derecesinde bulunanlara yeteneklerine göre musiki, raks, dikiş, nakış vb. öğretilirdi” (Tuğlacı, 1985:63). Musiki ile meşgul olanlar ya bir saz çalar ya da hanende olarak yetiştirilirdi. Bunları yetiştirmek üzere saray dışından musiki ve raks ustaları getirilmesi de caiz görülürdü. Bu sazende ve hanendelerden Harem Musiki Heyeti kurulurdu.

3.4.22. Saraylı

Osmanlı sarayında yaşayan kadınlara verilen genel addır. Sarayda hizmet ettikten sonra çırak edilerek dışarıda evlendirilen cariyelere de Saraylı Hanım denilirdi. “Sarayda dünyanın hemen bütün memleketlerinden, bütün milletlerinden kadın vardır. Padişah tarafından beğenilme şerefine ancak çok güzel ve kız olanları layık görülür” (Tuğlacı, 1985:137).

Kızlar iki ayrı odada otururlar, orada dikiş dikerler, nakış işlerler, daha başka iğne işleriyle meşgul olurlar. Bunlar, sofa denilen sedirlerde yatarlar. Her birinin kendi ayrı yatağı vardır. Beş yatakta bir, Sofa Kadını tabir edilen bir ihtiyar gözcünün yatağı bulunur. Bu gözcü, kızların ahlâka veya namusa aykırı şeyler konuşmalarına veya yapmalarına dikkat eder. Saraylıların, bundan başka, musiki için ve raks için ayrı odaları da vardır. Burada, terbiyeli ve kibar tavırlar öğrenmeleri, zarif ve nazenin olmaları için şarkı söylemeyi, raks etmeyi öğrenirler. Bu türlü öğrenimlere büyük itina gösterirler; çünkü bu nitelikler hünkârdan itibar görmek ve onun tarafından sevmek için önemlidir. Valide Sultan, kendi saraylılarını bunlar arasından seçer, zaman zaman bu mekteplilerden en güzel gördüğü, en şirin bulduğu veya kendi mizacına en uygun gördüğü kızları çekip yanına alır.

Bu saraylılar padişahın gözüne girmek isteyen kızlara yakışır tarzda daima çok süslü giyinirler, mücevherler takarlardı. Kâhya kadınlar en küçük kusurları söyler ve sarayda nasıl yaşamaları gerektiğini öğretirdi¹⁹.

¹⁹Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 137

Padişahın kızları, dört-beş yaşına bastıkları zaman, usulen bir büyük paşaya yahut bir beylerbeyine nişanlanırlardı. Bu nişan, nikâh kadar önemli ve merasimli olur. O andan itibaren, nişanlı erkek, kızın eğitimi ile meşgul olmaya mecburdur. Ona bir saray hediye eder, padişah kızına yakışır şerefli bir hayat sağlardı.

“Padişah öldükten sonra, kızların anneleri, saraydan çıkmakta, diledikleri seçkin kimse ile evlenmekte serbesttir” (Tuğlacı, 1985:137). Fakat erkek evlât doğurmuş olanlar saraya gönderilir, oradan bir daha çıkamazlardı. Ancak, oğullarından biri padişah olunca, annesini âzad eder, kendisi şan ve şerefinden ona da bir hisse ayırırdı.

3.4.23. Cariyeler

Osmanlı Haremi'nin büyük çoğunluğu cariyelerden oluşurdu. Çeşitli yollardan Saray'a getirilen bu kızlar hukuk bakımından esir statüsündeydiler.

Kuzey ve batı seyahatlerinde yapılan akınlardan ele geçirilen esir kızların güzelleri ve hareme lââyık görülenleri, serhat ve sancak beyleri, kaptan paşalar, eyalet valileri tarafından saraya sunulurdu.

Bunlar genellikle sarayda eğitilerek İslâmî bilgilerle yetiştirilmekle beraber, bazıları devlet büyüklerinin konaklarında eğitildikten sonra saraya verilirdi. Dünyanın her bölgesinde olduğu gibi, o dönemde Ortadoğu'da da büyük bir esir ticareti vardı. En güzel kızlar esir tacirleri tarafından İstanbul'a getirilip, burada saray görevlileri tarafından seçilerek satın alındıkları gibi, başta Valide Sultan olmak üzere, padişahın kız kardeşleri, diğer sultanlar ve devlet büyükleri bu yolla satın aldıkları esir kızları da uygun biçimde saraya hediye ederlerdi. Akınlar ve fetih yılları sona erdikten sonra başlıca cariye kaynağı esir tacirleri oldu. Güzellik, terbiye ve incelikleri olan Kafkasya'nın Çerkez ve Gürcü kızları ailelerinden satın alarak İstanbul esir pazarlarına getirilirlerdi. Padişahın yatak odasına girebilenler, önce Haseki sonra Kadınefendi adı verilen, padişahların eşleri olabilirdi. “Bunlardan çocuk doğuranlar daha da itibar görürlerdi. Çocuk erkek olursa, bir esir cariye'nin ulaşabileceği en yüksek makam, Valide Sultanlığın yolu önlerine açılmış olurdu” (Tuğlacı, 1985:137-138).

Haremde yaşayan cariyeler üç kısma ayrılır; Acemiler, kalfalar, ustalar, acemilere ilk olarak, saray göreneği ve çalışacakları işler öğretilirdi.

Acemilik devresi sona erince, bir kalfanın yanında hizmete girerlerdi. Lâyık ve istidatlı olanlar, daha sonraları kalfa ve usta olurlardı.

“Sarayda ve konaklarda bulunan tecrübeli cariyelere gedikli adı verilmiştir. Acemi cariyeler yetiştirildikten sonra yükselirler ve kalfa olurlardı. Saray kalfalarının kıdemlileri bu adla anılırdı” (Tuğlacı, 1985:143). Bu makama, zeki, okuma yazma bilen yetenekli cariyeler yükselebilirdi.

3.5. Cariyelerin Harem'e Alınmaları

Devlet adamlarının cariyeleri padişaha armağan etmeleriyle, cariyeler hareme alınırdı. Başta sadrazam olmak üzere, divanazamları, valiler, sancakbeyleri, padişahın kız kardeşleri, yetiştirdikleri veya satın aldıkları cariyeleri padişaha sunarlardı.

Genel olarak cariyeleri üç kısma ayırmak mümkündür;

Haremde türlü hizmeti gören cariyeler: Yaşları büyüktür. Yüzüne bakılabilecek güzelliكتedir. İçlerinde güzel olmayanları, vücutları düzgün bulunmayanları da vardır.

Satılmak için alınan cariyeler: 5-7 yaş arasında olurdu. Yüzleri güzel, vücutları, endamları yerindedir. Büyüdükçe güzelleşecekler arasından seçilirler. Yaşları ilerledikçe, gerçekten güzelleşiyorlarsa, bu gibilere ud veya kânun öğretilir. Nezaket ve görgü kuralları en ince ayrıntılarına kadar öğretilmeye çalışılırdı. Cariyeler, buluş çağına gelince sahipleri, onu görücülere çıkartır ve satarlardı²⁰.

Odalıklar: “Bunlar, cariyelerin en güzelleri ve en pahalılarıdır.15-20 yaşları arasında odalık olarak satılırlar veya hediye edilirler. Yüksek devlet memurlarının ve padişah kızlarının en çok alıp besledikleri bu odalıklardır” (Tuğlacı, 1985:141-142). Haremde, cariyelerin sayısını gösteren ilk liste I. Mahmud zamanına aittir.

²⁰ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 141-142

Bu listeye göre cariyelerin dağılımları şöyledir:

Kilerde 17, külhanda 6, türlü kişiler yanında 23, Şehzade Osman dairesinde 19, Şehzade Mehmed dairesinde 14, Şehzade Mustafa dairesinde 13, Şehzade Beyazıt yanında 12, Şehzade Numan dairesinde 14, Abdülhamid'in dairesinde 7, başkadın dairesinde 20; ikinci kadın dairesinde 11, üçüncü kadın dairesinde 14, dördüncü kadın dairesinde 8, beşinci kadın dairesinde 10, altıncı haznedar kadın dairesinde 13, baş ikbal dairesinde 6, ikinci ikbal dairesinde 6, üçüncü ikbal dairesinde 4, dördüncü ikbal dairesinde 5 cariye vardı. Bunların sayıları 456'yı buluyordu.

I.Mahmud zamanında haremde bulunan cariyelerin gündelikleri oldukça yükselmiştir: 4 cariye 30, 2 cariye 25, 1 cariye 20, 12 cariye 15, 28 cariye 10, 152 cariye 5 akçe gündelik alıyordu. Giyecekleri de hazineden verilirdi.

Ayrıca cariyelere bayramlarda, düğünlerde ve doğumlarda in'am ve ihşanlarda bulunuluyordu. Bütün bunlar, cariyelerin çok iyi durumda olduklarını göstermektedir²¹.

3.5.1. Gedikli Cariye

Osmanlı sarayında padişahların özel işlerine bakan tecrübeli ve yetişmiş cariyelere verilen addır. Çeşitli ırklardan olan bu kadınlar ya İstanbul Gümrük Emîni aracılığı ile satın alınırlar ya da padişaha armağan edilirdi.

Bunlar sarayda belirli usul ve kuralları öğrenerek yetiştirilirdi, örneğin bu cariyelere okuma-yazma, Müslümanlığın şartları öğretilir, yeteneklerine göre musikî, biçki-dikiş ve oyun dersleri verilirdi. Cariyelere saraya ilk alındıklarında Acemi, sonraları Şâkird, Usta ve Gedikli adları verilirdi. Gedikliler gördükleri işe göre Hazinedar Kalfa, Çaşnigir usta vb. gibi adlar alırdı. Bunların arasında padişahın dikkatini çekenler; Has Odalık, Gözde ve İkbâl olurlar, daha sonra bazıları Hasekiliğe ya da Kadınefendiliğe kadar yükselebilirlerdi.

²¹ Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 142

3.5.2. Azatlı Cariye

“Hizmet sürelerini dolduran cariyelerin adıdır. Haremde çalışan cariyeler, kalfa ve ustalar hizmet süreleri olan dokuz yılı tamamlayınca serbest olabilirlerdi. Bunlara azatnâmeleri verilir, azatlı cariye azatnamesini göğsünde taşır, ölünce bununla gömülürdü” (Tuğlacı, 1985:148). Azatlı cariyeğe eşyası verilir, özellikle evlenecekse çeyizi yapılırdı. İsteyen cariye, kendisine verilen azatnâmeyi yakarak sarayda hizmete devam edebilirdi.

3.5.3. Odalık

Odalık, kadın sultanlara, paşaların, derebeyleri ile zenginlerin kadınlara özel şekilde hizmet eden cariye ve halayıklara verilen addır. Doğu saray ve konaklarının iç hayatlarındaki unsurlardan olan odalıklar, Kafkasya, Gürcistan gibi eski devirlerde güzel kız ticaretiyle uğraşan ülkelerden getirilip satın alınırlar veya Macar, Lehistan veya Venedik muharebe ve akınlarında kara veya deniz savaşlarının ganimeti olarak İstanbul’a ve büyük Türk şehirlerine getirilip haremlere satılırlardı. İçlerinden yetenekli, biçimli, güzel olanlar, paşanın veya beyin olduğu kadar hanımın da gözüne girenler odalık rütbesine yükselirlerdi.

Yaşları biraz ilerleyince çırak çıkarılırlar, çeyizlenirler, aile oluşturmak üzere sarayın veya konağın mensuplarından uygun bir erkeğe nikâh edilirdi. Varlıklı bazı kişiler, halayıkları küçükken eve alırlar ve büyüyünceye kadar kalfa kadınlara verirler ve her şeyi öğrenmesini sağlarlardı. Ancak bunu yaparken evin hanımının da iznini alırlardı. Odalıklar, halayıklarla evin asıl kadını arasında bir yer alırlardı. Ev erkeğinin eve söz geçirimine göre odalıkların da birer odası olabiliyordu.

Osmanlı saraylarında padişahların nikâhlı zevcelerine Kadınefendi, odalıklarına da ikbal ve gözde adları verilirdi. Odalıklara ilgi padişah ve vezirler arasında da oldukça yaygınlaşmıştı. Bunlardan II. Mahmud devrinde hemen her iş için giden hediyeler hep odalıklardı. Bu nedenle esirciler oldukça zengin kişiler haline gelmişlerdi²².

²² Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 148

3.6. Osmanlı Toplumunda Özel Günler, Âdet Ve Gelenekler

Osmanlı döneminde yapılan törenler çok önemliydi. Bu törenler Valide Sultan Alayında, Bayramlar ve Sultanların doğumlarında yapılırdı.

Valide Sultanlar için yapılan en büyük tören Valide Alayı idi. Yeni padişah cülusundan birkaç gün önce, eski Saray'dan yeni saray'a alay düzenlenirdi. Tahtirevan ve araba ile hareket eden Valide Sultanın geçeceği yolda iki keçeli yeniçerile selâm dururdu. Perdeleri bulunan, örtülü bir araba ile Valide Sultan yeni saraya getirilirdi. "Valide arabasının arkasından Yeni Saray'a nakledilen cariyeler ile sultanlar da gelirdi. Başka arabadakiler iki tarafa, halka para saçardı" (Tuğlacı, 1985:223-227).

Bayramlarda görkemli törenler yapılırdı. Bayramlarda kadınlar, en ağır kumaştan dikilen ipeklilerini giyer ve en gösterişli takılarını takardı.

Doğum törenlerinde ise; sarayda eğlence ve ziyafet yapılırdı. Çocuğu doğuran kadına altın verilir ve değerli taşlardan mücevherler hediye edilirdi.

3.7. Seyahatnameler Ve Minyatürlerde Kadın

Osmanlı kadını İslamiyet'in de etkisiyle gözlerden uzak, kapalı bir yaşam sürmüştür. Kendi hemcinsleri ve eşi dışında kimseyle, özellikle erkeklerle aynı ortama girmemiş, görüşmemiş, görüştürülmemiştir. Bu nedenle gizemli Osmanlı kadınının yaşamı her dönem merak konusu olmuş, birçok sanatçı yazılarında ve resimlerinde harem kadınınını anlatmıştır.

Osmanlı dönemine ait seyahatnameler, albümler, kıyafetnameler konuya ışık tutmakta, minyatürler, değişik tekniklerle (suluboya, yağlıboya, gravür baskı) yapılmış resimler harem kadınınını görüntülemektedir.

"Bu belgeler, Osmanlı kadınının yaşamından alınan kesitlerle, görüntüsü ve giyimini günümüze aktarmaktadır" (Binark, 1978: 252).

Osmanlı Sarayı ve çevresindeki kadınlarla ilgili gözlemlerde bulunmuş olan İngiltere büyükelçisinin eşi Lady Montagu ülkesine yazdığı mektuplarda Osmanlı kadınınını ve yaşamını anlatmıştır²³.

²³ Montagu, L.M., (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş V Türkiye Mektupları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı

Yazdığı mektuplarda İngiliz kadını ile Osmanlı kadını karşılaştıran Montagu döneme ilişkin pek çok bilgi vermektedir. “Lady Montagu, yazdıklarıyla en çok kaynak alınan kişidir. Onun 1717-1718 yıllarını kapsayan seyahatnamesi sadece seyahat izlenimleriyle kalmayıp Osmanlı kadını ve yaşamını kapsamlı olarak anlatmaktadır” (Montagu, 1978:40).

“İstanbul, saray ve özellikle de harem önem kazanmaktadır. Bir sarayda yüzlerce kadına sahip padişah, konaklarda dört kadınla yaşayan paşalar, eğlenceler ve İstanbul şehri Avrupalılar için merak konusu olmuştur” (Altındal, 1994:197). Bu nedenle, işi gereği ya da herhangi bir nedenle, İstanbul'a gelen yabancılar bu ulaşılması zor mekânlarla ilgili olarak yazılar yazmışlardır. İtalyan Domenico Hierosolimitano 1580-1590 yıllarında, II. Murad'ın padişahlığı döneminde hekim başı olarak görev yapmış, saray ve hareme ilişkin gözlemlerini yazmıştır.

Yazılarında saray yaşamına ilişkin önemli detaylar bulunan yazar, haremi şöyle anlatmaktadır. (Altındal, 1994:198) :

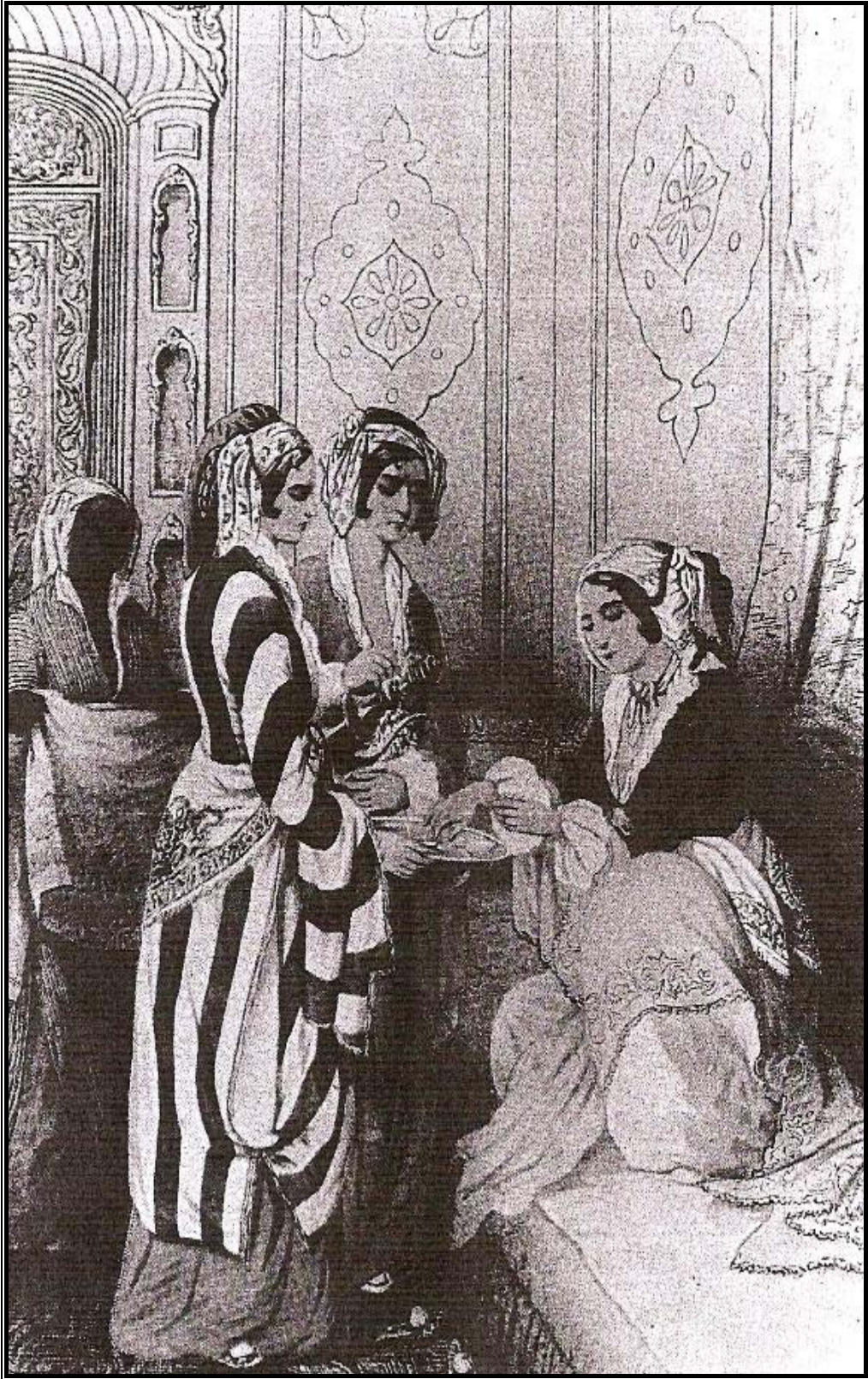
Kadının yaşadığı tarafta, her birinin içinde güzel hamamlar ve çeşmeler bulunan kırk dört daire vardır. Bunlar birbirinden öyle ayırt edilmiştir ki birisinden diğerinin içi görülmez. Padişah buraya gizli bir koridordan, kimseye görünmeden girer. Kadınlar dairesinde merbut bir sıra odalar vardır ki, burada padişahın erkek çocukları büyütülür. Kızlar annelerinin yanında kalırlar, erkekler ise sekiz yaşını bitirdikten sonra annelerinin yanından alınıp, hocalarıyla birlikte diğer odalara yerleştirilirler.

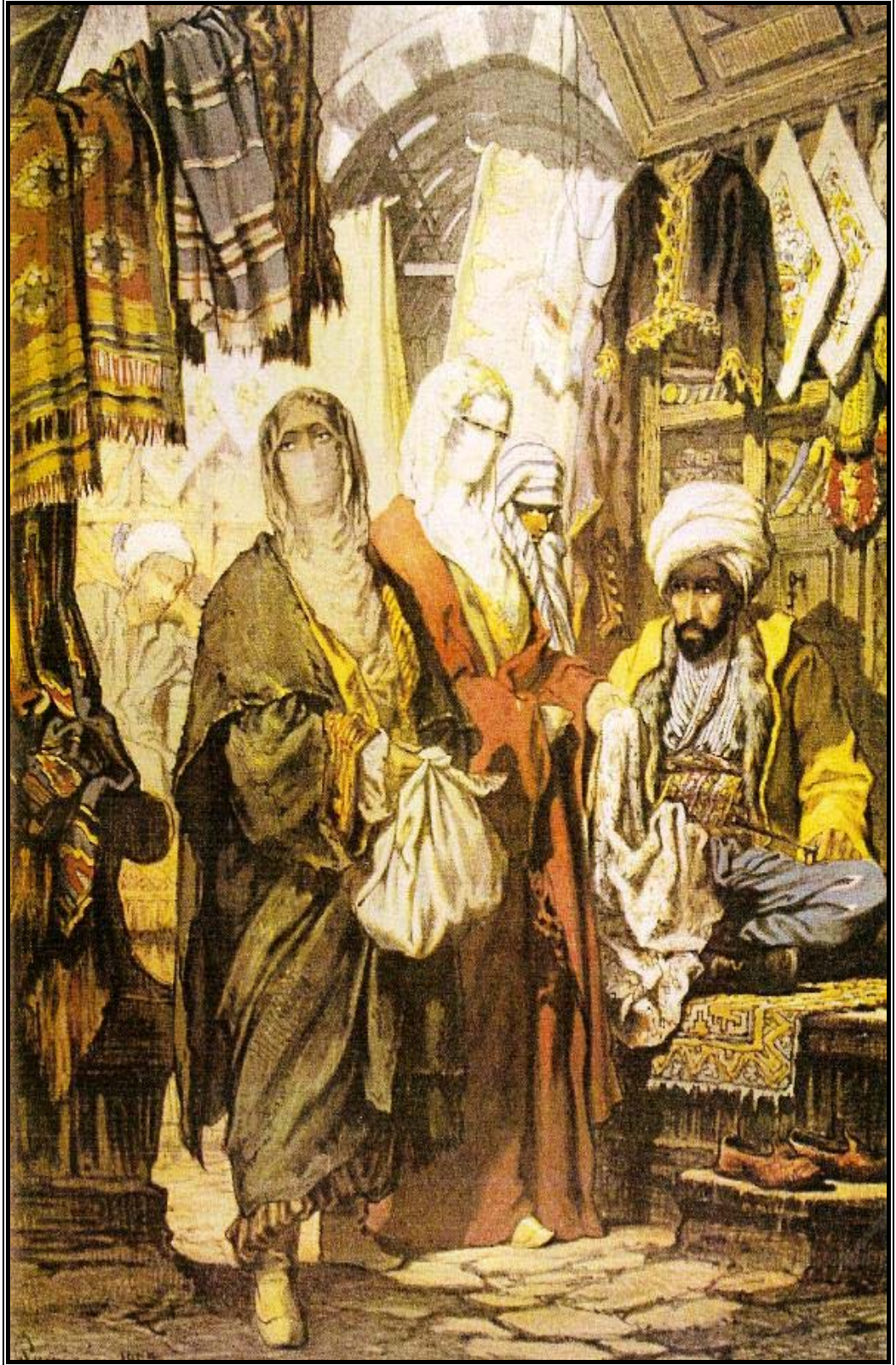
Şekil 3.3.: (Kaynak Gürtuna, 1999:5) İstanbul Sokak Gravürü
Pieter Coecke Van Aelst

Flaman ressam ve gravürcü Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı sarayına satmak üzere, Türkiye görüntüleri yapan bu goblen desencisinin yapıtında yer alan İstanbul konulu gravürde fonda boğaz görünümü, ön planda neşeli çocuklar, müzik aleti alanlar ve sekiz kadın figürü yer alır. Bohaları taşıyan halayıkların örtüleri göz ve burunlarını açıkta bırakacak şekilde bağlanmıştır. (Bkz.Şekil.3.3.).“Halayıkların önünde yürüyen hanımların yüzleri peelidir; Ressamın gravrndeki kadın figürlerinin giysileri Menavino'nun yazdıklarını doğrular niteliktedir” (Gürtuna, 1999:5).

Camille Rogier, Amadeo Preziosi, Thomas Allom, Van Mour, Edmond Chishull, Pieter Coecke van Aelst, Aubry de la Motraye gibi diğer bazı ressam ve yazarlar sarayın iç kısımlarına kadar ulaşabilmiş yabancılardır. “Thomas Allom İstanbul'u gravürlerde anlatmış, geleneksel giysileri içinde Türk kadınına da gravrlerine konu olarak almıştır” (Allom:16).

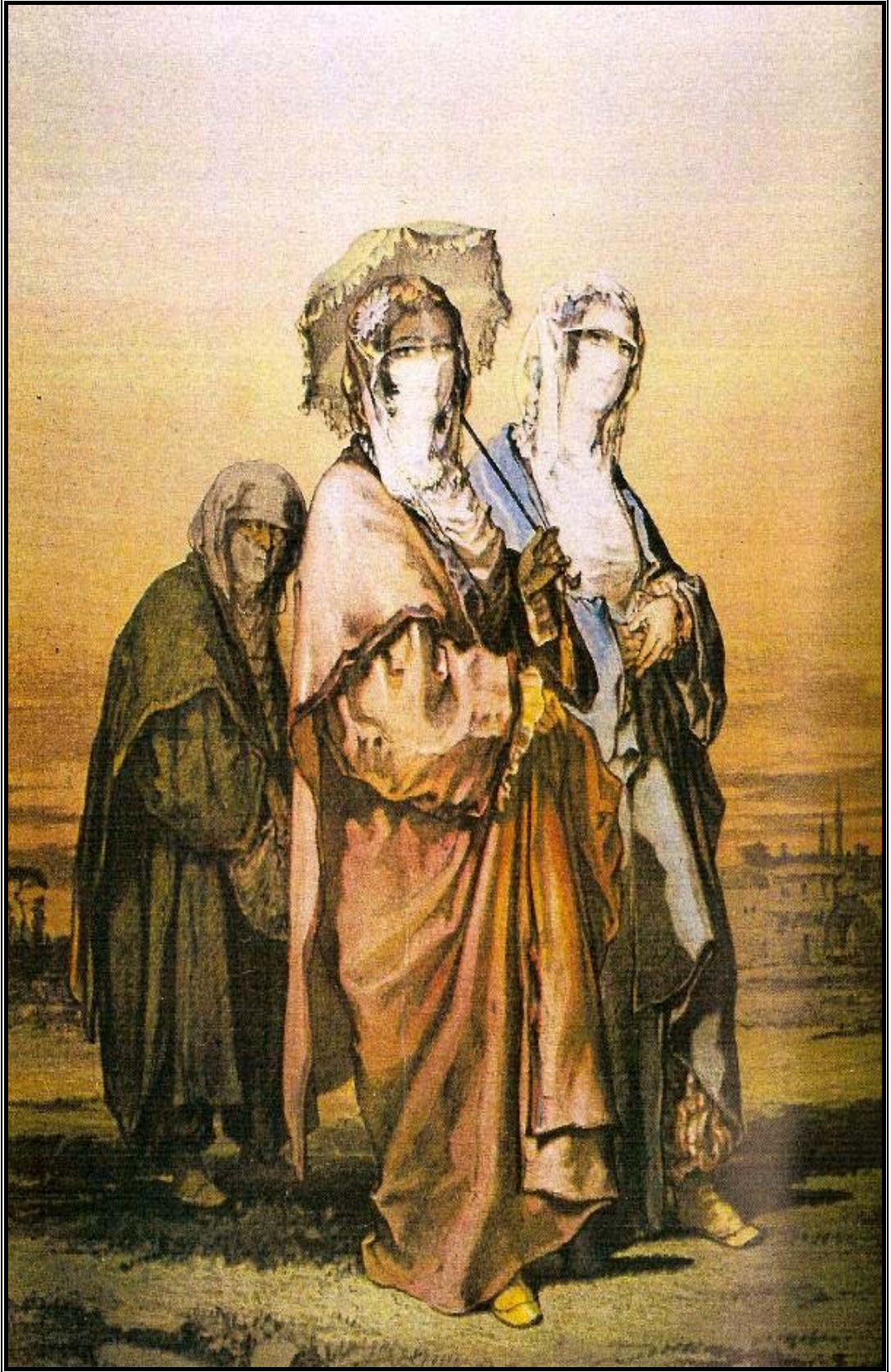
Şekil 3.4: (Kaynak: Tuğlacı, 1985:10) Saray hareminden kadınlar
Camille Rogier, Yağlıboya

Şekil 3.5: (Kaynak Gürtuna, 1999:141), İpek pazarı
Amadeo Preziosi, Yağlıboya

Şekil 3.6: (Kaynak Gürtuna, 1999:141), Bir fincan kahve
Amadeo Preziosi, Yağlıboya

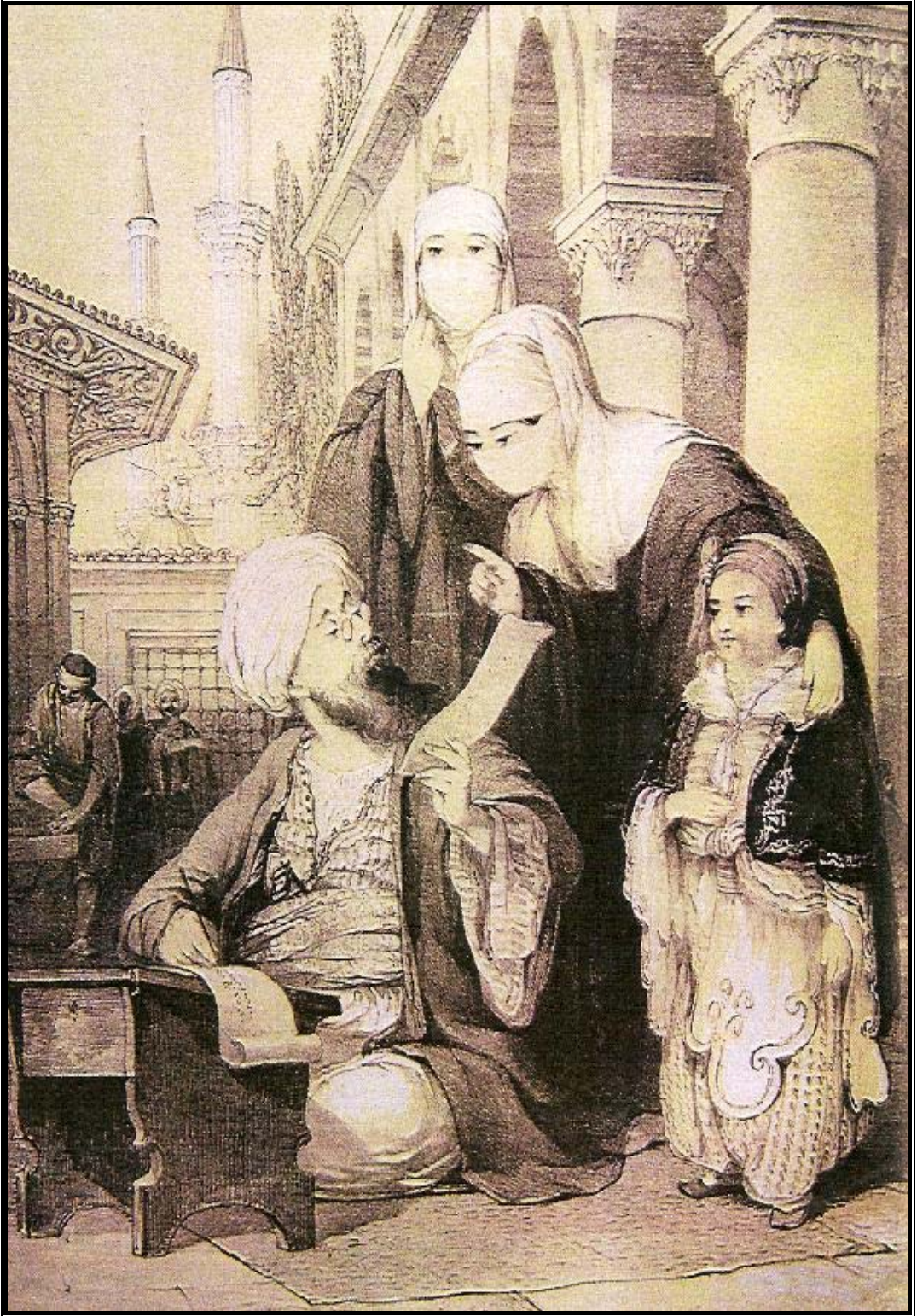

Şekil 3.7: (Kaynak Gürtuna, 1999:142), Türk kadınları gezintide
Amadeo Preziosi, Yağlıboya

“Van Mour İstanbul yaşamını ve kadınlarını yağlıboya resimlerine aktarmış, Avrupalı kadınlar onun resimlerinden giysi siparişleri vermiştir” (Kayaoğlu,1998:1).

Şekil 3.8: (Kaynak: Tuğlacı, 1985:196) Haseki sultan Van Mour, Yağlıboya

Şekil 3.9: (Kaynak Gürtuna, 1999:140), Arzuhalci
Thomas Allom, Yağlıboya

1748 Yılında Roma'da Fransız Akademisi öğrencilerinin ressam Troy'un denetiminde düzenledikleri karnaval ve geçit töreni büyük ilgi toplamıştır. Bu törende aslına uygun giysileri içerisinde padişah, gözdeler, sultanlar ve saray muhafızları da canlandırmıştır. Kırkdan fazla giysinin sergilendiği karnavalda Van Mour'un "Recueil de Cent Estampes" derlemesinden yararlanılmıştır. Büyük ilgi uyandıran bu giysiler Türk modasının tüm Avrupa'ya yayılmasına neden olmuştur. Türk giysilerinin Avrupa'da yaygınlaşmasını sağlayan sanatçılardan biri de Jean Etienne Liotard'dır. "Onun geleneksel giysileri içerisinde resimlediği Türk kadınları İngiltere ve Fransa'da yaşayan birçok Avrupalı kadının ilgisini çekmiştir. Bu tür gösteriler ve sergiler değişik şehirlerde tekrarlanmıştır" (Germener,1989:59-63).

Osmanlı İmparatorluğu'nu konu alan seyahatnameler, İstanbul'u ve Anadolu'yu ziyaret eden yabancı ve Türk gezginlerce yazılmıştır. Ancak bu seyahatnamelerdeki sosyal yaşamla ilgili sayfaların tümüyle doğruyu yansıttığını söylemek mümkün değildir. Lady Montequ ve birçok yazarın da belirttiği gibi Osmanlı kadınının yaşamını anlatan bazı yazarların bu gözlemleri hayali ve uygunsuzdur.

Seyahatnamelerden başka Osmanlı kadınına günümüze taşıyan en önemli belgeler minyatürlerdir. Bu dönemde padişahların yaşamlarını belgelemek amacıyla hazırlanan albümler ve kıyafetnameler içerisinde az sayıda da olsa kadın figürlü minyatürler yer almaktadır. "Osmanlı döneminde minyatür sanatı saraya bağımlı olarak gelişmiş ve Fatih Sultan Mehmet'in padişahlığı döneminde ilk örneklerini vermiştir" (Çağman,1995:187).

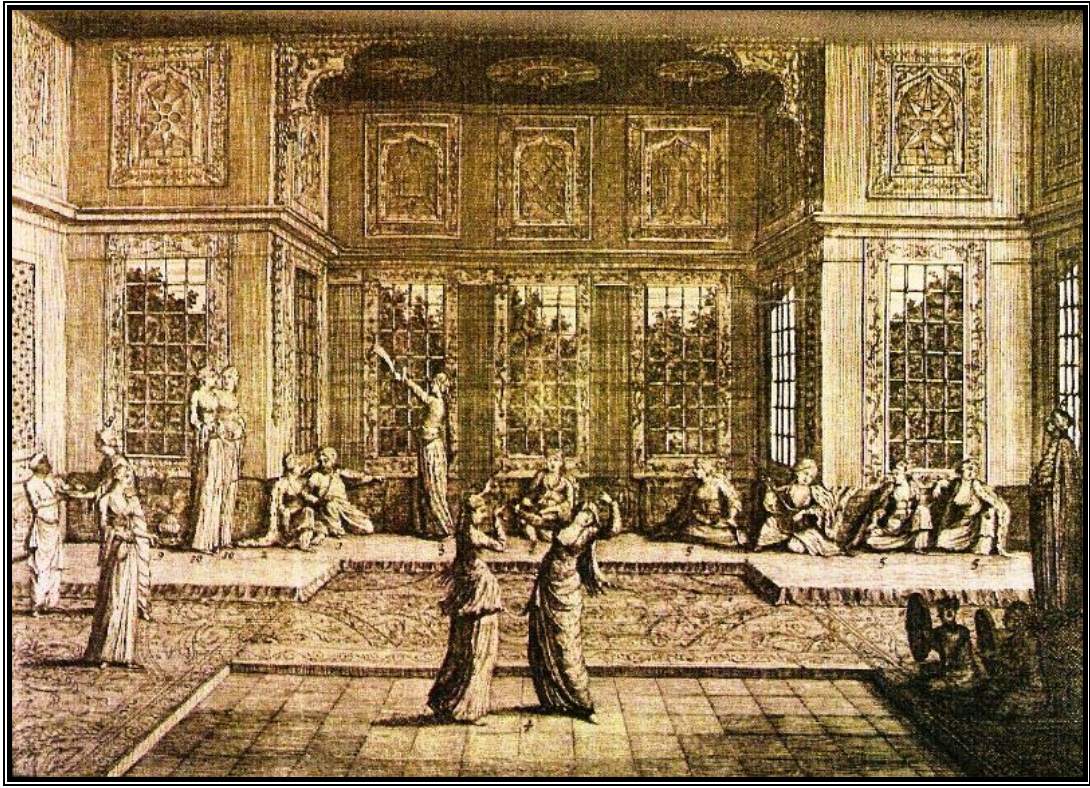
Osmanlı Minyatürleri kendi olanakları içinde bir sanat kolu olmaktan başka, diğer sanat kollarına ait bazı örnekleri tasvir etmesi açısından da kaynak olarak değerlendirilmektedir. "Minyatürlerde tasvir edilen kadın resimleri kadının yaşamı, giyimi ve sosyal durumu ile ilgili olarak dönemin özelliklerini günümüze aktarmaktadır" (Süslü,1973:547).

"Yabancı sanatçıların eserleri ve çalışmaları yerli sanatçıların üslubunu önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı sanatında yeni bir resim kolunun doğması Türk Minyatür sanatının gelişmesi açısından da çok önemlidir" (And,1974:14-15).

“Böylece gelişen Osmanlı portreciliği Türk kadının tek olarak resmedilmesini sağlamış ve günümüze ulaşamayan giysilerin görüntülerini yansıtmıştır” (Atasoy,1986:17).

III. Ahmed dönemi ressamı Levni'nin birincisinde 9, diğerinde 46 minyatürün bulunduğu albümlerde, çoğu tek figürlü, kadın ve erkek resimlerini içeren eserleri dönemin giyim ve kuşamını göstermesi açısından büyük değer taşımaktadır.

“Sanatçı 1710-1720 yılları arasında Osmanlı giysilerini anlatan çizimler yapmıştır” (Ünver,1951:5-7).

Şekil 3.10.: (Kaynak:Gürtuna,1999:81) Haremde eğlence
La Motraye, Gravür

4. OSMANLI'DA KADIN GIYİM KUŞAMI

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, giysilerdeki ana hatlar Orta Asya ve Selçuklu giysileri ile paralellik göstermektedir. “Bununla birlikte devletin ekonomik açıdan güçlenmesi, üç kıtaya yayılan topraklardan gelen kültürel etkilenmeler sonucu zengin ve gösterişli bir Osmanlı giyimi ortaya çıkmıştır” (Milli Eğitim Bakanlığı, 1978:2-10).

Osmanlıda giyim kuşam kültürü en üst seviyelere ulaşmıştır. Osmanlı topraklarında, gerek genişliği, gerekse fiziksel ve ekonomik farklılığı ile çok çeşitli özelliklerde giyim kuşam kültürü oluşmuştur. Giyim kuşam tarzının oluşması, birçok etkenin meydana getirdiği bir olgudur. Genel etkenler; İklim, coğrafya, üretim çeşitleri, ekonomi, geçmiş uygarlıklar, etnik yapı, devlet düzenlemeleridir. “Kişisel etkenler; Din, mezhep, tarikat, eğitim, kültür, meslek, sosyal durumdur (evli, bekâr, genç, yaşlı, dul, çocuklu, çocuksuzdur)” (Uluumay, 2006:135) .

Eski Türk kadınlarının giyimi; iğneden ipliğe bütün özellikleriyle, bir sanat ve zevk olayıdır. Kumaşları, kesimleri, işlemeleri, kemer toka gibi aksesuarları, baş süslemeleri çorap ve ayakkabıları, takı ve mücevherleriyle bir bütün olarak ele alındığı zaman kadın kıyafetleri gerçekten, uyum, değişkenlik, canlılık, zariflikle dolu özellikler taşır. Eski Türk kadın giyimini, tek bir başlık altında incelemek mümkün değildir. Taşıdıkları özelliklere göre, saray giyimi, çarşı giyimi, şehir kadınlarının giyimi, Anadolu kadınlarının giyimi gibi ayrımlar yapılabilir. Ayrıca bölgeler ve yerel özelliklere göre, o bölgelerde geçerli boyalar, dokumalar, işlemler ve kesimler de kadın giyimini etkiler ve farklılıklar yaratır. 1787 yılına ait bir fermanla şöyle denilmektedir (Araz,S:19:12-13):

Bazı kadınların İslam kıyafetlerinden çıkıp Hıristiyanlar gibi giyindikleri görülmüştür. Kadınlar mesire yerlerinde örtüsüz dolaşmıştır. Bunun üzerine bir karıştan fazla büyük yakalı ferace ve yemeni ile sokağa çıkmayıp bir parmaktan ince şerit kullanmamaları konusunda uyarılmıştır.Uygulamayanlar olursa başka bir memlekete sürülecektir.

Saray çevresini saran yüksek duvarlar, pek çok şey gibi saray içi giyim konusunun tarih içindeki değişimini ve özelliklerini dışarıya yeterince yansıtmamıştır.

Bugün elimizde kıyafetnameler, minyatürler, müzelerin malı olan giyim eşyaları yanında, bazı yabancı gezi yazarlarının görebildiği kadarıyla anlattıkları ya da hayal gücüne dayanarak çizdikleri bulunmaktadır²⁴.

Osmanlı İmparatorluğunda Türk kadın giyiminde XVI. yüzyıldan itibaren en zengin örneklerin verildiği bir dönem başlamıştır. Türk moda tarihinin ortaya çıkmasında önemli bir başlangıç niteliği taşıyan bu döneme ilişkin yazılı kaynak eserlerin yetersizliği, materyalin dağınıklığı ve arşivlerin olmayışı Türk kadın giyiminin belgelenmesini güçleştirmektedir. “Ancak seyahatnameler, minyatürler, resimler, baskı resimler ve fotoğraflarda yer alan kadın figürleri kadın giyimi konusuna ışık tutmaktadır” (Atasoy,1986:167).

Kıyafetnamelerin oluşturulmasında en önemli etken Avrupalıların Türkler hakkındaki merakları olmuştur. 1453 yılında İstanbul'un fethiyle başlayan ve Avrupa topraklarında hızla ilerleyen Türklerin yaşam biçimleri, giyim tarzları, inançları, orduları, sarayları ve sultanları ilgiyle izlenmiştir. “Böylece Türklerle ilgili seyahatnameler grubu oluşmuş, gelen ressamalar da Türkleri tanıtmayı amaçlayan resimler yapmışlardır” (And, 1974:14-15).

“XVII. Yüzyılda Avrupa'dan getirilen sanatçıların da katkısı ile kıyafet albümünün yaptırılmasına başlanmış ve tek olarak resmedilmiş kadın figürlerinin işlenmesine saray ressamı Levni ve Abdullah Buhari gibi sanatçılar tarafından da devam edilmiştir” (Keskiner,1994:27).

²⁴ Atasoy, N.,(1986). *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmet Albümü*. İstanbul.s.167

5. XVI. ve XVII. YÜZYIL OSMANLI'DA KADIN GİYİM ÖZELLİKLERİ

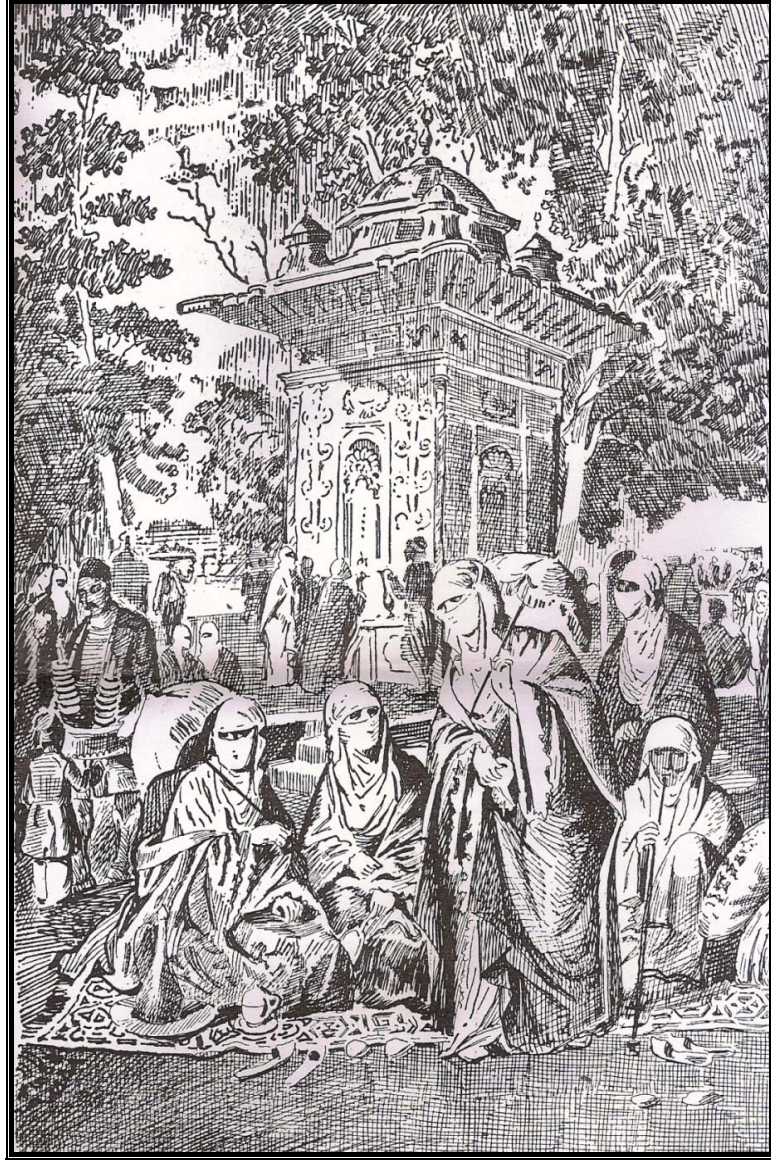
Osmanlı döneminin başlangıcından XVI. Yüzyıla kadar olan, ilgili zamana ait belgeler eksik olmakla birlikte, İstanbul kadın giyimi başlı başına bir inceliklerdir.

Yerli dokumalardan yapılan çeşitli renk ve desende kadın kıyafetleri Avrupalıların hayranlığını kazanmıştır.

XVI. Yüzyılda kadın kıyafetleri ayak bileklerine kadar uzun olarak iki parça olarak dikilmektedir. Kıyafetlere önden, yeldirmeye benzer bir açıklık bırakılmaktadır²⁵.

“Osmanlı hükümdarları İstanbul kadınlarının sokak kıyafetleriyle ilgilenmiş, onların giydiği feracenin, çarşafın kumaşı, rengi ve hatta biçimi üzerinde durarak nasıl olması gerektiği hakkında emirler çıkarmışlardır” (Bulut, 2001:33).

²⁵ Yener, E., (1955). *Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları*. A. Ü. Fak. Dergisi:13 s.21

Şekil 5.1.: (Kaynak: Şehsuvaroğlu, 1893:173)
Göksu'da İstanbul Kadınları

“Kadınların sokak giyimleri; yanları cepli, önleri göbeğe kadar düğmeli uzun etekli yeldirmeler, feraceler şeklindedir” (Şehsuvaroğlu,1950:173) (Bkz.Şekil.5.1.).

Osmanlı kadını aksesuara da büyük önem vermiştir. Boyuna gerdanlıklar takılmış, saçlar uzun ve arkadan omuzlar üstüne düşürülmüştür. Tepeye önce sert ve işlemeli hotoz yerleştirilerek, ince bir örtü hotozun üstünden ve ortalarından arkaya doğru alınarak çenenin altında düğümlenmiştir. Üstüne kurdele bağlanmış, tül ise birkaç kez boyuna sardırılmıştır²⁶.

²⁶ Şehsuvaroğlu, H., (1950). *İstanbul'da Kadın Kıyafetleri*. Cumhuriyet Dergisi.27s.173-176

Şekil 5.2.: (Kaynak:Gürtuna,1999: 9)
Feraceli Türk Kadını

Şekil 5.2’de görülen, “Feraceli Türk Kadını; kısa yenli yazlık kumaştan yapılmış feracesinin üzerine kenarları sırmalı, uçları püsküllü yaşmağı, fes biçimli hotozuna iliştirilmiş süslü bordo renkli peçesiyle, başkentli kadın görünümündedir” (Gürtuna,1999:9).

Belgelere göre; XVI. yüzyıldan Tanzimat devrine kadar olan zamana "kapalı devir" denmektedir. Kadınlar için çıkarılan bütün emirlerde, daima kadının kapanması istenmiştir. Şeriat ve ahlâk adına, kadın kıyafeti üzerinde ayrıntıları ile durulmuş, feracelerin yakaları, nakışları, yaşmakların biçimleri, kumaşların kalınlığı inceliği sürekli olarak devlet tarafından düzenlenmiştir²⁷.

“1555 yılına doğru kadınlar içlerine ince bir kumaştan gömlek ve üstüne bir elbise giymişlerdir. Daha sonra da dar kollu, kolları elin içini kapayacak şekilde uzun bir ferace giymişlerdir” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:107-115).

²⁷ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.107

XVI.Yüzyılda Doğuya ve Batıya yapılan seferler hızla sürmüştür. İmparatorluğun yayılması ve genişlemesi, çeşitli kültürleri de beraberinde getirmiştir.

“XVI.Yüzyıldan günümüze aktarılan, kaşbastılar, mendiller, şalvarlar, bohçalar, kavuk örtüleri, perdeler, yastıklar ve kalkanlar bu dönemin giyim, kuşam, ev süsleme ve gündelik eşya türleri ile ilgili bilgi vermektedir” (Sevüktekin,Onat, Eray,1997:107-115).

XVII. Yüzyılda ise; Kıyafette ilk esaslı değişme, şalvar ve gömleğin bırakılarak yalnız entari giyilmeye başlanmasıdır. “Bu değişikliğin sebebi Avrupa etkisinin ülkeye girmesidir. Entarinin saraya, Kanuni zamanında girdiği Hürrem’in bir elbiseyle resmedilmesinden anlaşılmaktadır” (Taşçıoğlu, 1958:14).

Kadınların ev içinde kullandığı elbiseler basit ve göynek şeklindedir. Üste giyilenler daha çok ipek, kadife ve saten kumaştan zenginler için ise, brokar kumaştan yapılmış elbiselerdir. Elbiselerin kenarlarında şeritler ve saçaklar kullanılarak süslenmektedir. Elbisenin beline altın veya gümüş süslemeleri bulunan bir kuşak sarılmıştır. Ayrıca mücevher ve takılarda ihmal edilmeyen aksesuarlar arasında bulunmaktadır.

Kadınlar, sokakta, kol boyları çok uzun olan, ancak parmak uçları görünebilen feraceler giymişlerdir. Yürürken feracenin bir tarafı, diğerinin üzerine getirilerek çakıştırılmıştır. Kışın feracenin üzerine kolları oldukça uzun olan kürkler giyilmiştir.

Türk kadınları, gözlerine sürme çekerek, güzelliklerini belirginleştirmiştir. Saçlar, örgü yapılarak bele kadar uzanan bir şekil verilmiştir. Saçları az olanlar ise satenden bir örtü içine saçlarını toplayarak örtünün uçlarını bele kadar uzatmıştır.

XVII. Yüzyılda kadınlar evde başlarına kırmızı kumaştan yapılmış dört parmak yüksekliğinde, etrafı bir sıra inci ile süslenmiş hotoz giymişlerdir. Hotoz bir tarafı eğik olarak muslinden bir mendil ile çenenin altından bağlanmaktadır.

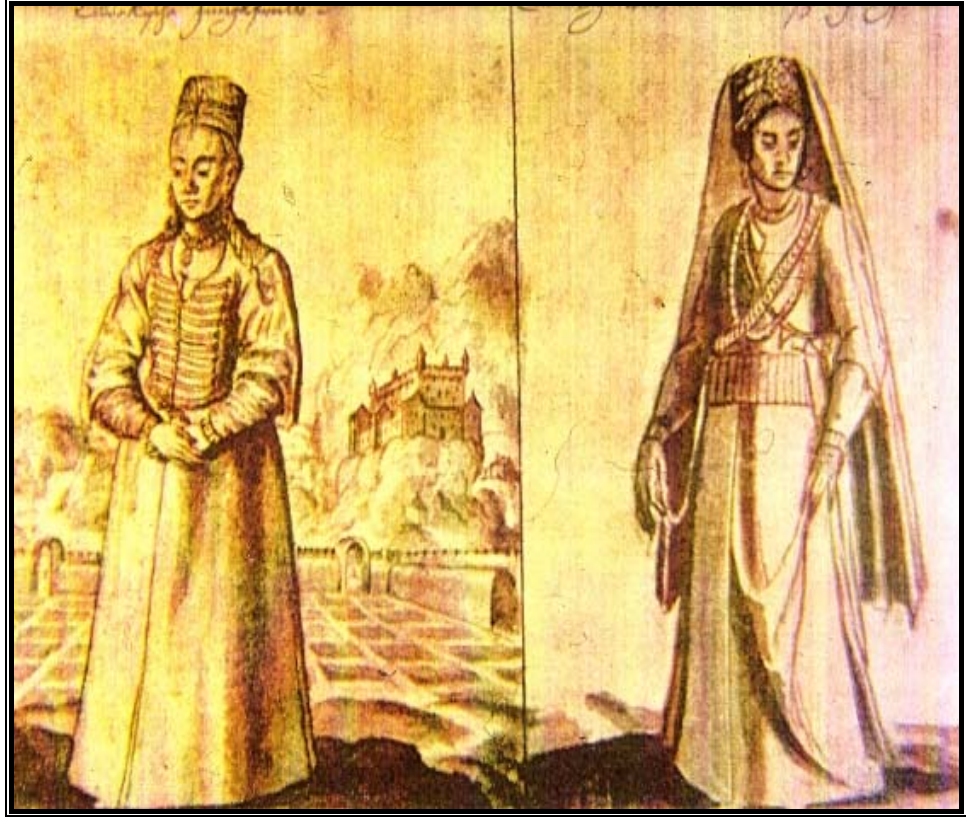
Sokağa çıktıklarında başlarına beş altı köşeli altın yaldızlı mukavva veya altın işlemeli brokar kumaştan yapılmış bir hotoz geçirmişlerdir. Hotoz oldukça yüksek ve üst kısma doğru daralmaktadır. Hotozlar, altın, gümüş ve mücevherlerle ya da doğal çiçeklerle süslenerek sade bir mendille gelişigüzel bağlanmıştır. “Hotoz üzerine örtülen yaşmakla alnın bir kısmı ve ağız gizlenmektedir. Kadının yalnızca gözleri açıkta kalmaktadır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:107-115).

Osmanlı'nın klasik dönemi olan siyasal ve ekonomik yaşamın doruk noktasına eriştiği XVI. Yüzyılda, pahalı kumaşlardan yapılan kıyafetler, görsel malzeme ve belgelere bakılarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Gerek giyim kuşamda gerek mücevherlerde pahalı ama zevkli, değerli ama tutarlı, kısaca dengeli bir ihtişam, güzellik hissedilmektedir. Bu görüntünün XVII. Yüzyılda, kumaş desenlerindeki çözümler ve kalitesindeki düşmelere rağmen devam ettiği görülmektedir²⁸.

Şekil 5.3.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:14)
Dört Türk kızı, Lorich, Fischer, s, 103, 1962

²⁸ Araz, N.,(1980) *Eski Türk Kadın Kıyafetleri*. Sanat Dünyamız.19, s.10-14

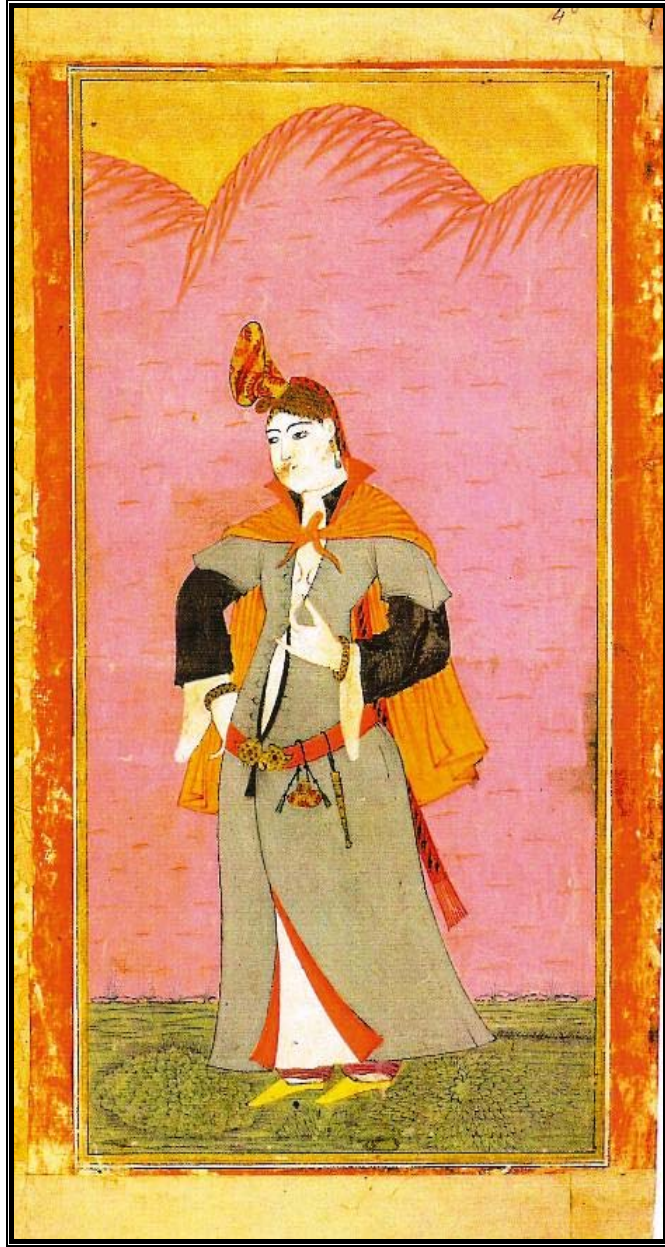
Şekil 5.4.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:13)
İki Türk Kızı

“1555'te Türkiye'ye gelen Danimarkalı ressam Melchior Lorichs (1527-1583), Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle ve Osmanlı yaşamıyla ilgili yapıtlar bırakmıştır” (Gürtuna, 1999:13-14). Sanatçının çizimleri arasında bulunan Dört Türk Kızı'ndaki figürlerin giysileri, uzun feraceleri, fes biçimli hotozları ve uçları püsküllü ya da püskülsüz, uzun, desenli yaşmaklarıyla dönemin özelliklerini taşır (Bkz.Şekil.5.3. s.47).

Şekil 5.5.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:54)
TSM. XVII.Yüzyıl Bir Türk Harem Kadını Minyatürü

Şekil 5.5’de görülen, siyah mürekkeple, ağaç önünde duran saray kadını figürü çizilmiştir. Ayak bileklerine kadar uzanan i gömleği beyaz uzun kolludur. Altına şalvar giymiştir. Dışına giydiği entari, kolsuz oval yakalı ve yaka altın düğmelerden oluşmuştur. “Ayağında ev terliği başında XVII. yüzyıl başlığı bulunur. Altın başlığına sorgu takılmıştır” (Gürtuna, 1999:54).

Şekil 5.6.:(Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
TSM. XVII. Yüzyıl Şehirli Kadın Minyatürü

Şekil 5.6'da renkli egzotik görünümlü zengin bir kadın figürü resmedilmiştir. XVII. Yüzyılın ikinci yarısına aittir. Sağ eli kalçasında poz vermiş, içinde beyaz uzun kollu gömleği görünmektedir. Feracasi seraser kumaştan dokunmuştur. Kumaşın deseni hatayi motiflerle bezenmiştir. Üzerindeki entari yeşil renkte ve kısa kolludur. Belindeki kemeri kırmızı, tokası altındır. Kemer, yakut ve zümrütlerle süslenmiştir. Kemerin üzerine cüzdan ve hançer takılıdır. Başına taktığı başlığı o dönemin modası olan hotozdur.

Şekil 5.7.:(Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
TSM.XVII.. Yüzyıl Güllü Karanfilli Kadın Minyatürü

Şekil 5.7’de görülen, güllü karanfilli kadın minyatüründe, kadının feracesi lale devri döneminin en kaliteli kumaşındandır. Minyatürdeki kadın, elinde karanfil ve gül tutmaktadır. Kıyafeti o dönemin modasıdır. Şalvarı çiçek desenli ve üzerinde bürümcük kumaştan tül bulunur. Feracesi yeşil renkte ve yaprak desenlidir. Ceketinin bordürü ile feracenin iç bordürü aynıdır. Ayakkabıları sarı renktedir. Belindeki kemer altındır. Ferace ve iç giysisi klasik osmanlı giyimidir. Aksesuarları inci ve altındandır.

Saç şekli; uzun siyah saçları düzleştirilmiş üzeri incilerle süslenmiştir. Başına taktığı yemenisi hotoz şeklinde bağlanmıştır.

Şekil 5.8.:(Kaynak: Levni, 1994: 94-122)
TSM.XVII. Yüzyıl Çalgıcılar Minyatürü

Şekil 5.8’de görülen, Kadın çalgıcıların canlandırıldığı bir minyatürdür. Beyaz entari giymiş oturan kadın tambur çalmakta, kırmızı entarili kadın def çalmakta, yeşil entarili kadın zurna çalmakta, diğer kadın ise flüt çalmaktadır²⁹.

²⁹ Tulips Kaftans And Levni, (1994).İstanbul: Hirmer Yayınları. s. 94-122

Şekil 5.9.:(Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
TSM.XVII. Yüzyıl Transparan örtülü kız Minyatürü

Şekil 5,9'da görülen, III. Ahmed döneminde yapılmış olan genç bir kadın minyatürüdür. Kadının entarisi çizgili bürümcük kumaşandır. Entarinin üzerindeki ferace, siyah renkte ve üzeri küçük desenlidir. Feracede bulunan bordür şalvarıyla aynı kumaştır. Baş süslemesi; başından ayak uçlarına kadar tül inmektedir. Tülün altında hotoz bulunur. Belindeki kemer broderi kumaştan olup, üzeri değerli taşlarla işlenmiştir. Ayağına giydiği broderi kumaştan yapılmış topuklu ayakkabıları işlemelidir.

Şekil 5.10.:(Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
TSM.XVII. Yüzyıl Saçını bağlayan kadın

Şekil 5.10'da bir kadın minyatürü resmedilmiştir. Minyatürdeki kadının kafasında bulunan, turuncu renkteki hotozun kenarında gümüş renk olan uzun bir yemeni bağlamaktadır. Altına giydiği şalvarın kumaşı çizgilidir. Üzerine giydiği ferace, yeşil renkte ve çiçek desenlidir. Feracenin kolları parçalı, içinde bürümcük şeffaf kumaştan bir tül görünmektedir. Ferace kemerle tutturulmuştur. Kemerin üzeri yakut, inci ve zümrüt taşlarla desenlendirilmiştir.

Şekil 5.11.:(Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
TSM.XVII. Yüzyıl Karanfilli Kadın Minyatürü

Şekil 5.11’de görülen, minyatürdeki kadının kıyafeti lale devri özelliğini taşımaktadır. Giydiği ferace leylak rengidir. Feracenin kolları turuncu renkte çiçek desenlidir. Feracenin alt kısmında bürümcük kumaştan tül bulunur. Altına giydiği şalvar altıparmak kumaşındandır. Belindeki kemer gümüş, üzerindeki desenler geometriktir. Kemerin üstü değerli taşlarla süslenmiştir. Saçlarının üzerine yeşil renkte hotoz takılıdır. Hotozun üzerine bağlanan yemeni altın rengindedir. Taktığı küpeler, zülûf motifli incilerden yapılmıştır. Ayakkabıları döşemelik kumaştan desenli ipekli dokumadır.

Şekil 5.12.:(Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
TSM.XVII. Yüzyıl Feraceli Kadın Minyatürü

Şekil 5.12’de görülen, minyatür bir kadının geleneksel sokak kıyafetidir. Kadının başı yaşmakla örtülüdür. Yaşmağın kenarları altınla bordürlenmiştir. Yüzü peçeyle kapatılmıştır. Feracenin altına üçetek giymiştir. Ferace koyu yeşil renktedir. Kollarından üç eteğin kolları görünmektedir³⁰.

³⁰ Tulips Kaftans And Levni, (1994).İstanbul: Hirmer Yayınları. s. 94-122

Şekil 5.13.:(Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
TSMK, XVII. Yüzyıl Uyuyan Kadın Minyatürü

Şekil 5.13’de görülen, uyuyan bir kadın minyatürüdür. Kıyafeti o dönemin modasını yansıtmaktadır. Entarisi çiçek desenli bordürlü kumaştır. Entarinin kolları parçalıdır. Kol içi astarı kırmızı renktedir. Parçaların içinden bürümcük kumaştan tül görünür. Belindeki kemeri altın klabdanlıdır. Saçına değerli taşlardan yapılmış taç takmaktadır³¹.

³¹ Ünver, S.,(1951). *Levni*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. s. 94-122

Şekil 5.14.:(Kaynak:Gürtuna, 1999:21)
XVII.Yüzyıl, Bir Türk Kadını Sokak Kıyafetiyle, Gravür

Şekil 5.14'te görülen, boğaz sırtlarından bir görünümün önünde poz veren sokak giysisiyle bir Türk kadını betimlemesidir. Hanımın hotozunun üzerinden doladığı, yalnızca gözlerini açıkta bırakan yaşmağı, oldukça incedir. Dizlerinin altına kadar inen entarinin altından topuksuz çizmeler gözükür. “Önden açık dış giysinin kol ve yaka kesimi, kol ağızlarındaki süsler ve iri düğmelerle günümüz giysilerini kışkandıracak denli şıktır” (Gürtuna,1999:21).

5.1. Türk Kadın Giyimini Oluşturan Giysi Türleri

Türk kadın giyiminde kumaş kesimleri, moda kavramını belirlemiştir. Giysiler isimlendirilirken halk kesimi cepken, topuk kesimi entari, Cezayir kesimi şalvar, İstanbul kesimi fistan gibi modeller olarak adlandırılmıştır. Yüzyıllar içinde kadın giyimi biçimlendirilmiş ve renklendirilmiş bir moda oluşturulmuştur.

Osmanlı döneminde kadın giyiminin en önemli özelliği, şalvar, gömlek, hırka, kaftan, entaridir. Sokak giysisi olan feraceler, erkek giysileriyle benzerlik göstermektedir.

“Zengin ve fakir ya da saray ve halk kadınları arasında kumaşın kalitesi dışında model ve giysi çeşitliliği söz konusu değildir” (Kafadar,1993:256).

“Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Müslüman, Hıristiyan, Musevi kadınlarının kendilerine özgü giyimleri olduğu bilinmektedir” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:97).

“Çeşitli meslek grupları da ayrı ayrı kıyafet giyerek, insanların elbiselerinden de kimliklerinin anlaşılmasına imkân veren bir kolaylık sağlamıştır” (Cebeci, 1993:123).

1568 Yılında İstanbul kadısına yazılan bir hükümde Yahudi ve Hıristiyan'lara; pahalı, ala ve hazır libas giydirilmesi, giysilerinin Bursa kutnusundan olması, çakşırlarının renginin asumanı olması istenmiştir.

“Giysilerin rengi ve malzemesi ile ilgili kurallar koyan bu hükümlerden giysilerin modellerine ilişkin bir farklılık yaşanmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır” (Cebeci, 1993:123).

Kadın giyiminde içten başlayarak gömlek veya iç entarisi, hırka, entari, üstlük (kaftan) ve bunların altına giyilen şalvar kullanılmaktadır. Bunları, sokağa çıkarken ferace, maşlah, yeldirme gibi sokak giysilerinden birisi tamamlamaktadır.

5.1.1. Entari (Elbise)

Osmanlı halkı, farklı dinlere mensup olup, farklı etnik kökenden gelmiş olsa da ortak bir kültür geliştirmiştir. Giyim kültürü temel ilkelerde bütünlük göstermiştir. Zaman içinde entari Avrupa modasına uygun şekil almıştır.

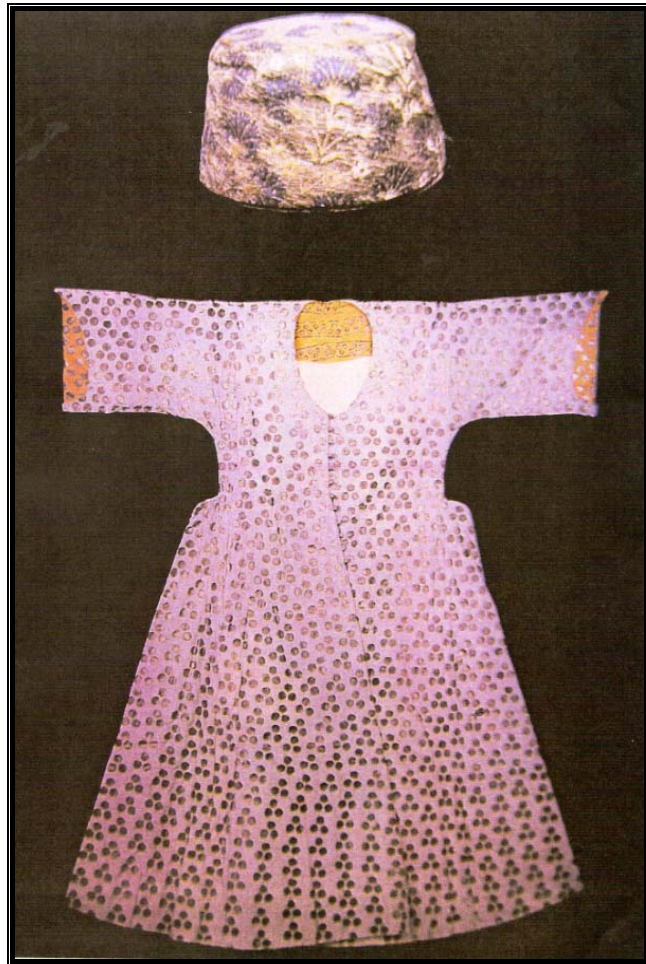
Dönemin giysi örnekleri incelendiğinde entarilerin kumaş, model ve tarz özellikleri açısından çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

“Evde giyilen günlük basma entariler hangi sınıfta olursa olsun etekli bol ve uzun yapılmaktaydı. Elbise içine de sert kumaştan kolalı beyaz eteklikler giyilmiştir. Bu eteklik elbisenin kabarık ve gergin durmasını sağlıyordu” (Taşçıoğlu, 1958:18).

Entari ismi Arapça "anteri" kelimesinden gelmektedir. Türkçe sözlükte; genellikle tek parçalı kadın giyeceği şeklinde açıklanmaktadır. Günümüzde elbise adını alan bu giysiler kadın giyiminde önemli bir yer tutmaktadır.

Araştırmacılar tarafından, ev içi kıyafeti olarak anılan, oysa sokak kıyafeti denilen ferace, çarşaf gibi dışa giyilen üstlüklerin içine de giyildiği tartışmasız kabul edilecek olan entarileri, her kesimden kadın, erkek ve çocuk giymiştir.

“Entariler, kaftanlarda kullanılan değerli Osmanlı ipekleri göz önüne alınırsa, hafif ipekli ve sade kumaşlardan, daha yumuşak ve vücudu saran konforlu giysiler olarak yapılmışlardır” (Görünür:2).

Şekil 5.15.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:173)
Ayşe Sultan'ın Entarisi ve Başlığı

Şekil 5.15’de görülen, Ayşe Sultan'a ait entari, XVI. yüzyılın son çeyreğine aittir. Gümüş yıldız üçbenek motifi baskılıdır ve mavi ipekli taraklı canfes kumaştan dikilmiştir. Yakasız, aşağıya kadar oyuk dekoltesi, önü bele kadar ibrişim düğmeli, birit iliklidir. Entarinin yenlerine, yaka, etek ve ön açıklığının içine aynı kumaşın turuncusundan bant çevrilmiştir. Eteğinin arka ve ön parçalarının her iki tarafına ek (peş) konulmuştur. Boyu 130 cm'dir. Ayşe Sultan'ın 1013/1605'te ölümüyle bazı giysileri ve gümüşleri saraya alınmıştır. “Gümüş telli seraser kumaştan dikilmiş XVI. yüzyıla tarihlenen başlık, mavi ipek karanfillerle krem renginde çiçeklerle süslüdür ve içinde telle işlenmiş altı yapraklı çiçek vardır ve turuncu astarlıdır” (Gürtuna,1999:173).

Şekil 5.16.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:174)
Rukiye Sultan'ın Entarisi

Entariler iki türlü kullanılmaktadır. Şalvarla giyilenleri ve şalvarsız giyilenleri bulunmaktadır. Şalvarla giyilen, üçetek, üç peşli ve iki etek, iki peşli diye anılan bu elbiseler Osmanlı kadın giyiminin en eski örnekleridir. Bu giysilerin etek boyları ayakların görünebileceği uzunluktadır. Bir kısmı da uzun kesimli olup, etek uçlarından ya da uygun kısımlarından kaldırılıp, kıvrılarak bel altına yerleştirilmektedir. Kol boyları uzun ve kol ağzı çevreleri makrame ile süslenmiştir. Bu giyimlerin altına şalvar, üstüne salta ya da fermane giyilmiştir.

“Daha sonraları kadın giyimleri şalvarsız tek elbise biçimine dönüşmüştür. Peşsiz entari veya bindallı denilen giyimler çoğunlukla atlas ve kadife kumaş üzerine sırma işlemlerle bezenerek süslenmiştir” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:97).

“Erkek giysilerinin kalıpları kullanılarak hazırlanan, kadın entarileri dikildikten sonra giyecek olan kişinin bedenine uygun olarak daraltılmaktadır” (Tezcan, s;12:63).

Kolun altından başlayarak kalçaya kadar içeri kıvrılarak giyilip, vücut hatlarını ortaya çıkartacak şekilde bedeni sarması sağlanmaktadır. Bu giysilerin yapımında ince ve dökümlü ipekli kumaşlar kullanılmıştır. Entariler genellikle uzun, bol kollu, yere kadar uzanan, önden açık ve hâkim yakalıdır.

“Etekleri belden başlayarak yanlarda ve ön açıklığında kullanılan üçgen şeklindeki ek parçalarla genişletilmiştir. Çok uzun olan entarilerin etekleri ön uçlarından beldeki kuşağa tutturularak kullanılmıştır” (Yener, 1955:21).

Entariler brokar gibi pahalı kumaşlardan yapılmış, üstleri değerli mücevherler, işlemler ve değişik materyallerle süslenmiştir³².

³² Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s. 97

Şekil 5.17.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:178)
Hanzade Sultan'ın Entarisi

Şekil 5.17'de görülen, Hanzâde Sultan'a ait olan 1620-1625'e tarihlenen entari ve başlık, günümüze gelebilmiş az sayıdaki kadın giysilerindendir. Soluk gül kurusu, gezi kumaştan dikilmiş entarinin, bedeni oldukça dardır; önden açık, yakasız, kısa kolludur ve boyu 147 cm'dir. Erkeklerin giydiği entarilerin biçiminde dikilmiş ve yanlardan bele kadar daraltılarak, sultanın bedenine göre ayarlanmıştır. Bele kadar ibrişim düğmeli, birit iliklidir. Yan dikişlerinde cepleri olan entarinin geniş dökümlü eteğinin önüne ve arkasına ikişer peş konulmuştur. Yaka, kol, etek ve açık olan ön kısmının iç kenarları, kayısı rengi canfes kumaşla çevrilmiştir.

“İçi bele kadar ince beyaz pamuklu kumaşla astarlıdır; üstünde Hanzâde Sultan'a ait olduğunu belirten etiket vardır” (Gürtuna, 1999:178).

Şekil 5.18.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:175)
Kaya İsmihan Sultan'ın Entarisi

Şekil 5.18'de görülen, saraylı kadın giysisine örnek olacak başka bir entari IV. Murad'ın (1623-1640) kızı Kaya İsmihan Sultan'a aittir. Atlas zemin, damask dokulu, çiçek buketi desenli sarı bej renkte ipekli kumaştan dikilen entari, küçük dik yakalı, önden açık, kısa kolludur ve boyu 119.3 cm'dir. Yan dikişlerinde cepler bulunur. Peşli kesimlidir.

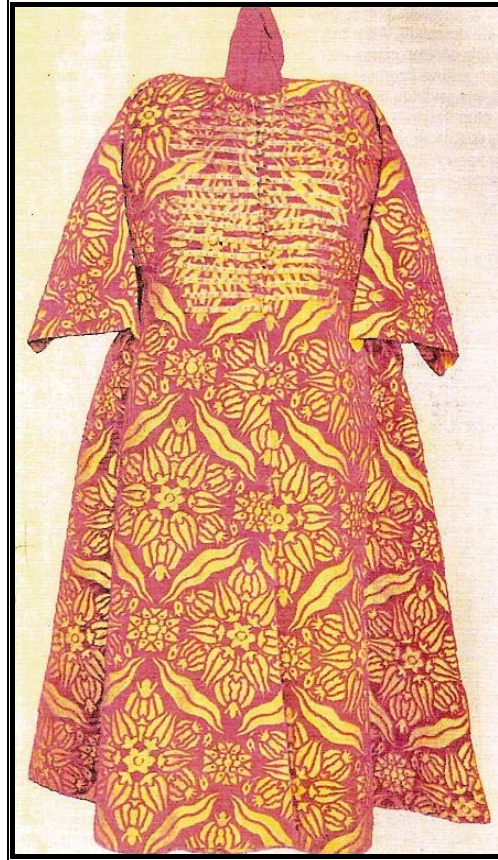
Ön açıklığı, etek kenarları ve kol ağızları, kendi renginde ipekli canfesle astarlanmıştır. Entarinin beline kadar gelen, oldukça büyük, ibrişimden, armudî biçimli, sekiz düğmesi vardır.

“Entarilerde kesim olarak en çok dörtpeşliler, dolamalar, topuk dövenler, kumru boynundaki çizgiden esinlenen kumru yakalar, hâkim yakalar, papaze yakalar kullanılmıştır. Kollarda ise; dar, kabartma ve karpuz kollar uygulanmıştır” (Gürtuna, 1999:179).

5.1.2. Üstlük-Kaftan

En üste giyilen, uzun giysiye kaftan denilmiştir. Entarinin üzerine giyilerek kullanılan bu giysinin, günümüzde karşılığı olan bir giysi bulunmamaktadır.

“Bu giysilerin yapımında kemha, kadife, çatma, seraser gibi ağır ve desenli ipekli kumaşlar kullanılmıştır. Genellikle kısa kollu, uzun, yuvarlak yakalı ve önden açıktır. Peşli kesim bu giysilerde de kullanılmıştır” (Tezcan, S;12:66).

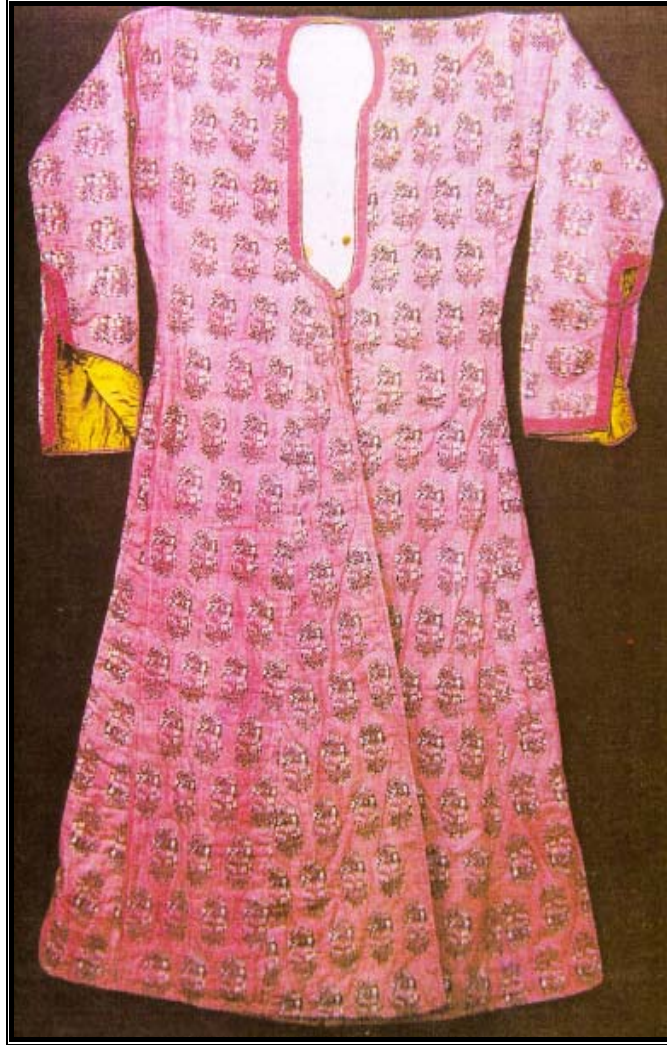

Şekil 5.19.:(Kaynak: Sevüktekin,Onat, Eray,1997:23)
Kaftan

5.1.3. Gömlek-İçEntarisi

İç çamaşırını yerine kullanılan bir giysidir. Saray kadınları iç çamaşırını olarak, ince ipek gömlekler giymişlerdir.

Dekolteyi oldukça açık bırakılan yaka, giyenin zenginlik derecesine uygun değerde bir mücevherle süslenmiştir. İç gömlekleri, topuklara kadar uzun, ipek şalvarın üstüne giyilmektedir. Elbiselerin kol ağzına ve etek ucuna ipek iplikle tığ oyaları uygulanmıştır. Şalvarın üzerine giyilen bu giysinin yapımında krem rengi bürümcük ve bunun gibi hafif ipeklili ve içini gösterecek şekilde ince kumaşlar kullanılmıştır. “Oldukça sade ve düz hazırlanan bu giysilerin bol kolları vardır ve etekleri, üstüne giyilen giysilerin kenar kısımlarından görünmektedir” (Davis: 188).

Şekil 5.21.: Kaynak: Gürtuna, 1999:179)
İç Entari

5.1.4. Cepken (Ceket)

Genellikle gömleğin üzerine, entarinin veya kaftanın altına giyilerek kullanılan ve günümüzde olduğu gibi kışlık bir giysidir. Uzun kollu, yakasız ya da hâkim yakalı, önden açık ve kalça hizasındadır.

“Peşli entarilerin ya da şalvarların üzerine cepken giyilmiştir. Fermane, salta, hırka gibi cepken türlerinin kol boyları uzun ve yüzeyleri kapitone dikişlidir” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:97).

Birlikte kullanıldığı giysilerle uyum sağlayacak şekilde dikilmiştir. Kumaş, renk ve desen özellikleriyle tamamlayıcı görünümündedir. “Yüzünde ipekli kumaşlar kullanılan bu giysinin, içi pamuklu kumaşlarla astarlanmıştır. Yüz ile astar arasına ince bir tabaka halinde pamuk yerleştirilerek üstten düz ya da şekilli olarak dikilmiştir” (Davis: 187).

Genellikle dikişli şam hırkaları, astarlı, ya da kürk astarlı ağır hırkalar kullanılmıştır. Türk kadını genelde kürkü en güzel kumaş hırkaların içinde kullanmıştır. Kumaşının içini samur, kakum, vaşak gibi kürklerle döşetmiştir.

Bedenkâr ve bedennur adı verilen kısa etekli, beli oturmuş kürklü hırkaları daha çok genç kızlar giyerken, kakum ve vaşak yetişkinlerce kullanılmıştır.

Şekil 5.22.:(Kaynak: Sevüktekin,Onat, Eray,1997:27)
Cepken

5.1.5. Şalvar-Pantolon

Genellikle bol ağı, uçurla bele bağlanarak kullanılan bir alt giysisidir. Şalvar, uzun yıllardır özellikle İslam ülkelerinde kadın ve erkekler tarafından kullanılmıştır.

“Kadın şalvarları canfes, atlas, savai gibi renkli, düz ve desenli kumaşlardan yapılmıştır” (Önder, 1995:107).

Peşli elbiselerin altına giyilen şalvarlar paçalı ve paçasız yapılmıştır. Paçasız şalvarlar; Çeşitli enlerde kumaşların birbiriyle dikilmesiyle oluşur. Torba biçimindedir. Kuşakla bele tutturulur. Bele bağlandığında oluşan dökümler, önden ve yanlardan kaldırılarak bele yerleştirilir. Paçalı şalvarlarda ise kumaşın eni ve boyu uzundur. Genellikle evde giyilir.

Şekil 5.22.:(Kaynak:Sevüktekin,Onat, Eray,1997:98)
Seraser Şalvar

“Doksan ayrı kesimde şalvar modeli bulunur. Çoğunlukla belden bol büzgülü, geniş paçaları bilekte toplanan, bazen paçaları daralarak bileğe oturan, dizin altında bağlanabilen, kısa, uzun, bol, dar olarak değişik modellerde dikilmiştir” (Tezcan; 12,62).

5.1.6. Ferace-Maşlah

Sokak giysisi olarak, XV. yüzyıldan başlayarak kadın giysileri arasında yer alan ferace erkekler tarafından da kullanılmıştır.

XVI. yüzyılın başlarından itibaren yerli ve yabancı resimli sanat eserlerinde feraceli, yaşmak ve peçeli kadınlara rastlanmaktadır. Ferace, Bedeni ve kolları bol, önden açık ve eteği yere kadar uzun, yakasız bir giyimdir. Yazın ipekliden, kışın yünlü kumaşlardan yapılmıştır. Kışlık feracelerin içi çoğunlukla kürkle kaplanmıştır.

Şekil 5.23.:(Kaynak:Sevüktekin,Onat, Eray,1997:99)
Ferace Örneği

Şekil 5.24.: (Kaynak:Sevüktekin,Onat, Eray,1997:100)
Feraceli Kadın, Minyatürü

Günümüzde kullanılan manto, pardesü gibi giysilerle aynı özellikleri taşımaktadır. “Başlangıçta sof, çuha gibi yünlü, kalın ve düz kumaşlardan yapılan feraceler daha sonraları, ince kumaşlardan işlemeli ve kürklü olarak da dikilmiştir” (Sadberk Hanım Müzesi Kataloğu,1995:141).

Feraceler önceleri yuvarlak ve V yakalı olarak kullanılmış, sonraları yaka, giysinın ikinci bir parçası sayılacak kadar genişletilmiş ve yere kadar uzatılmıştır.

1502 tarihli İstanbul, Bursa, Edirne şehirleri belediye kanunlarında feracelerde kullanılacak kumaşlar anlatılmıştır³³.

³³Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s. 100

“Buna göre Müslümanların feracelerinin, iç pervaz ve astarlarında ipekli, gayrimüslimlerinkilerde ise pamuklu kumaş kullanılması gerekmektedir” (Tezcan; 12,58). Ferace, başı saçları örten yaşmak ile tamamlanan bir üstlüktür.

Maşlah da ferace gibi sokak giysisidir. Torba şeklinde eni ve boyu eşit, dört köşe ipekli bir kumaştan yapılan bir üst giyimdir. Bir tarafın ortası kesilmiş ve kapalı kısmından el sığacak kadar boşluk bırakılmış, etrafı ve arka bedeni işlemeli sade zarif bir giyimdir. “Altı üstü bir, kol yerine üstteki uçlarında boşluğu olan üstlüktür. Daha çok bahar aylarında kullanılan, yün, ipek ve pamuk karışımı kumaşlardan dikilmiş, düz ve sade görünümde bir giysidir” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:97).

5.1.7. Üçetek

Türk kadın giyiminin en büyük özelliğini oluşturur. Altına atlas şalvar, içine gömlek giyilen üç eteğin beli genellikle bir gümüş kemerle sıkılır. Ön eteklerin uçları yürümeye kolaylık versin diye kemere tutturulur.

Üçetekler genellikle çizgili kumaşlardan veya seraser denilen işlemelilerden yapılıdır. Belde gümüş kemer yoksa lahur ya da lahurahi denilen şal sarılıdır³⁴.

³⁴ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s. 117

Şekil 5.25.: (Kaynak:Sevüktekin,Onat, Eray,1997:117)
Üçetek

5.2. Giysilerin Kullanım Yerleri

İslam dininin, kadınların eşleri ve yakın akrabalarından başka erkeklerle görüşmesini yasaklamış olması, kadınların sokak giyimine sıkı kurallar getirilmesine yol açmıştır³⁵. İstanbul'un alınışı ve yerleşik düzene geçiş, imparatorluğun getirdiği ekonomik koşullar, kadın erkek dünyasının ayrılmasına damgasını vurmuş ve kadınların sokak giysilerine sıkı kurallar gelmiştir. “Başta şehirlerde olmak üzere kadınlarda çarşaf ve peçe kıyafet olarak yaygınlaşmış, giyimle ilgili fermanlar yayınlanmıştır” (Kurnaz,1990:11-12).

³⁵ Kurnaz, Ş., (1990). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*.Ankara.s.11-12

5.2.1. Sokak Giyimi

“Evlerinden veya saraydan çıkma fırsatını az yakalayabilen, pencere arkalarından dünyayı izleyen Osmanlı kadınları, yine de giyimlerine özen göstermeyi ihmal etmemişlerdir. Günümüze gelen örneklerden bu açıkça görülmektedir” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:77). Kadın sokak giyimlerinin en eskisi feracedir. Feracenin üstüne iki tülbent parçasından oluşan mahreme ya da yaşmak örtülür. Birinci parça başı örterek çene altından tutturulur. İkinci parça, yalnızca göz çevresini açıkta bırakarak, ağız ve burnu kapatacak biçimde sarılmıştır.

İstanbul saray kadınları sokağa çıkarken, ferace giymişlerdir. Kolları çok uzun olan bu giysiden kadının ancak parmaklarının uçları görünmektedir³⁶.

Şekil 5.26.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:102)
XVII. Yüzyıl Ferace Örnekleri

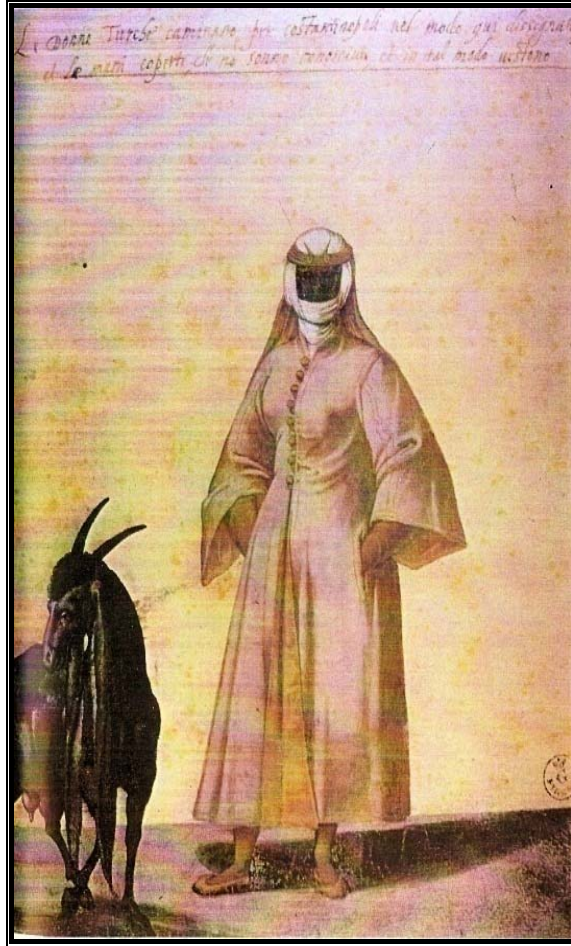
Sokak giysisi olarak kullanılan feracenin yanları cepli, önü bele kadar düğmeli, uzun eteklidir. “Bu giysi kadın vücudunun özenle saklanmasını sağlamaktadır. Türk kadınları genellikle yeşil; Rum ve Ermeni kadınları ise kahverengi ve koyu renklerde ferace kullanmışlardır” (Tuğlacı, 1985:27-28).

³⁶ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.77

Zengin sınıf kadınlarının başörtüsü süslemeleri daha ayrıntılı ve incelikli yapılmıştır. Başörtülerinin kenarları ince altınla süslenmiş, bazen de topuklara kadar inen pelerinler şeklinde yapılmıştır.

Pelerin, boyundan tek ve incili bir düğmeyle tutturulmuştur. Kadınların sokak giysilerinin ve ayakkabılarının renkleri sosyal konumlarını göstermektedir.

Kadınların giysileri ev içinde her ne kadar renkli ve çeşitli ise de sokakta renksiz ve tekdüzedir. Bazılarının yüzünde de peçe bulunmaktadır. Sadece bir kısmının peçeli oluşu Arap etkisiyle moda olarak kullanılmaya yeni başladığını göstermektedir. Kadınların sokak giyiminde kullandıkları ferace, yaşmak ve peçe XVI. yüzyılın başından itibaren görülmektedir.

Şekil 5.27.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:15)
XVI.Yüzyıl,Türk Kadını Sokakta

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda ferace modellerinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Sadece yaka, bahriye giysilerinde olduğu gibi arkaya doğru genişlemiş, bel hizasına kadar uzamıştır. Yaşmaklar ise, beyaz renkte dokunmuş yumuşak kumaşlardan yapılmış, iki parçalı olarak başı örtecek şekilde kullanılmıştır³⁷. “Alttaki parça burna kadar ağız kapatmış, diğeri de alnı örtecek şekilde bağlanmıştır. Bunun üzerine siyah renkte bir peçe takılarak kadının tümüyle örtünmesi sağlanmıştır” (Kafadar,1993:256).

5.2.2. Ev İçi Giyimi

Osmanlı kadını süslenmeyi ve olanaklarının elverdiği ölçüde pahalı kumaşlarla giyinmeyi sevmektedir. Kadınlar süslerini ve şıklıklarını ancak kendi haremlerinde veya ziyaretine gittikleri bir ahabplarının haremünde gösterebilmektedirler, çünkü sokakta bedenlerinin en küçük parçasını bile göstermeleri yasaktır.

Kadının asıl hayatı ev içinde geçtiği için evde giyilen kıyafetler daha fazladır. Bu giysiler; gömlek, dizlik, iç çamaşırları, şalvar, üçetek, entari, hırka, kürk ve yelekten oluşmaktadır. İstanbul'un başkent oluşundan sonra, XVI. ve XVII. yüzyıllardan günümüze ulaşan giysiler ve tasvirlerden giyim konusunda daha ayrıntılı bilgi edinilmektedir.

Kadınların başlıca giyim eşyaları şalvar, bürümcük kumaştan yerlere kadar uzun ve uzun kollu gömlek, kısa veya uzun kollu hırka ile yine kısa veya uzun kollu kaftanlar ve zengin kesimin bunların üzerine giydikleri içi kürklü ve kürksüz üst kaftanlardır. Hırka ve kaftanların başlıca özelliği önden açık ve genellikle yakasız oluşlarıdır.

³⁷ Kafadar,C., (1993). *Tanzimat'tan Önce Selçuklu ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar, Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın*: Sergi Kataloğu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. S.256

Ev kıyafetleri uzun elbiseler şeklindedir. Üst elbiseler ayak bileklerine kadar uzun, bele kadar düğmeli, belden aşağısı serbest bırakılmaktadır. Belden aşağıya doğru eklenen peşlerle, (eteğin yan ve ön kısımlarına konan ekler) etekler bollaştırılarak biçimlendirilmiştir. Yan dikişlerinde gizli cepler bulunur. Peşler gömleğin drapeleriyle örtülmüştür.

Evde giyilen elbisenin beline kuşak sarılmıştır. İç göynekler ise, genellikle şeffaf kumaştan yapılmaktadır. Kollar oldukça geniş ve uzun görünümlüdür. İç elbisenin altına çeşitli kesimlerde bol paçalı, dökümlü, sıkı paçalı uçkurly şalvarlar giyilmektedir. Boyuna gerdanlıklar takılmış, başa hotoz geçirilmiştir³⁸.

Şekil 5.28.: (Kaynak: Şehsuvaroğlu,1893:174)
XVII.Yüzyıl.Eviçi Başlık Ömeği

“Hotoz, kahküller ve perçemler dışında bütün saçı içine toplayan bir tür başlıktır. Daha çok şehirde, İstanbullu kadınlar için ev içinde giyilmektedir” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:111-112). Kadınlar, ev içinde başları açık dolaşmamış yemeni ve hotoz kullanmışlardır.

³⁸ Gürtuna, S., (1999). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s.11

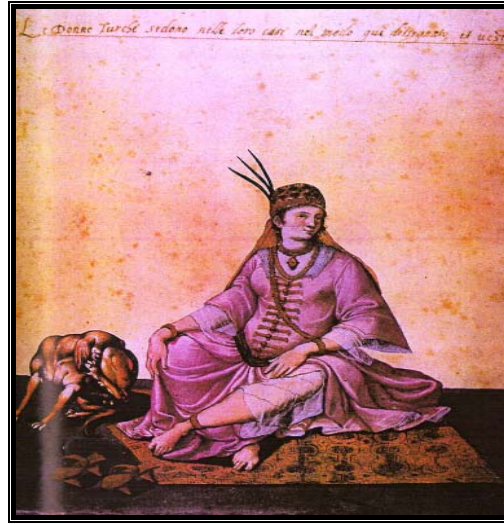
Şekil 5.29.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:23)
XVI.Yüzyıl Ev Giysisiyle Türk Kadını, Minyatürü

Şekil 5.29'de görülen, Nicolay'ın betimlediği ev giysisiyle Türk kadını gravüründe; dönemin özelliğini yansıtan fes biçimli başlığının kenarına doladığı tülbenti çenesinin altından bağlamış, ellerini beyaz üzerine mavi desenli, V yakalı, yarım yenli, boyu dizlerine gelen hırkasının ceplerine sokmuş bir kadın betimlenmiştir. Hırkanın ön açıklığından kenarları yeşille çevrilmiş sarı astar dikkati çeker. Hırkanın altından ve kollarından, boyu topuklara inen kırmızı, beyaz, mavi, sarı çizgili entarisi görülür. Belinde, iki kere dolanmış sarı üzerine siyah çizgili kuşak bulunan kadının sarı papuçları topukludur³⁹.

³⁹Gürtuna, S., (1999). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s. 23

Şekil 5.30.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:24)
XVI. Yüzyıl, Evinde Türk Kadını, Minyatürü

Şekil 5.31. :(Kaynak: Gürtuna, 1999:25)
XVI.Yüzyıl, Evinde Türk Kadını, Minyatürü

Şekil 5.30 ve 5.31’da görülen, Lambert de Vos'a ait 1574 tarihli albümdeki kadın figürleri ve Jacopo Ligozzi'nin betimlemesindeki giysiler, ayrıntılar dışında aynı özellikleri taşımaktadır. İki hanım da küçük bir halı üzerinde bağdaş kurmuş biçimde yana bakarak oturmaktadırlar. Halının üstünde, kadınların giydiği nalınlar bulunmaktadır.

Ligozzi, her figürünün yanına mutlaka Doğu'ya özgü olduğunu düşündüğü bir hayvan betimlemesi yerleştirmiştir. Bu nedenle kadının yanında, köpek görülür. Hanımların ikisinde de aynı takılara rastlanır. Kulaklarında, boyunlarında taşıdıkları gerdanlıkla takım olan küpeler, kollarında bilezikler ve ayak bileğinde halhal bulunur. Bellerinde de kemer bulunur. Başlıklarına değişik tüyler takılmış olan kadınların hotozlarının yükseklikleri farklıdır⁴⁰.

Şekil 5.32.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:108)
XVII.Yüzyıl Osmanlı Hanımları, Minyatürü

⁴⁰Gürtuna, S., (1999). Osmanlı Kadın Giysisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s.25

5.2.3. Törens el Kadın Giysisi

Osmanlı sarayında kullanılan kumaşlar çeşitli kültürlerle etkileşim içinde gelişmiştir. Kadının en önemli törens el giysisi kuşkusuz gelinlik olmuştur. Gelinlik için seçilen biçim, kumaş, renk değişse de amaç hep aynı kalmıştır.

Yeni bir yaşama adım atan kadının diğer kadınlardan farklılığını belirten giysisidir. Bu nedenle özen gösterilen gelinlikler ve duvaklar zaman içinde değişime uğramışlardır. Görsel kaynaklardan aldığımız bilgilere göre;

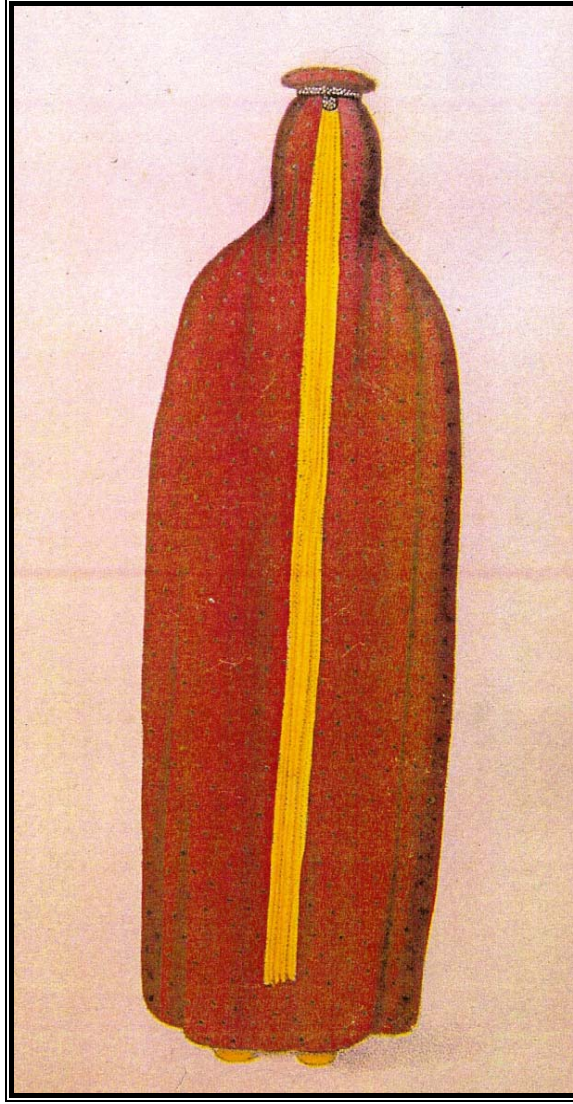
XVII. yüzyıl'da Batılılaşma etkilerinin kadın giysileri üzerinde yoğunlaştığı gelinliklerin özel bir modeli olmamasına karşın, gelinin yüzünü örten uzun duvak için seçilen renk kırmızı olmuştur.

Düğün kıyafetlerinde kullanılan kumaşların daha sembolik olmasına özen gösterilmiştir. Türk kırmızısı ile hazırlanmış, düğün kıyafetine kalem işi desenler, altın, gümüş ve klaptan ipliklerle çiçekler ve ayetler işlenmiştir. Kumaşlar ayrıca, çeşitli iğne işleri, püskül ve saçak gibi aksesuarlar ile zenginleştirilerek kullanılmıştır⁴¹.

XVI. yüzyıla ait gelinlik en üstte pelerin ve arkaya doğru uzun bir kuyrukla tamamlanmıştır. Pelerin önden kıymetli taşlarla ve süslemelerle işlenmiş ince bir bantla birleştirilmiş, iç elbiseye değerli bir broşla tutturulmuştur. “İç elbise, dekolte yakalı, omuzları açıkta bırakacak şekilde hazırlanmış ve etek boyu önden arkaya doğru bir miktar uzatılmıştır. Ayrıca en alta yakası fırfırlı ve uzun kollu göynek giyilmiştir” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:114).

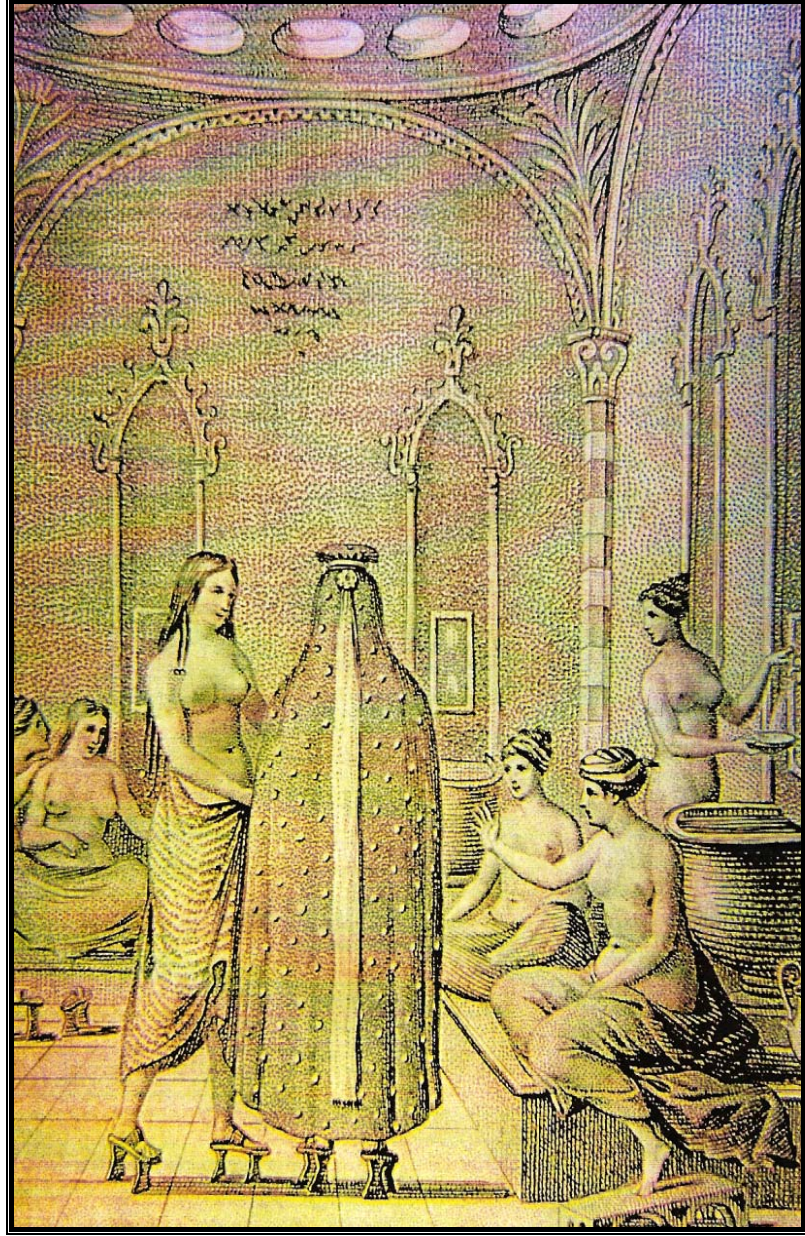
“Düğünlerde, bayramlarda, teklifli ziyaretlerde giyilen giysiler ağırdır. Ekseriyetle, dallı ve kabuk gibi nakışlı, zemini parlak saten, lüks açık renk ipekliler giyilmiştir” (Alus, 1997:138-142).

⁴¹ Gürtuna, S., (1999). Osmanlı Kadın Giysisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s.53

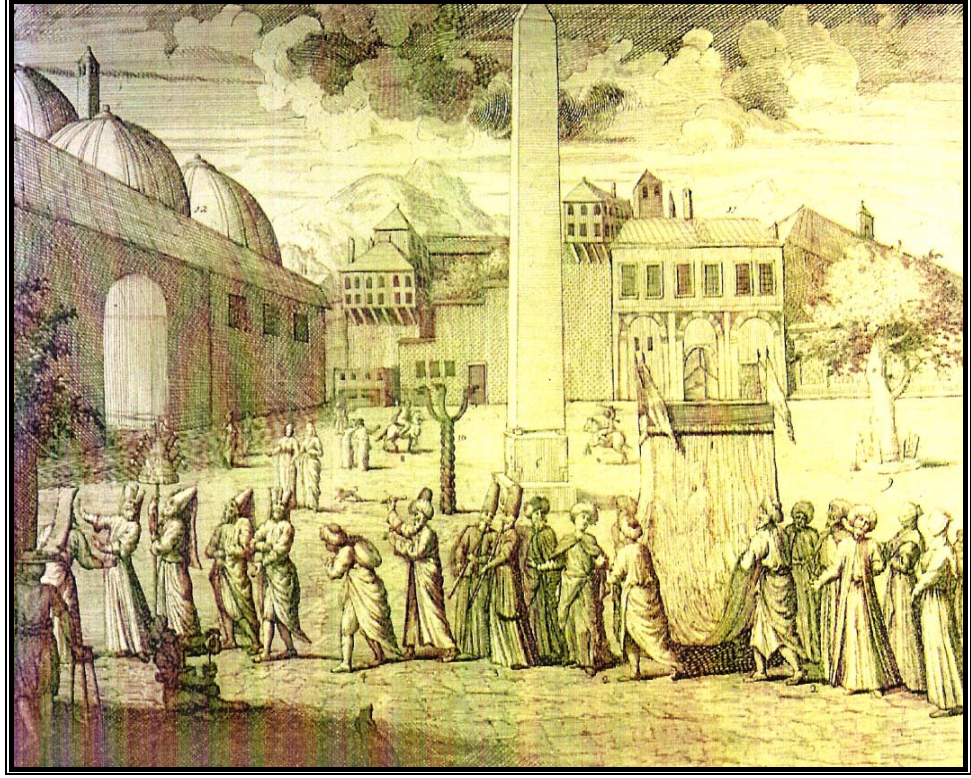
Şekil 5.33.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:161)
Türk Kadını Düğün Giysisi, Minyatürü

Şekil 5.33’de görülen, Dalvimart’ın giysi albümünde yer alan Gelin’in giysisi, bir torba gibi başından aşağıya geçmiş izlenimi uyandıran, kırmızı üzerine yaldızlı nokta desenli kumaştandır. Baş kısmı mücevherli tala şekillendirilmiş ve tam ortasındaki mücevherli iğneden aşağıya, yere kadar yaldızlı gelin telleri takılmıştır.

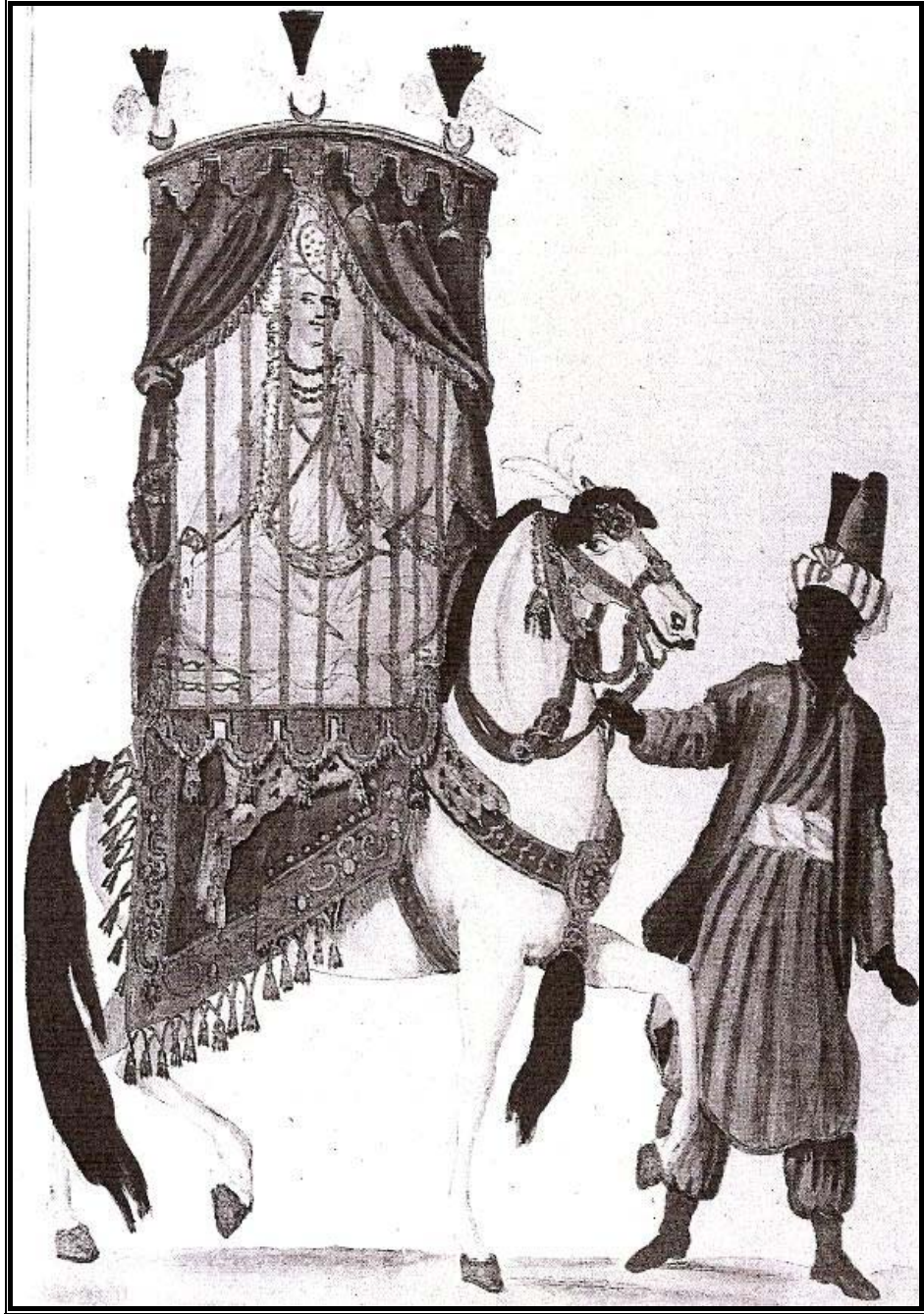
Şekil 5.34.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:163)
Gelin Hamamı, Minyatürü

Şekil 5.34’de görülen, Fransız ressam Castellan, Anadolu’da günümüzde hala gelenekselliğini koruyan Gelin Hamamını betimlemiştir. Osmanlı mimarisine özen gösterilerek çizilmiş hamamda, alt kısımları peştamallarla örtülmüş, kurnaların kenarında oturan kadınlar ve geline eşlik eden nalınlı genç bir hanım betimlenmiştir. Gelinin giysisi Dalvimart’ın çizimindeki aynısıdır. Kadının ayaklarında Osmanlı kadınlarının hamamda ve bahçede giydikleri yüksek nalınlar bulunur.

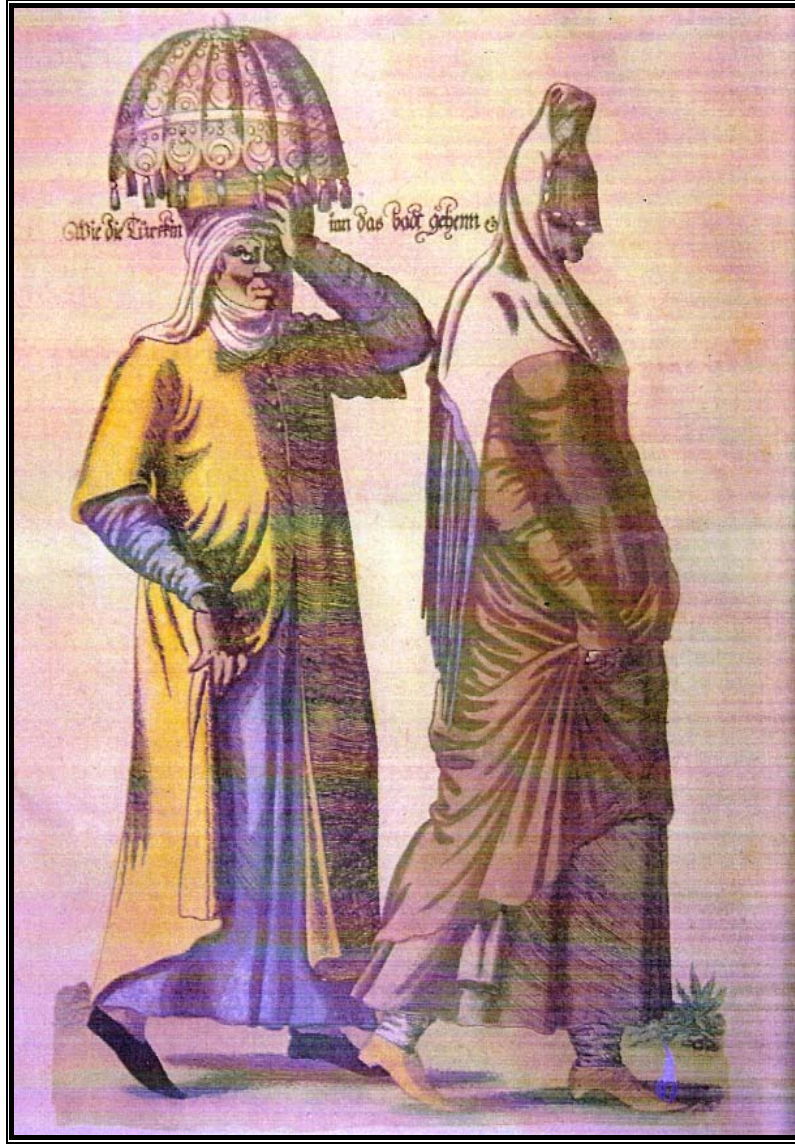

Şekil 5.35.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:166)
İstanbulu Gelin, Minyatürü

Yabancı gözlemcilerin ilgisini çeken başka bir olay da gelinin damadın evine gtrldg gelin alayıdır. Şekil 5.35’de görülen, Pietro Bertelli’ye ait 1591 tarihli albümdeki gelin alayındaki İstanbulu Gelin betimlemesinde, süslü ve kapalı cibinliğın altından gelinin üstünde oturduğu atın bacakları gözükür; dört erkek cibinliğın kenarlarındaki sopalardan tutarak yürümektedir. Yalnızca saaklarından yapıştırmış cibinlik kaldırıldığında, figürünün atın üstünde oturduğu görülür. “Olasılıkla cibinliğın içindeki gelini hiç görmemiş sanatçının böyle bir deneme yapması, ressamın dş gücünü göstermesi yönünden ilgi çekici bir çalışmadır” (Gürtuna,1999:53-55).

Şekil 5.36.:(Kaynak:Tuğlacı, 1985:193)
XVII.Yüzyıl Saraylı Gelin, Yağlıboya

Şekil 5.37.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:10)
Hamama Giden Türk Kadını, Minyatürü

Şekil 5.37’de görülen, hamama giden Türk kadını konulu gravürde, uzun yenli feracesinin üzerine, oldukça uzun püsküllü bir yaşmağı boynundan dolayarak arkaya sarkıtılmış, fes biçimli hotozuna peçesini iliştirmiş, Müslümanlara özgü sarı renkte papuçlar giymiş genç müslüman bir hanımla; ay yıldız motifli şık bir bohça içinde gerekli eşyaları taşıyan halayığı resimlenmiştir.

Şekil 5.38.:(Kaynak: Gürtuna, 1999:56)
Bir Kadın Toplantısında Çengiler, Kadın Çalgıcılar Minyatürü
Gabrieli

Şekil 5.38’de görülen, bir kadın toplantısında çengiler adlı minyatürde kadın çalgıcıların canlandırıldığı resimdeki, sağ üst köşede oturan kırmızı duvağı açık gelinin, kadın müzisyenlerin ve çengilerin giyimi, İstanbul Devlet Müzesi Kataloğundaki kadın figürlerinin giysileriyle aynı resmedilmiştir. Aynı yüzyılda yapılarak değişik ülkelere dağılmış çeşitli albümlerde yer alan, çarşı ressamlarının elinden çıkmış olan figürlerin giysilerinin tıpatıp aynı özellikler taşıması, aynı ortamda çalışan bu ressamların birbirlerinden etkilendiklerini gösterir⁴².

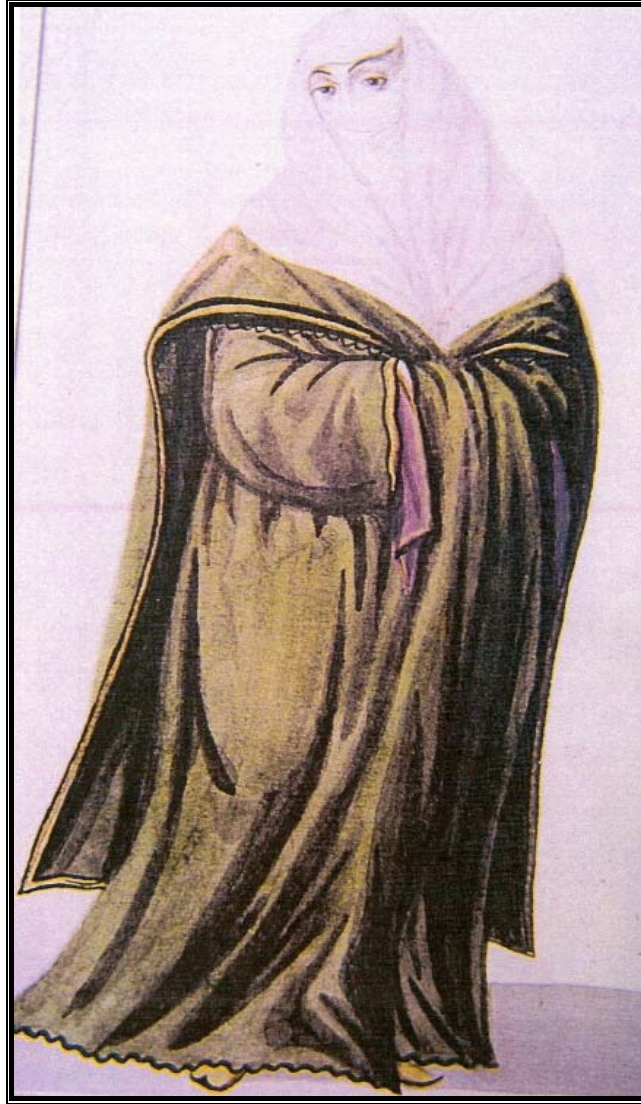
5.3. XVI. ve XVII. Yüzyıl Halk Kadını Giyim Özellikleri

Kanuni devrinde İstanbul’da bulunan Pedro de Urdelemas, halk kadınlarımızın kıyafetlerinden şöyle bahseder (Şehsuvaroğlu, 1893:173-176):

Ayak bileklerine kadar olan entariler iki katlı olarak dikiliyor ve genellikle yeldirme gibi açık bırakılan önleri yarıya kadar düğmelerle kapatılıyordu. Bellerde daima kuşak bulunuyor, yakalar genelde açık oluyor boyunlara gerdanlıklar takılıyordu. Kadınların saçları ise; arkadan uzun ve omuzlar üzerine dökük bırakılmıştır. Kafalarına dört köşe hotoz şeklinde işlemeli bir başlık takmışlardır.

⁴² Gürtuna, S., (1999). Osmanlı Kadın Giysisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s.56

“İnce bir örtüyü bu hotozun üstünden ve ortalarından arkaya doğru alarak, çenelerinin altına düğümler, bunun da üstünü daha ince sırma işlemeli bir tül ile örtmüşlerdir” (Şehsuvaroğlu,1893:173-176). Alınlarının üzerine kurdele şeklinde kadife bağlayarak, Tülü iki üç defa boyunlarına sarmışlardır. Halk kadınları giyimlerinde gövdenin üst kısmı için; gömlek, mintan ve zıbın kullanılmıştır. Belden aşağısı için şalvar veya dondur⁴³.

Şekil 5.39.: (Kaynak: Gürtuna,1999:139)
XVII.Yüzyıl, Feraceli Müslüman Kadın, Minyatürü

⁴³ Ertan, Z., (1965). *Türk Kadın Kıyafetleri*. Mesleki Teknik Öğretim Dergisi. 154,27-31.

Bunların üzerine üçetek denilen önü yırtmaçlı ve kollu bir entari giyilir ve bele kuşak sarılmıştır. Daha üstüne de mevkii ve zenginliğe göre kürk, hırka giyilirdi. Başlarına uskûfe'ler, serpuşlar, ayaklarına ise çedik pabuç giyerlerdi.

Bazı kadınlar da başlarına yemeni sararlardı. Sokağa çıkarken bütün kadınlar bu giysilerin üstüne geniş bir ferace geçirirler, başlarını bir örtü veya yaşmakla örterlerdi.

Halk tabakasına mensup kadınların başlıkları yassıdır. Alnın üstünden dolanan bir nevi türban çene altında düğmelenmektedir. Bunların altından çıkan saçlar arkaya ve omuzlara dağılmaktadır⁴⁴.

Çizgili kumaştan bol yere kadar uzun bir eteklik veya entari üzerine şam kumaşından ya da dallı bir kumaştan hırka giyerler. Hırkanın kolları dirseklere kadardır. Hafif bollukla biten bu kolların içinden entarinin dar ve çizgili kolları görünür. Hırkanın üzerine renkli bezden bir kuşak bağlanır. Bele doğru iki yanı ceplidir. Uzunluğu dizlere kadardır. Ayakkabılar hafif topuklu ve uzun konçludur. Fakat topuk bugünkü ayakkabılarda olduğu gibi ayrı değildir.

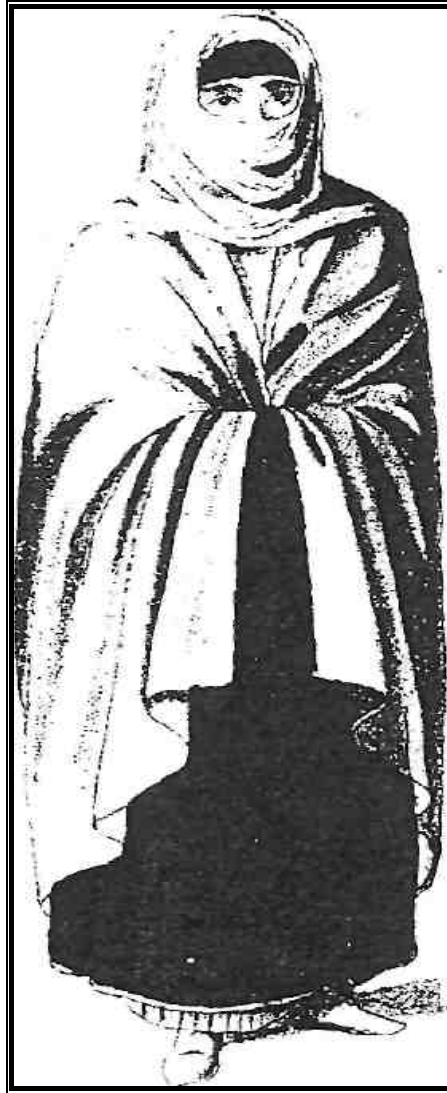
XVI. Yüzyıl halk kadınlarının sokağa çıkarken giydiği kıyafetler yanları cepli önü göbeğe kadar düğmeli, uzun etekli yeldirmeler ya da feraceler giyerlerdir. Başlarındaki hotoz başörtüleri de kenarları işlemeli ve saçaklı ince kumaştan dokunmuş olurdu. Bazen hotozdan itibaren topuklara kadar inen bir pelerin giyerek sokağa çıkarlardı. Ayaklara evlerde takunyaları hatırlatan yüksek ölçeli tahta ayakkabılar ya da ökçesiz yumuşak deriden pabuç giyilirdi. Deri pabuçların üstü motiflerle süslenmiştir. Yeldirme denilen üst giysi, sokak kıyafeti olarak kullanılmıştır.

İstanbulu Türk Kadını Kıyafetinde Feraceler genellikle yeşil renktedir. Yaşmağı sadece yüzün göz kısmını açıkta bırakacak şekilde bütün başı ve boynu örtmektedir. Rengi beyazdır.

⁴⁴ Ertan, Z., (1965). *Türk Kadın Kıyafetleri*. Mesleki Teknik Öğretim Dergisi. 154,27-31.

Sokağa çıkarken giyilen köle kıyafetleri de ayrı bir özellik taşır. İnce bezden bol, alelade bir üstlükten ibarettir. Başlarından omuzlarına kadar inen bir örtü bulunur. Kölelerin yüzleri açıktır.

Şekil 5.40'da görülen, taşralı Türk kadın kıyafeti; ayak bileklerine kadar inen koyu yeşil renkte bol bir ferace, üzerine yüzün alt kısmını başı, omuzları bedeninin önemli bir kısmını örten beyaz bir örtüye bürünmüştür. Alnında ufak bir siyah peçe vardır.

Şekil 5.40.: (Kaynak: Fevzi,1962)
XVI. Yüzyıl Taşralı Kıyafetiyle Bir Türk Kadını

“Türk kadınlarının taşra ve İstanbulda sokakta buldukları zaman giydikleri elbise kadar insanı gizliyen bir giysi yoktur” (Kaynak: Fevzi,1962). Yaşmak, iki parça olup tülbentten yapılmıştır. Bir parçası çenenin altında bağlanarak kadının başını örtmekte ve ikinci parça ağız ve burun üzerinden geçerek görebilecek bir açıklık bırakmaktadır.

Şekil 5.41.:(Kaynak: Fevzi,1962)
XVI. Yüzyıl İstanbullu Bir Türk Kadını

İstanbulda kadınların giydiği ferace yeşil kumaştan veya diğer mensucattan yapılır. Feracenin sarkık yakalığı çatmalı ve yeşil ipek ile kaplıdır.

“Köylü kadınlar; bellerine bir peştamal sarar, gövdeleri ile başlarını diğer, bir peştamal örterlerdi. Ayaklarına da çarık giyerlerdi” (Ertan,1965:27-31).

XVII. Yüzyılda İstanbul kadınlarının kıyafetlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Elbiseler sadeleşmiş, başlara giyilen hotozlarda ise püsküller ve tuğlar görülmeye başlanmıştır. XVII. Yüzyılda halk kıyafetleri daha basitleştirilmiştir.

Hanımlar şalvar üstüne daha kısa bir entari giymişler ve sırtlarına ferace almışlardır, başlarını hotoz üstüne taç şeklinde bağlanmış yaşmak ile örtmüşlerdir.

Halk kadınlarının sokak kıyafetlerinde giydikleri, genellikle beyaz üstüne kırmızı desenli şalvar bileklere kadar uzundur. Ayaklarında sarı renkte pabuçlar, şalvarın üstüne beyaz ince kumaştan diz kapakları hizasında entari giymişler, içlerinde de ceket bulunur. Feraceler eflatun rengi kolları ve astarı yeşil renkteydi. Başta siyah kumaştan kenarları başların üstüne kadar inen serpuşlar bulunurdu. Bu serpuşun üstüne sırmadan bir şeritle fiyonk yapılmıştır. Serpuşun arka kısımları yaşmakla örtülmüştür⁴⁵.

Evde giyilen kıyafetlerde, kısa kollu kaftan şeklindeki üstlüklerin altında bir iç entarisi giyilir üstlüğün önü göbeğe kadar küçük düğmelerle iliklenir, aşağısı düğmesiz bırakılırdı. Elbisenin üst kısmı sırma kaytanlarla işlenir ve bele elbisenin renginde kemer takılırdı.

“Üstlükler bazen kısa olur, içine entari giyilir, eteklerin arkasında ayrı bir kumaştan şalvar görünürdü. Evde başlarına sivri takke şeklinde ufak başlıklar takmışlardır” (Şehsuvaroğlu,1893:173-176).

XVI. ve XVII. Yüzyılda halk kadınları ya tepelik tarzında başlıklar giymiş, ya da ince püsküllü saçlarına ve başlarında örtü olarak yalnız tepelerini örten sırma işlemeli küçük başlıklar takmışlardır. Dizlik diye adlandırılan şeffaf, beyaz, ince şalvar, asker pelerinine benzeyen üstlükler giyilmiştir. “Renkler ise canlı kırmızı, mavi gibi zıt renklerden. Ayak bileklerinde halka ve irice meşinden çedikler, 4,5 parmak yüksekliğinde nalınlar, kullanılmıştır” (Ertan,1965:27-31).

⁴⁵ Şehsuvaroğlu, H., (1950). İstanbul’da Kadın Kıyafetleri. Cumhuriyet Dergisi. 27,173-176.

Şekil 5.42.: (Kaynak: Gürtuna,1999:53)
Ev Giysisiyle Genç Kadın, Minyatürü

Şekil 5.42'de görülen, Taeschner Albümü'ndeki yer alan minyatürdeki ev giysisiyle genç kadın, beyaz terlik ve mavi üzerine siyah madalyon desenli Şalvar giymiştir. İ gömleği olmayan hanımın kahverengi entarisinin n açıklığından ve yakasından kırmızı hırkası görünür. Dirseklere kadar inen yenlerinden, içinde gümüş rengi üzerine lacivert madalyon desenli bir giysi daha olduğu anlaŐılan hanımın açık kahve tonundaki üst entarisi, kıvrılmıŐ ve ince yakalıdır. n açıklığı kalçaya kadar olan sırmalı arpastlarla süslenmiş ve iliklenmiŐtir. Altından olduğu izlenimi veren kemeri belden aşağıya sarkar. Tanturasının kenarına, lacivert üzerine altın işlemeli uzunca bir kaşbastı bağlamıştır. Hanımın yanaklarının kenarından zülüfleri gözükür. Sağ eliyle tuttuğu beyaz uzun Şerit biçimli yemenisi, sol omzundan dolanmıştır.

Şekil 5.43.: (Kaynak: Gürtuna,1999:57)
İstanbulu Genç Hanım, Minyatür

Şekil 5.43'de görülen, Floransa'da Laurenziana Kütüphanesi'nde bulunan XVII. yüzyıla ait olan albümden İstanbullu genç bir hanımın minyatürüdür. Geleneksel Osmanlı giysileri içindedir. Hâkim yakalı kırmızı entarisinin dirseklere doğru sivrilen kol kesimi dönemin özelliğini yansıtır. Giysisinin yenlerinden, kenarları yırtmaçlı mavi hırkasının kolları, eteklerinin altından ise şalvarı gözükür. Birit ilikli düğmeleri göğsüne kadar açık olan entarinin üzerindeki kalın pafta kemerine, süslü hançer kını asılıdır. Baş örtme biçimi, bu dönemde görülen başlık çeşitlerinden oldukça farklıdır; başlığa tutturulmuş siyah enselik, hanımın kalçalarına kadar iner. Elinde çiçek tutan başkentli hanımın kırmızı kaşbastısının kenarından, özenle taranmış zülüfleri gözükür.

5.4. XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Kadını Giyim Özellikleri

Osmanlı İmparatorluğu'na yüzyıllarca yönetim merkezi görevi yapmış olan Topkapı Sarayı haremde yaşayan kadınlar, konumlarını ve önem derecelerini belirleyen bir hiyerarşik düzene uymak durumundaydılar. Bütün zamanını haremde geçiren, saraylı kadının giysisi özenliydi. Saray giysileri ve mefruşat için kullanılan kumaşlar, çoğunlukla hassa nakkaşlarınca hazırlanan desenlere göre saraydaki özel atölyelerde dokunurdu.

“Geleneksel Osmanlı kadın giysisi özellikleri taşıyan saraylıların giysilerinde, kadife, kemha, çatma, diba, seraser, atlas, serenk, canfes, tafta gibi kumaşlar kullanılırdı” (Kaynak: Gürtuna, 1999:14-15).

İpekli kumaşlar yerli kozalardan çekilen ipeklerle el tezgâhlarında dokunarak bir çok aile için geçim kaynağı olmuştur. İpekli dokumalara katılan altın ve gümüş alaşımli tellerle bu kumaşların değeri daha da artmıştır. Saray kadınları, kumaş olarak ipek iplikten dokunmuş kumaşları kullanmışlardır. Ayrıca Batı'nın ünlü dokuma merkezleri Venedik, Cenova, Fransa'nın yanında; ipeklileriyle ünlü Hint, Çin, Uzakdoğu ve Yakındoğu ülkelerinden diplomatik ve ticari yolla, kumaşlar ve dikilmiş giysiler de gelirdi⁴⁶.

Osmanlı devri Saray kadınlarının kıyafetleri sokak ve ev içi giyimi olarak ayrılmıştır. XVI. ve XVII. Yüzyıldan itibaren kadınlar sokak kıyafeti olarak ferace, yaşmak ve peçeyi kullanmışlardır. Kışın yünlü, yazın ipekli kumaşlardan yapılan feraceler kolları ve bedeni bol, önden açık ve yere kadar inen bir giysi türüdür. Ev içi giyimi olarak, vücut hatlarını belirten elbiseler giymişlerdir. Üçetekli olarak kullanılan elbiseler bol sırma işlemler ve elmas düğmeler kullanılmıştır. Bu elbisenin altına canlı renklerden oluşan şalvar giymişlerdir.

⁴⁶Tezcan, H., (1999). *Atlaslar atlası*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. s.16

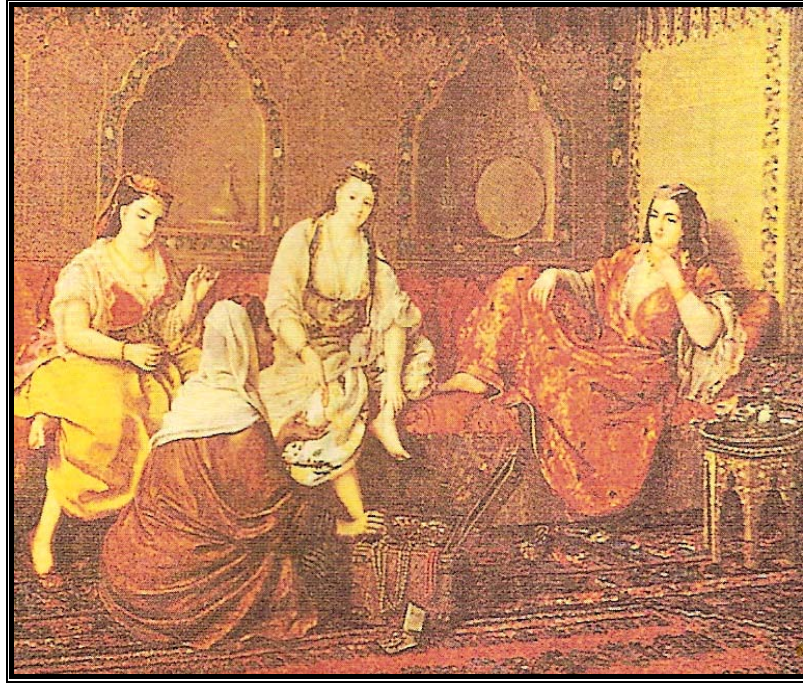
5.4.1. Hiyerarşik Dzen İçinde Saray Kadınlarının Giyimleri

5.4.1.1. Valide Sultan

Padişah annelerine Valide Sultan denilmiştir. Valide Sultanlar, bazen Osmanlı sarayının statüsünü çok etkilemiş veya daha ileri giderek ilerinde saltanatı ele geçirenler olmuştur. Valide Sultan haremın iç kısmında Valide Sultan dairesinde oturmuştur. Harem içinde buldukları zaman başlarına hotoz giymişler ve başörtüsü örtmüşlerdir. Haremın dışına çıkıldığında ise, yaşmak ve ferace kullanmışlardır.

Valide Sultanların giydiği feraceler, ağır kumaşlardan olup göğüs kısmı ve kolları kapalı yapılmıştır. şalvar kumaşi için geniş atlas veya savai kumaş kullanılmıştır.

Ayaklarına "mengub" isimli ayakkabı giymişlerdir. Mengub, bir tür pabutur. Burun kısmı yuvarlaktır. Dikişlerin üzerine gümüş veya sıрма şeritli süslemeler yapılmıştır. Renkli derilerden yapılan mengubların üzerine bazen inci ve elmas taşlar dikilmiřtir⁴⁷.

şekil 5.44.:(Kaynak: Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:59) Valide Sultan

⁴⁷ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s. 59

5.4.1.2. Başkadın Efendi

Saraya getirilen Türk, gürcü ve çerkez kızları saraya has talim ve terbiyeyi öğrendikten sonra padişah tarafından beğenilerek bir kaç tanesi seçilirdi. Bu seçilenler arasından Padişahın en çok sevdiğine Baş ikbal, adı verilir ve padişah o kadını nikâhına alırsa Başkadın efendi olarak isimlendirilirdi. Başkadın efendinin çocuklarına da şehzade denilmiştir. Kadın efendi, Valide Sultandan sonra, saraydaki kadınların en yüksek derecelisidir. Daha alt kademedede olanlara gedikli denilmiştir. Kadın efendiler samur kürk giyerek, padişahın eteğini öper ve şahsına ait bir dairede yaşardı. Kadın efendiler; kıdem sırasına göre, baş kadın, ikinci kadın, üçüncü, dördüncü kadın gibi isimler almışlardır⁴⁸.

Kadın efendiler, omuz, sırt ve yakaları kürklü, zemini savai kumaştan yapılmış elbiseler giymişlerdir. Elbiselerinin bir kısmına tepebaşı denilmiştir.

“Bunlar, üzeri sırma işlemeli ağır kumaşlardan yapılmıştır. Altın sırma işlemeli savai kumaş özellikle tercih edilmiştir. Simsimiye adlı kumaşlarda kullanılmıştır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:59-61).

⁴⁸Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s. 59-61

Şekil 5.45.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:60)
Başkadınefendi

Kadın efendilerin, "bağtak" isimli hotozları güzel renklerden ve tepesi sivri olarak yapılan bir başlığın üzerinde değerli taşlar ve çiçeklerden yapılmıştır. “Başlığın tepesine tüyler yerleştirilmiştir. Hotozların bir kısmında tepelik bulunmaktadır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:60).

Uzun saçlar topuz yapılarak başlığın üst kısmına yerleştirilmiştir. Boyuna değerli gerdanlıklar takılmıştır. Gerdanlıklar, inci, elmas ve altın paralardan yapılmıştır. Yirmi altın birleştirilerek yirmilik altın siyeç gerdanlık, altı beşlik altın bir arada kayma gerdanlık, beşi bir arada, beşi bir yerde gerdanlık isimleriyle adlandırılmıştır.

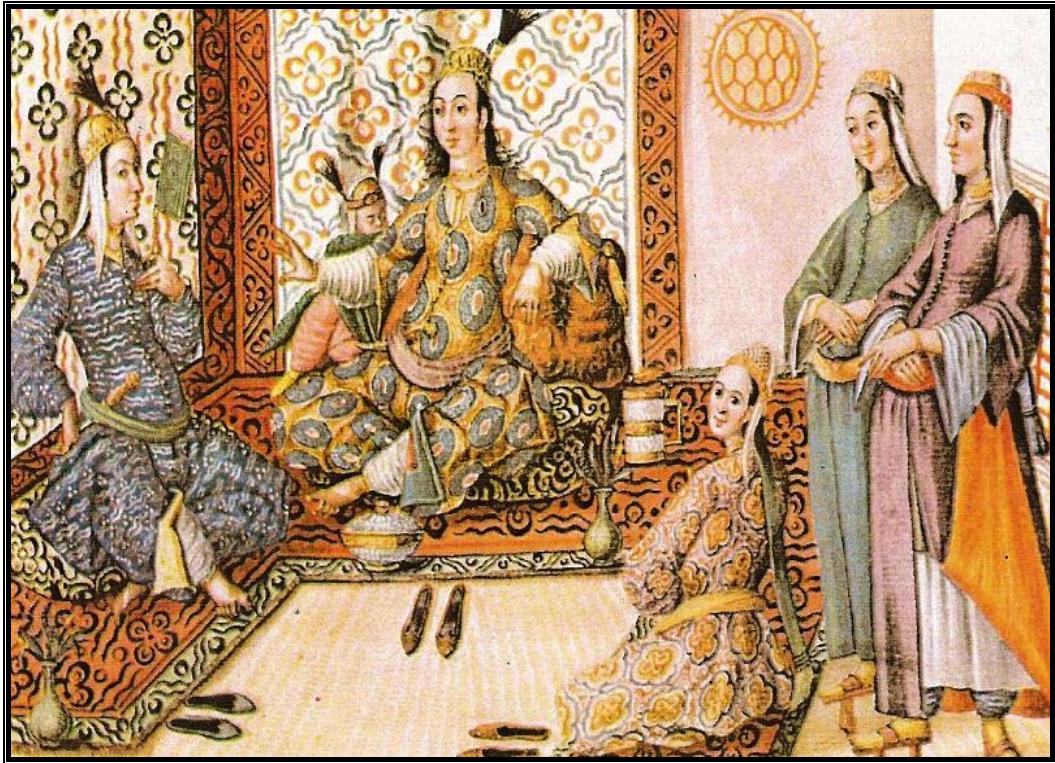
5.4.1.3. Haseki Sultan (Haseki Kadın)

Haseki sultan, yakalı elbise, üstüne altın işlemeli kepenek, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giymiştir. Başa burmalı hotoz geçirilmiştir. Haremde giyilen kadın elbiseleri arasında Lahur şalından içi canfes astarlı boy hırkaları, yumuşak ipekten bel şalları, kışın yaşmak üzerine örtülen acem şalları kullanılmıştır. Kadın sultanlar; atlas, diba gibi kumaşlarla kaplı; samur, vaşak, kakum, feyyüm kürkleri giymişlerdir (Bkz. Resim: 5.49, s.101).

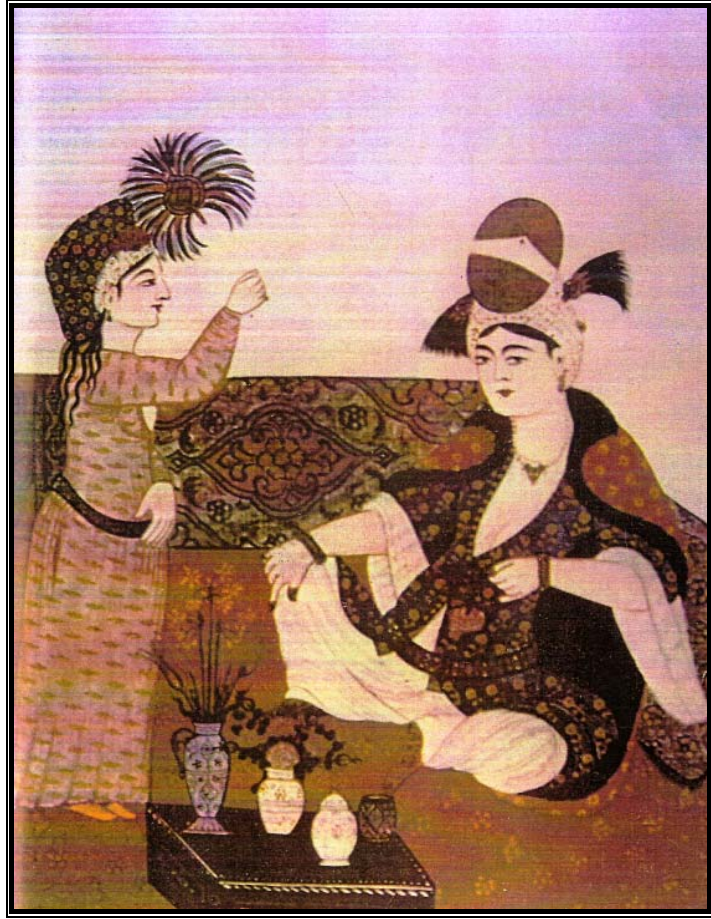
Şekil 5.46.:(Kaynak:Gürtuna:1999, 29)
Haseki Sultan

Şekil 5.46'da görülen, Nicolay'ın Haseki Sultan gravüründeki en dikkat çekici giysi parçası kuşkusuz başlığıdır. Resmin açıklamasında da taç olarak tanımlanmış olan bu baş giysisinin altından, kenarları şeritli bir kumaş parçası bele kadar uzanmaktadır. Önden açık, sarı üzerine siyah desenli entarisinin yakası V kesimlidir. Belindeki yeşil-beyaz kalın kemere kadar ilikli olan entarinin alt bölümünün etek uçları kemerin kenarına sokulmuş, böylece entarinin mavi astarının ve altındaki gömleğin desenlerinin görülmesi sağlanmıştır. Entarinin ön açıklığından ve kollarından görülen, Osmanlı geleneksel giyim tarzında genellikle beyaz olan gömleğin üç ayrı desenden oluşması ve yeşil astarı, saraydaki kadınlar arasındaki düzen içinde önemli yeri olan Haseki Sultan'ın ayrıcalıklı konumunu belirginleştirmek için olmalıdır⁴⁹.

Şekil 5.47.: (Kaynak: Tuğlacı: 1985, 28)
XVI. Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Haseki Sultan ve Harem Kadınları, Minyatürü

⁴⁹ Gürtuna, S., (1999). Osmanlı Kadın Giysisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s.29

Şekil 5.48.: (Kaynak: Gürtuna:1999, 67)
XVII. Yüzyıl Haseki Sultan, Minyatürü

Şekil 5.48’de görülen minyatürde, sultanın parmaklarındaki kınalar ve boynundaki muskalık, Doğu'ya özgü öğeleri belirtmek için konmuş olmalıdır. Sultan, yeneri gayet geniş kesimli beyaz iç gömleğinin eteklerini altına alıp bağdaş kurarak oturmuş, bir elini egemen bir tavırla dizine koymuştur. Koyu mavi üzerine çiçek desenli entarisinin düğmeleri, göğsüne kadar açıktır. Omzuna attığı içi siyah kürk kaplı kaftanı, kırmızı üzerine sarı desenlidir. İki bileğindeki bilezikler ve kemer, aynı takımın parçaları gibidir. Sultanı serinletmek için elindeki şık yelpazeyle onun karşısında ayakta duran cariyedir. Sedefli sehpanın üzerinde, Türk zevkini yansıtan farklı türdeki vazoların içine yerleştirilmiş değişik çiçekler vardır; sedirin, sırt minderinin ve yastığın desenleri dönemin kumaş özelliklerini yansıtır⁵⁰.

⁵⁰Gürtuna, S., (1999). Osmanlı Kadın Giysisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s.67

Lady Montaque tasvirinde ise (Taşcıoğlu, 1958:14) :

Akasında dolama denen bir gömlek vardı. Bu gömleklerin kaftanlardan farkı kollarının daha uzun ve yukarı doğru sıvanmış olmasındır. Rengi kırmızı, iri elmastan düğmeleri vardı. İri elmaslarla iki iğne kemere tutturulmuştur. İ gömleği baklava biçiminde iki elmas düğme ile iliklenmişti. Kemerini geniş, baştanbaşa elmaslarla süslenmişti. Kpeleri ise fındık büyüklüğünde iki elmastan ibaretir. Serpuşunun etrafında iri dört dizi inciyle süslenmişti. Saçlarının zerine zümrüt ve elmas iğneler takmıştı.

şekil 5.49.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:62)
Haseki Sultan

5.4.1.4. Gedikli Kadın

Acemilikle saraya giren cariyelerin, en yüksek derecesi padişahın özel hizmetlerine bakan kimselerdir. Bunlar yeteneklerine göre; çaşnigir usta, çamaşır usta, hazinedar usta gibi gruplara ayrılmışlardır.

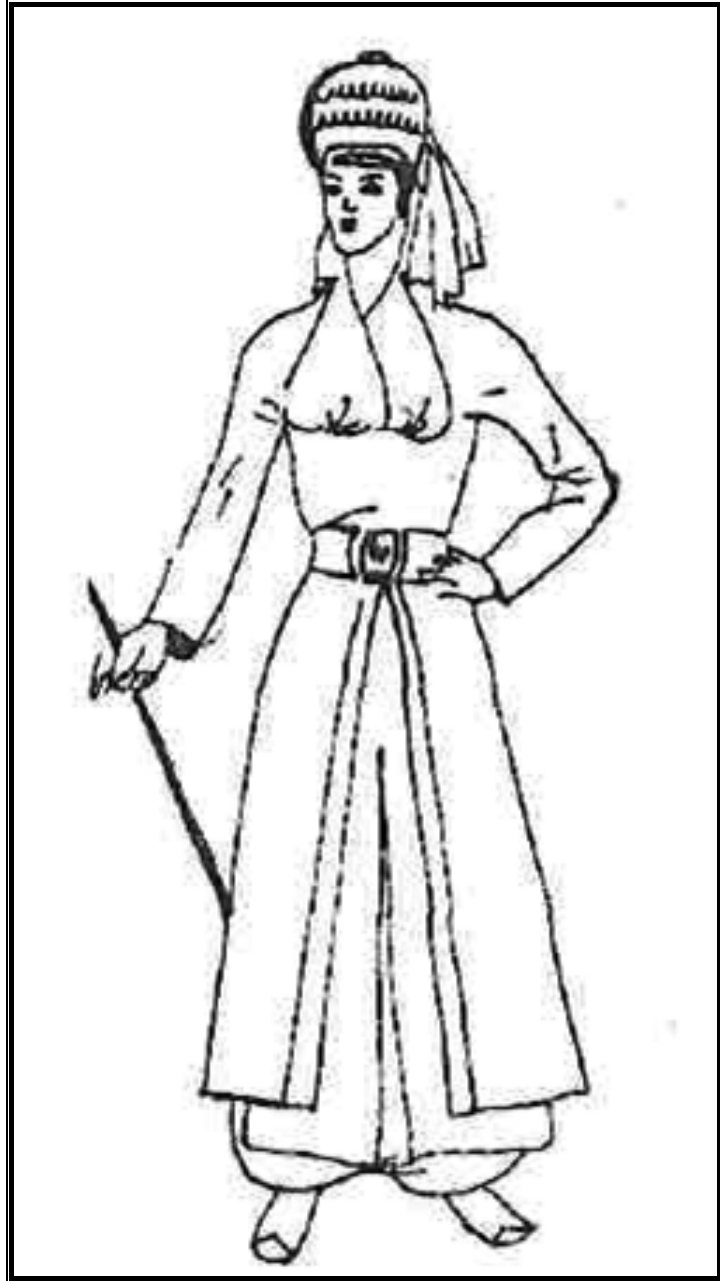
Gedikli kadınlar; omuzları kürklü, kolsuz kaftan, şalvar ve yemeni giymişlerdir. Bele gümüş kemer, boyunda gerdanlık ve başında hotoz bulunmaktadır.

Şekil 5.50.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:63)
Gedikli Kadın

5.4.1.5. Kadın Kalfa

Haremde cariyelerden sorumlu kadın kalfalar bulunurdu. Kadın kalfalar savai elbise, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giymişlerdir. Başlarının üstüne tülbent sarılan yuvarlak tepeli başlık giymişlerdir.

Şekil 5.51.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:64)
Kadın Kalfa

5.4.1.6. Kadın Kızlar Ağası

Hareme bir süre harem ağalarının girmesi yasaklanmıştır. İç haremi, kadın kızlar ağası denilen yaşlı bir kadın idare etmiştir. Aynı zamanda padişaha da hizmet etmiştir. Kadın kızlar ağası kıyafeti yaka ve kol kenarları kürklü, kısa kollu bir kepenek, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giymiştir. Başına tepelik ve beeline de kuşak kullanmıştır.

Şekil 5.52.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:65)
Kadın Kızlar Ağası

5.4.1.7. Odalık

Odalıklar; yakası kürklü kutnu denilen üzeri çiçekli, kırmızı renkli dayanıklı ve tok kumaştan, göğüs üstü büzgülü, beli kuşaklı kısa bir elbise ile bunun altına canfes eteklik giymişlerdir.

“Canfes çeşitli renklerde olup; altına kırmızı renkte olanı tercih edilmiştir. Şalvar ve bindallısı, kıpan isimli çiçekli bir kumaştan yapılmıştır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:59-61).

Şekil 5.53.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:66)
Odalık

5.4.1.8. Büyük Odalık

Büyük odalıklar; altlarına çeşitli renklerde şalvar, içlerine değerli kumaşlardan elbiseler giymişlerdir. Onun üzerine de sağ taraftan omuza bir lahur şalı atılarak diğer taraftan gevşek bir şekilde bağlanmıştır. Bu şal gerektiğinde başın üzerine atılarak yaşmak ve ferace görevi görmüştür. Başlarına Bağtak isimli hotoz yerleştirmişlerdir. Harem dışında çarşaf veya meşlah giyilmiştir. Meşlahlar yere kadar uzun olup, başa başörtüsü örtülmüştür. Çeşitli kumaşlardan yapılan bu giyimlere, beyaz meşlah veya sadakor meşlah, Antep işi olanına da işlemeli meşlah gibi isimler verilmiştir.

Şekil 5.54.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:67)
Büyük Odalık

5.4.1.9. Baş İkbal

Padişahın gözdesi olan has odalık veya ikballer arasından padişah bir baş ikbal tayin etmiştir. İkballer sırasıyla, baş ikbal, ikinci ikbal, üçüncü ikbal, dördüncü ikbal gibi kıdemlere ayrılmıştır. Baş ikbal; kırmızı, yeşil ve sarı renklerde kaftan, elbise, kırmızı şalvar, sarı işlemeli yemeni üzerine kürk giymiştir. Başlarına hotoz takmışlardır. Haremde kadınların giydiği elbiseler arasında, bir teli keten ipliğinden bir teli ipekten ince-kıvrık dokunan ipek kenarlı hilali gömlekler giyilmiştir. Bu gömleklerin kollarının üst parçasına sığıza, etekten bileğe kadar olan kısma yen kapağı denmiştir. Kenarlarına çeşitli özelliklerde oyalar yapılmıştır. Dikiş dikmek, haremde bir çeşit eğlence olarak görüldüğünden her ikbalin dairesinde bir iğnedenlik bulunmaktaydı. İkballerin, iç giyimlerinde de kaliteli kumaşlar kullanılmıştır.

“Bazı cariyeler, gergef işleri, makrame, şerbet peşkirleri, sofrta takımları işlemişlerdir. Harem dışında, Hindistan’dan gelen car şallarına çarşaf gibi sarınılmıştır” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:66-68).

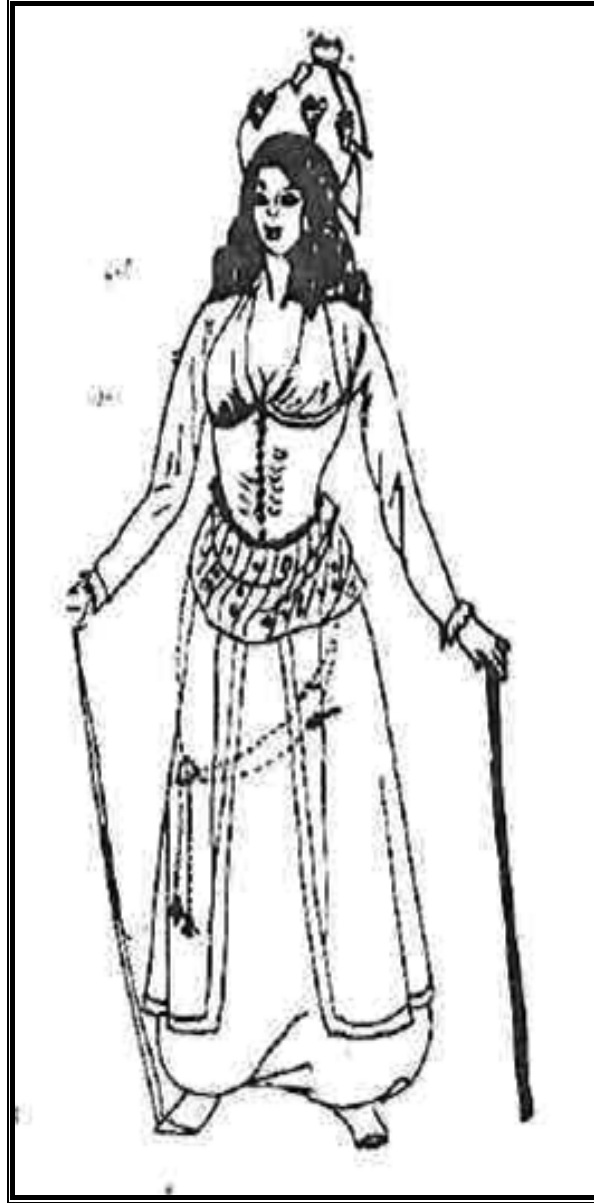
Şekil 5.55.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:68)
Baş İkbal

Şekil 5.56.:(Kaynak: Tuğlacı, 1985:216)
XVII.Yüzyıl İkbal Minyatürü

5.4.1.10. Harem Dairesi Hademesi

Harem dairesinde, düzen ve disiplini sağlamakla görevli kişidir. Harem dairesi hademesi, üzerine göğsü açık bir elbise, eteklik, şalvar ve işlemeli yemeni giymiştir. Beline altın parçalı boncuk asmış, başına büyükçe bir bağıtak yerleştirmiştir(Bkz. Resim: 5.57, s.109).

Şekil 5.57.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:69)
Harem Dairesi Hademesi

5.4.1.11. Çırağan

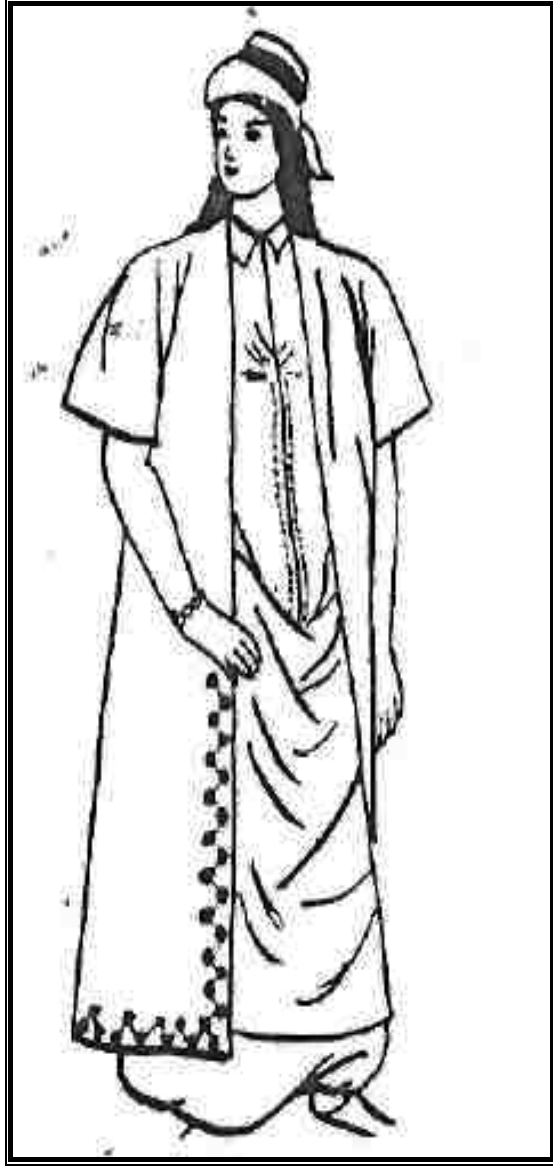
Padişahların çeşitli hizmetlerini gören kadınlar yaşlandıkları zaman maaş karşılığında saraydan çıkarılmıştır. Çırağana, sarayda giydiklerini birlikte götürme izni verilmiştir. Şekilde görülen XVI. yüzyılda giyilen bir çırağan giyimidir. Çırağan, üstüne göğüs kısmı işlemeli elbise, belinde geniş fermayış, çeşitli renklerde kaftan, lacivert şalvar, kırmızı yemeni giymiştir. Başlarına tüylü bir hotoz takmışlardır (Bkz.Resim:5.58, s.110).

Şekil 5.58.:(Kaynak: Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:70)
Çırağan

5.4.1.12. Kadın Sultanın Oda Lalası

Oda lalası bol bir elbise, eteklik, şalvar ve yemeni giymiştir. Üstüne, kenarlı çeşitli renklerde ve işlemeli kepenek giymiştir. İşlemeler cariyeler tarafından işlenmiştir. Kadın elbiselerinin belli bir şekli ve rengi yoktur. Başa hotoz giyilmiş ve başlığın ait kısmı kulakları örtecek şekilde yerleştirilmiştir (Bkz.Resim:5.59, s.111).

Şekil 5.59.:(Kaynak: Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:71)
Kadın Sultanın Oda Lalesi

5.4.1.13. Gözde

Haremde cariyelerin padişah tarafından sevilenlerine gözde denilmiştir. Haremdeki kadınlar zarif sırma işlemeli elbiseler ve sırmalı terlikler giymişlerdir. XVI. Yüzyılda şık giyinme ön plana çıkmıştır. Çok geniş yakalı, atlas, saf veya sıkma çuha feraceler giyilmeye başlanmıştır. Makrameler ve ince yaşmaklar altından yüzler görülmeye başlanmıştır. Sokağa çıkarken yaşmak ve ferace giymişlerdir (Bkz.Resim:5.60, s.112).

Şekil 5.60.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:72)
Gözde

5.4.1.14. Çerkez Halayık

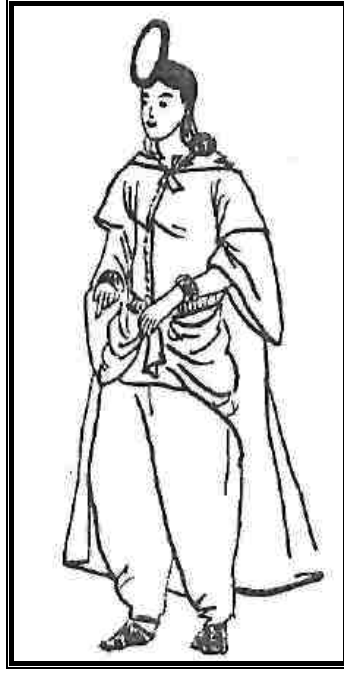
Kafkasya'dan özel olarak getirilen çok güzel kadınlardır. Önü büzgülü elbisenin enine fermayış kuşak sarmışlardır. Üzerine kısa kollu kaftan, kırmızı şalvar, işlemeli yemeni giymişlerdir. Başlarına üst kısmı sivri bir başlık yerleştirmişlerdir (Bkz. Resim:5.61, s.113).

Şekil 5.61.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:73)
Çerkez Halayık

5.4.1.15. Saraylı

Haremde yaşayan kadınlar beş bölüm halinde görevlendirilmişler ve saraylı adıyla anılmışlardır. Sultanın özel hizmetlerine bakmak, hanım sultanlara yardımcı olmak, eğlendirmek, gezintilerde yanında bulunmak görevleri arasındadır. Şekilde görüldüğü gibi, önden düğmeli göynek, altına elışı şalvar, üstüne yarım kollu kaftan giyilmiş, bele kuşak bağlanmış, ayağa işlemeli yemeniler giyilmiştir (Bkz. Resim:5.62, s.114).

Şekil 5.62.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:74)
Saraylı

Şekil 5.63.:(Kaynak:Tuğlacı,1985:166)
XVII.Yüzyıl Saraylı Türk Kadını

“Osmanlı sarayında dünyanın en güzel kadınları, aldıkları terbiye ile güzellikleri bir kat daha artarak, kendilerini ön plana çıkarmayı başarmışlardır. Bakış ve hareketlerinde daima bir asalet gözlenmiştir” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:69-73).

Şekil 5.64.:(Kaynak:Tuğlacı, 1985:167)
XVI. Yüzyıl Saray Kadınları

Şekil 5.65.:(Kaynak: Tuğlacı, 1985:167)
XVII.Yüzyıl Saraylı Kadın

Şekil 5.65’de görülen, saraylı kadın gravüründe sanatçı, sarayda yaşayan birçok kadından birinin giysisini betimlemiştir. Önden açık, bele kadar düğmeli sarı üzerine yeşil desenli entarisinin kısa yenlerinden kırmızı, yakasından sarı renkte gömleğin görülmesi ilginçtir. Kemer yerine ipek kuşak takmış olan hanımın çıplak ayaklarında, üstleri süslü nalınlar vardır. Bol kesimli şalvar yerine bacağı saran

kalçın giymiş olan saraylı hanımın başlığı, dönemin özelliğini yansıtan fes biçimli başlıklardan farklıdır.

Şekil 5.66.:(Kaynak:Gürtuna, 1999:59)
XVII. Yüzyıl Saraylı Kadın

Şekil 5.66'da görülen, tabloda saraylı kadının giysisi bütün dönemlerde olduğu gibi, XVII. yüzyılda da görkemli ve göz kamaştırıcıdır. Kuzey ülkelerinden bir ressamın ait olduğu düşünülen tabloda, saraylı kadın günlük giysileriyle betimlenmiştir. Beyaz, çok bol olmayan, ipekli şalvarının üstüne, yeneri oldukça bol, topuklarına kadar inen, şeffaf, derin V yakalı bir gömlek giymiş olan saraylı

hanımın, pamuklu kapitoneden, önden açık, kolları dirseklere kadar inen kırmızı hırkasının önü, sırma düğme-birit iliklidir ve kalçalarını kapatacak boydadır. XVII. Yüzyılın ilk yarısında kullanılan desenli seraserden bir başlık giymiştir. Belindeki altın kemer, saçındaki değerli taşlarla süslü altın bir yuva içindeki siyah tüylü sorguç, her iki elin serçe parmağına takılmış yüzükler, küpeler, boyundaki üç sıra altın zincir, saraylı kadınların mücevhere olan düşkünlüğünü kanıtlar niteliktedir. Çıplak ayaklarında, ev içinde ve bahçede giyilen yüksek ökçeli nalınlar olan hanımın giyim tarzı, 1610-1645 arasındaki modayı yansıtır.

5.4.1.16. Cariye

Cariyeler saray içinde kolları ve bedeni işlemeli libade isimli kısa elbise, çeşitli renklerde şalvar ve yemeni giymişlerdir. Başa, çeşitli şekillerde hotoz yerleştirmişlerdir. Sokağa çıktıkları zaman çarşafa bürünerek peçe takmışlardır⁵¹ (Bkz.Şekil: 5.67,s.118).

⁵¹ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s. 75

Şekil 5.67.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:75)
Cariye

Şekil 5.68.:(Kaynak:Tuğlacı, 1985:144)
XVII. Yüzyıl Osmanlı Sarayında Çerkez Cariye

5.4.1.17. Saray engisi (Rakkase)

Haremdeki cariyelerin bir kısmı ayrılarak kadın sultanların ve Valide Sultanların yanlarına verilmiştir. Bunlara saray engisi veya engi denilmiştir. Bu cariyeler padişahları da eğlendirme görevindedir.

Şekil 5.69.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:76)
Rakkase

engiler, libade isimli boyu kısa elbiselerin üzerine kemer ya da kuşak yerleştirmişlerdir. Altına geniş etek ve çeşitli renklerde ayakkabı giymişlerdir. “engiler başlarına örtü örtmüşler ellerinde zil, maşa veya kaşıkla estetik ve uyumlu hareketlerle aşırılığa kaçmadan gösterilerini yapmışlardı” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:74-76).

5.4.2. Saray Kadınının Saç ve Başlık Özellikleri

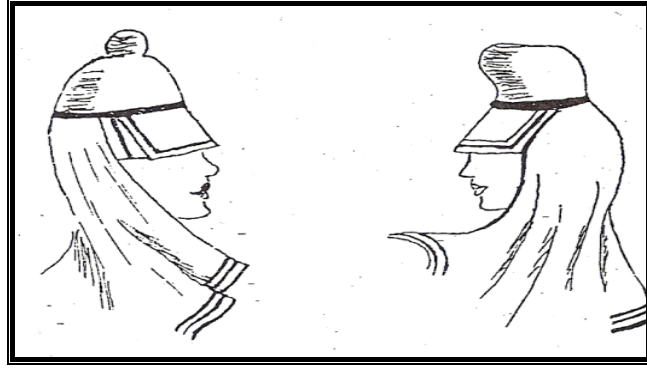
İlkçağlardan bu yana kadınlar baş süslemelerine ayrı bir önem vermişlerdir. Özellikle başlıklar ve baş süslemeleri giyim ana konularından birini oluşturmuştur. Osmanlı Sarayındaki kadın giyimlerinin en önemli tamamlayıcı ögesi olan başlıklar alabildiğine süslü ve zengin görünümlü yapılmıştır.

Başlıklar genellikle hazır olarak yapılan ve başa giyilenler olarak iki çeşit kullanılmıştır. Doğrudan doğruya başın üzerine yapılanlar fes, rakçın (arakçin), taç, tuzak, hotoz, tepelik ve tas, hazır başlıklardan oluşmaktadır. Başın üstünde düzenlenenlerin bazı kuralları vardır. Her kadın bu kurallara uymak zorundadır. Örneğin; kocası ölmüş, dul kadınlar fes üstüne kara yazma sarmışlardır. Yeni gelinler, canlı renklerden oluşan başlıkları kullanmışlardır. “Kadın başlıkları ve baş süslemeleri arasında en estetik ve güzel olanlar gelin başlıklarıdır. Bunlar bazen gerçek bir sanat eseri niteliği taşıdığı gibi bir serveti de ifade ederler” (Araz, 1980:10-14).

XVI. Yüzyıla kadar baş süslemelerinin temel aracı festir. Kadın fesleri gümüş ve altınla işlenmiş ya da üzerine gümüş ve altın tepelikler takılarak süslenmiştir. Müslüman kadının günlük ev hayatında tepelikler ve inci elmasla bezenmiş, altın tellerle işlenmiş fesler kullanılmıştır.

Saçlar; iki örgü, ya kırk belik örülen ve özel saç bağları ve ziynetlerle süslenen saçlar üzerine fes takılmış, sonra da krepler ve örtülerle süslemesi tamamlanmıştır⁵².

⁵²Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.78-82

Şekil 5.70.:(Kaynak: Kafadar, 1993: 258)
Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Başlık Örneği

Kanuni Sultan Süleyman döneminde kadın başlıkları beş veya on santim yüksekliğinde ve fes biçimindedir. Bunlar değerli kumaşlardan yapılmış ve üzerlerine değerli mücevherler, taşlar, inci dizileri ve sorguçlar takılarak süslenmiştir⁵³.

Şekil 5.71.:(Kaynak: Kafadar, 1993: 258)
XVI. Yüzyıl Kadın Başlıkları

⁵³Kafadar,C., (1993). *Tanzimat'tan Önce Selçuklu ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar, Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın: Sergi Kataloğu*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. s.258

Fes biçimli başlıklar ya da serpuş XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak gittikçe küçülmüştür. XVII. Yüzyıldan başlayarak oldukça yüksek ve yukarıya doğru daralan başlıklar kullanılmıştır. “XVII. Yüzyılın ortalarında ise üstü geniş altı dar hotozlar görülmektedir” (Kafadar, 1993: 258).

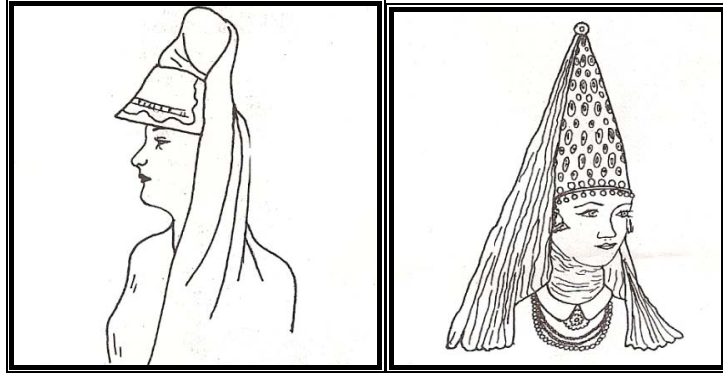
Şekil 5.72.:(Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:79)
XVII.Yüzyıl Kadın Başlıkları

Zamanla fesin yerini İstanbul'da, hotozlar almıştır. Her elbiseye, yine her yaşa ve mevsime göre değişen hotozların adları da biçimlerine göre değişmektedir. Felek tabancası, dudu burnu, zeyrek yokuşu, çimdik hotoz, kayık hotoz, saraylı hotozu bunların birkaç tanesidir⁵⁴.

“Titrek denilen mücevherler, kabakçiçekleri, mineli, incili iğneler hotozu başa oturtmada kullanılıyor, oyalar ve dantellerle süslü hotozlar da kullanılmıştır” (Araz, S;19:14).

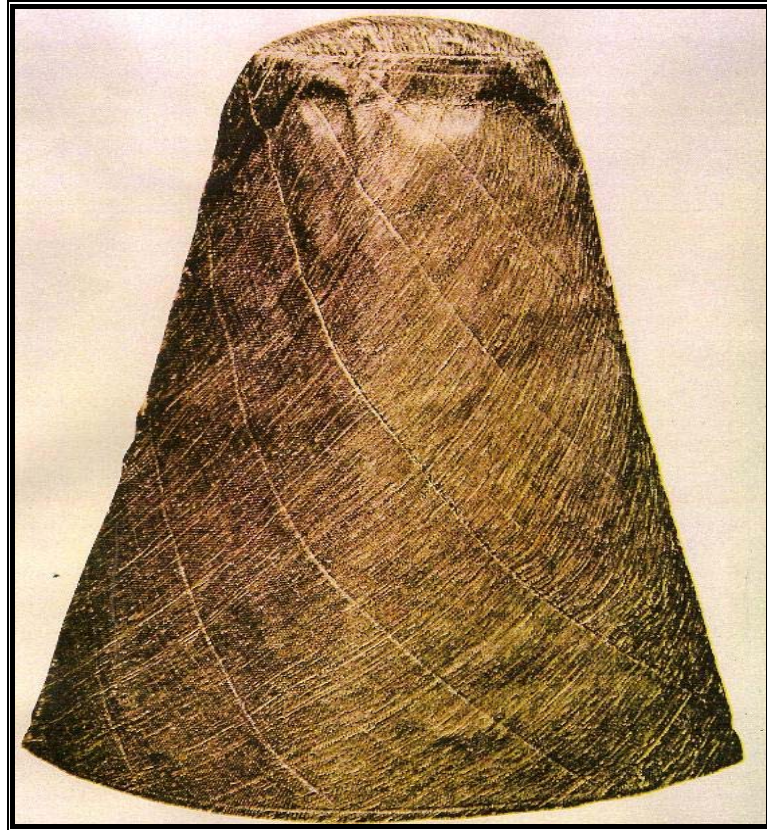
Osmanlı dönemi kadın başlıkları arasında en fazla dikkat çeken hotoz'lardır. Ev içinde kullanılan hotozlar sokağa çıkarken yaşmakla örtülerek bağlanmıştır. Ekonomik durumları iyi olan kadınlar çeşitli mücevherler kullanarak hotozlarını süslemişlerdir. Hotozların etrafı, zevk ve zenginlik derecesine göre çiçekler, değerli taşlar ve pırlantalı iğnelerle süslenerek, sırma ipekli çevrelerle (başörtüsü) kullanılmıştır.

⁵⁴ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.79

Şekil 5.73.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:80)
XVII. Yüzyıl Kadın Başlığı Örnekleri

İstanbul saray kadınları saçlarını arkadan uzun bırakmış, önden kısa (perçem) kesmişlerdir. Önden alın üzerine giydikleri elbiselerinin rengine uygun kadife bir kurdele bağlamışlardır. Arkadan, tepelerine ipekten sert işlemeli bir hotoz yerleştirerek bunun üzerine de tül den örtülerini örtmüşlerdir.

Şekil 5.74.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:177)
XVII. Yüzyıl, Hanzade Sultanın başlığı

Tül, hotozun üzerinden ve başörtü ile birlikte yüze düşürülerek iki, üç kez boynu çevrelemiştir. Yüze örtülen tülün ve başörtünün rengi, giyilen elbisenin renginde veya bir ton açık renkte seçilmiştir⁵⁵.

“Kadının yaşına, evli, bekâr, çocuklu, çocuksuz oluşuna göre değişen baş süslemelerinde, krepleri tutan yanakdövenlerle, kaşbastıarla, oyalarla inanılmaz güzellikler ve zariflikler yaratmıştır” (Araz, S; 19:14).

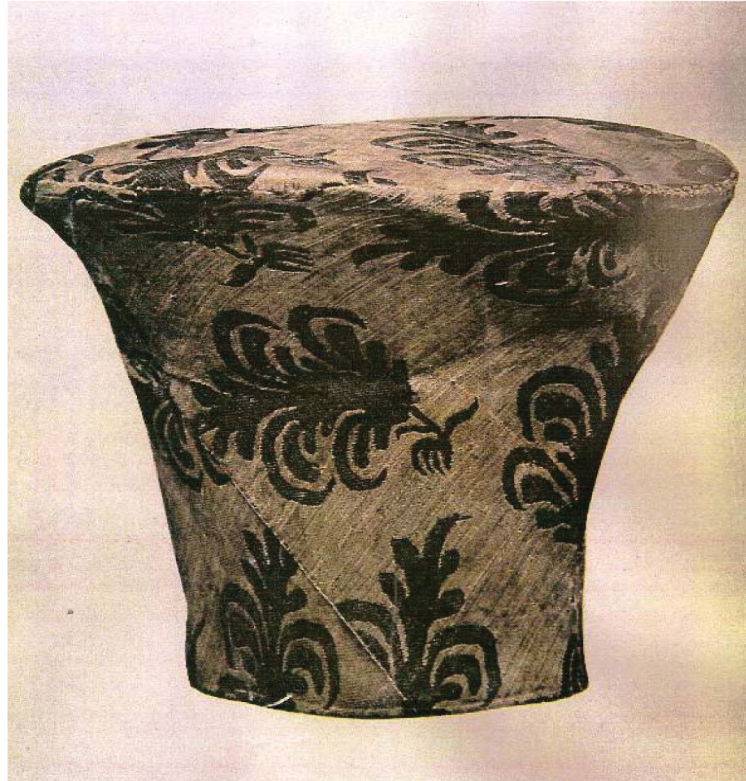
Şekil 5.75.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:139)

XVII. Yüzyıl, Kadın Başlık Örnekleri

⁵⁵ Keskiner, C.,(1994). *Türk Minyatürlerinde Kadın Başlıkları*. Antik Dekor. s. 120

Şekil 5.76.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:139)
XVII. Yüzyıl, Kadın Başlık Örnekleri

Şekil 5.77.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:176)
XVII. Yüzyıl, Kaya İsmihan Sultanın Başlığı

5.4.2.1. Peçe ve Yaşmak

Kadınların yüzlerini peçeyle tamamen kapatmadan sokağa çıkmaları erken Osmanlı döneminde de görülmektedir. Yaşmaklar, beyaz renkte dokunmuş yumuşak kumaştan iki parçalı olarak başı örtmektedir. Alt parça, buruna kadar ağız kapatmakta, diğer parça ise alnı örtecek şekilde bağlanmıştır. Ayrıca yaşmağın üzerine siyah renkte bir peçe kullanılarak, kadının tümüyle örtünmesi sağlanmıştır⁵⁶.

“Ancak tasvirler, siyah peçeyi kadınların tümünün kullanmadığını, özellikle yaşlı kadınlarda görülmediğini ortaya koymaktadır. Yüzün yarısını kapayan yaşmak, Türkiye'de XVI. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:105).

Ressam Levni'nin minyatürlerinde ve albümlerde görülen kadın figürlerinde başlar yaşmakla süslenmiştir.“Yaşmak önce alt parçası ve sonra üst parçası bağlanarak kullanılmış; kapalı yaşmak ve açık yaşmak olarak çeşitlenmiştir. Kapalı yaşmak kalın kumaştan yapılmıştır” (Keskiner,1994:122). Alt kısmı ikiye katlanarak gözlerin altından yüzün alt bölümünü örtecek şekilde, uçları boynun arkasından bağlanmaktadır. Açık yaşmak ise kaşların üstünden geçirilerek ve başa sarılarak kullanılmaktadır. Kumaşı daha ince olan açık yaşmağın kolalı olanlarına saraylı yaşmağı denilmektedir.

5.4.2.2. Çatki

“Kadın başlıklarında kullanılan alın çatkısının da çok yaygın bir süslenme tarzı olduğu görülmektedir” (Keskiner,1994:122).

Bir veya iki parmak kalınlığında kadife, ipekli, bürümcük gibi kumaşlarla hazırlanan çatkının üzeri sırma veya renkli ipeklerle işlenmiştir. Saçlar taranıp örüldükten sonra saçın dağılmaması için alından arkaya doğru bağlanmaktadır. Başlıkların ya da örtülerin üzerinden bağlanarak kullanılan alın çatkıları da bulunmaktadır. Padişah eşleri olan hanım sultanlar günlük yaşamda alın çatkılarını (kaşbastı) bir sınıf belirleyicisi olarak kullanmışlardır.

⁵⁶ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.105

5.4.3. Osmanlı Saray Kadınlarının Kullandığı Aksesuarlar

Kıyafetlerin üzerinde kullanılan mücevherlerin önemi büyüktür. Mücevherler kadınlar arasında bir nevi statü göstergesidir. Osmanlı döneminde kullanılan mücevherler değerli taşlardan ve altından yapılmıştır. El işçiliği ise muhteşemdir. Düğünlerde, kadın, sahip olduğu bütün mücevherleri takması adettir⁵⁷.

Şekil 578.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:83)
XVI-XVII. Yüzyıl'la ait Takı Örnekleri

Topkapı sarayında bulunan mücevherlerden birkaç tanesi şunlardır;

5.4.3.1. Mühür Yüzük (XVII. Yüzyıl)

“Zümrüt yüzük taşı altıgen, düz kesimli ve 1 cm boyutundadır. Üzerine talik hatla bir mısra ve "Rukiye" adı hat edilmiştir. Yazının zemininde ayrıca küçük bezemeler bulunur. Halka ve tas yuvası altındır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997: 83).

Yüzük yuvası, halkanın dış kenarları; mine işçiliyle, beyaz üzerine kırmızı, yeşil, stilize çiçek ve yaprak motifleriyle bezelidir. Yüzük kaşının alt orta kısmında, oval bir madalyon içersinde mine işçiliği ile siyah üzerine uçuk mavi ve krem rengi yaprak arasından çıkan kırmızı ve beyaz bir karanfil işlenmiştir. Madalyonun iki tarafından, halkanın içine doğru taçvari kaideler üzerinde yeşil birer servi motifi yükselir (Bkz.Şekil.5.79, s.129).

⁵⁷ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.83

Şekil 5.79.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:83)
Mühür Yüzük

Osmanlı, kuyumculuk ve mine işçiliğine önem vermiştir. Şekil. 5.79 'da görülen mühür, işlevini görmesi bakımından önemli bir örnektir. Bu eser, IV. Murat'ın kızı Rukiye sultana ait olduğu tahmin edilmektedir. Rukiye Sultanın 1696 yılında ölümünden sonra, saray hazinesine ait eşyalar arasında bulunmuştur.

5.4.3.2. Bir Çift Küpe (XVII. Yüzyıl)

Şekil 5.80'de görülen küpeler, 4,1 ve 4,4 çapındadır. Açılmış yarım çiçek biçimindedir. Altın halkanın ucuna tutturulmuş olan göbeğinin çevresi, pembe ve mavi renkte, mineli yapraklarla çevrilmiştir. Ortasında yükseltilmiş, altın yuva içinde bir elmas bulunur. Alt yarısında, ortaları delinmiş, üç inci ve iki tane yakut bulunmaktadır. Açılmış yarım çiçek biçimi küpeler Osmanlı kadınının XVII. ve XVIII. yüzyıllarda çok kullandıkları örneklerin başında gelir.

Şekil 5.80.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:84)
Bir Çift Küpe

5.4.3.3. Altın Gerdanlık (XVI-XVII. Yüzyıl)

Gerdanlık 1,9 cm uzunluğunda üst kısmı yaprak motifle bezemeli, aşağı doğru daralan, döküm olup, 69 parçadan oluşmaktadır. Sicimin görünmemesi için aralarına boncuğa benzer altınlar geçirilmiştir. “XVII. Yüzyıl belgelerinde geçen "altın cûb gerdan" tanımının bu tür kolyeleri ifade ettiği sanılmaktadır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:83-84).

Şekil 5.81.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:84)
Altın Gerdanlık

5.4.3.4. Kemer Tokası (XVII. Yüzyılın Başı)

Osmanlıda kadınların kullandığı kemerler zenginlik derecesine göre yapılmıştır. Halk kadınları, saten kumaşın üzerine işlemeli kemer tokası kullanmış, Saray kadınlarının kemerleri ise elmas, inci ve yakutla bezenmiştir.

Şekil 5.82’de görülen kemer tokası, içten sürgü ile kapatılır. Gümüş üzerine, hafif kabartma yaprak ve stilize çiçeklerle bezeli plâka halinde altın, kaplıdır. İç kısmına yerleştirilmiş, yeşim paftaların üzerine altın tellerden dallar, yapraklar ve çiçek biçimli yuvalar içinde lâlelerle bezenmiştir⁵⁸.

⁵⁸ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.85

Tokenın kenarları ve pafta araları dilimli, yüksek altın yuvalara yerleştirilmiş lâlelerle çevrilidir. İşçiliği XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın başlarındaki saray ve başkent beğenisini yansıtmaktadır. Kumaş tokalar ise, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar bazı batılı sanatçıların, resimlerinde ve minyatürlerde de rastlanmaktadır.

Şekil 5.82.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:85)
Kemer Tokası

5.4.3.5. Enselik (XVII. ve XVIII. Yüzyıl)

Hanımların baş süslerinin önemli bir parçası olan enselik başlığa arkadan takılarak uzun örgülü saçlarla birlikte bele doğru uzanan bir takıdır. Kaynaklardan yaygın olarak kullanıldığı gümüş, altın ve kıymetli taşlarla bezeli örneklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Tepesinde, ortasında, alt ucunda ve uçlarında; kenarları incili, içi kıymetli taşlarla bezeli filigre paftaları vardır. Bunların arasındaki ön sıra, altın zincir ve dört taç yapraklı çiçek biçimini andıran parçaların küçük halkalarla birbirine bağlanmasıyla oluşturulmuştur⁵⁹ (Bkz. Şekil.5.83).

⁵⁹ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.85

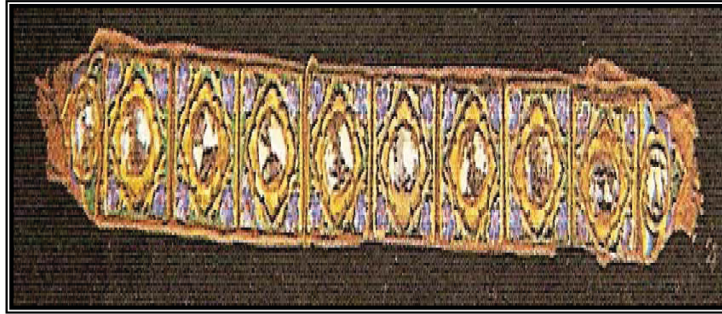

Şekil 5.83.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:85)
Enselik

5.4.3.6. Çarpast

Kaftan ve elbiselerin yaka ve bel arasındaki kısma karşılıklı olarak ve sıra sıra dikilen özel bantlardır. XV-XIX. Yüzyıllar arasında kadın ve erkek giyiminde yaygın olarak kullanılmış ve genellikle sırma veya ibrişimden yapılmıştır(Bkz. Şekil:5.84).

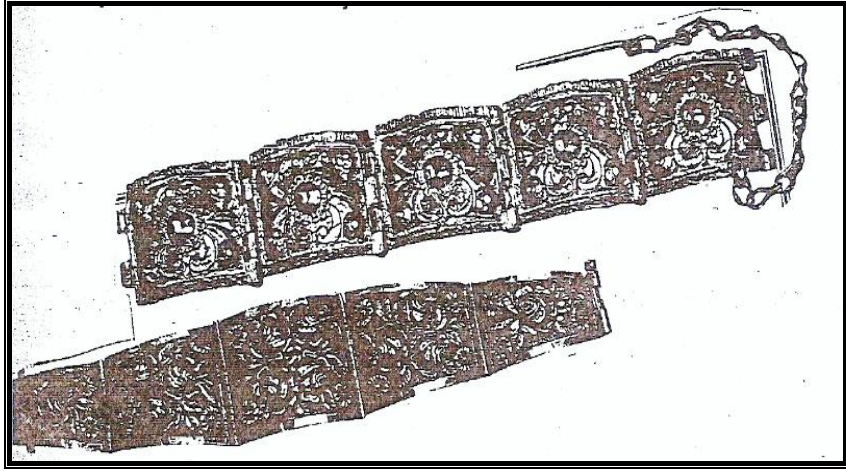
“Sultan I.Mahmud döneminden itibaren kuyumculuk işçiliği gösteren ve değerli taşlarla bezeli olanlar giderek yaygınlaşmıştır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:84-86).

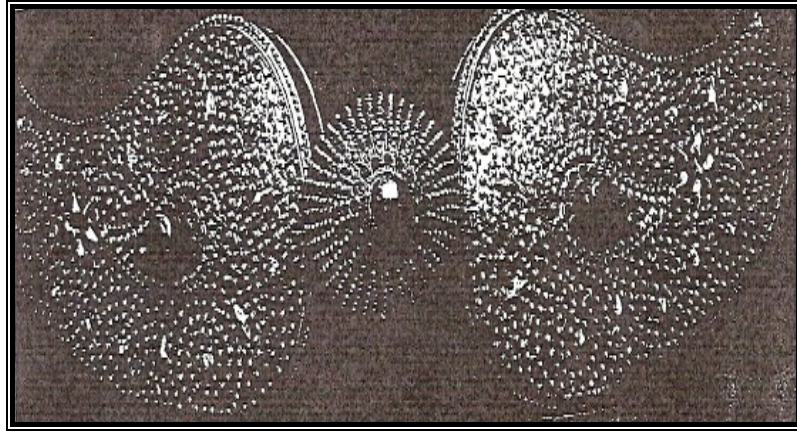
Şekil 5.84.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:86)
Çarpast

5.4.3.7. Kemerler ve Bileklikler

Zümrüt, mercan, akik, yeşim gibi değerli taşlar, madeni tokaya takılarak mihlama, kabartma ve çökertme sonrası kakma ile yerleştirildiği zeminde bakır ve gümüşün altınla kaplandığı "tombaklama" işlemi uygulanarak yapılmışlardır⁶⁰(Bkz. Şekil.5.85, 5.86). “Kemerler değerli kumaşlardan, tokası mücevherli, tamamı mücevher kaplı olarak yapılmıştır” (Kuşoğlu,1999:54).

Şekil 5.85.: (Kaynak:Kuşoğlu,1999:54)
Bileklik Örneği

Şekil 5.86.: (Kaynak:Kuşoğlu,1999:54)
Toka Örneği

⁶⁰ Kuşoğlu, Z.,(1999). *Osmanlı Dönemi Bileklikleri*. SkyLife Dergisi. s.54

5.4.3.8. Düğmeler

İstanbul'dan gelen yabancı seyyahların, kadın giyiminde görülen, değerli taşlardan yapılan düğmelerden özellikle bahsetmeleri dikkat çekmektedir. Saray hazinesinden günümüze ulaşan bir çift düğme, gömlek yakası veya elbise için kullanılmış olmalıdır(Bkz. Şekil.5.87).

Şekil:5.83'de görülen, “Etrafı dilimli çiçek biçimindeki altın düğmenin ortasında, aynı şekilde dilimli ve yükseltilmiş bir yuva içerisine, yakut yerleştirilmiştir. Ucunda kumaşa tutturulmak için bir çıkıntısı vardır. Düğmelerin arkaları agraflıdır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:83).

Şekil 5.87.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:83)
Düğmeler

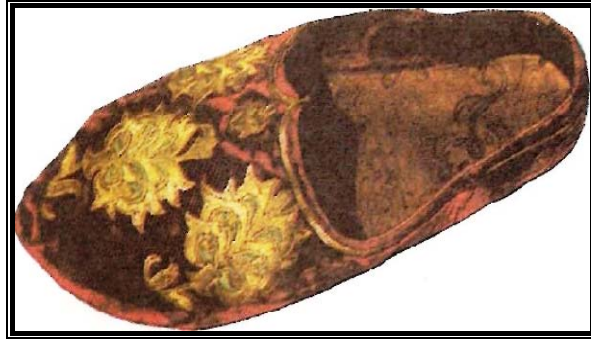
5.4.3.9. Çoraplar ve Ayağa Giyilenler

“XVI. ve XVII. Yüzyıllarda el örgüsü kadın çorapları çok geçerliydi. İstanbul kadını, ibrişim kadar ince yün veya tiftik çorapları Rumeli'de ördürüyor, Anadolu kadını ise el örgüsü nakışlı çoraplar giyiyordu” (Araz, S; 19:14). Kadınlar ayaklarına evde ve sokakta yün ve pamuktan yapılmış çoraplar giyerlerdi. Köylerde, elde beş şişle örülen köylü çorapları çeşitli renklerden yapılmış motiflerle süslenmekteydi.

İlkel devirlerde ayağa giyilen koruyucular, sandaletler olmuştur. Ancak giyimin, estetik ve süslü bir görünümün kazandığı dönemlerde ise ayakkabılarda da farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Çetrik, pabuç, sandalet, deriden çizme, zamanla gelişerek başmak, bot, nalın, iskarpin, kısa konçlu potin gibi isimler almıştır.

Varlıklı aileler ayaklarına, mercan terlik, deriden yapılmış kısa ve uzun konçlu çizme, sedef kakmalı nalınlar giyerlerdi. Halk ise, keçe, çizme, çarık, dolak sade nalınlar giymişlerdir. Ancak sokakta Müslüman ve Gayrimüslim kadınların ayırt edilebilmesi için ferace ve ayakkabılarını statülerini belirleyici renklerde giymeleri öngörülmüştür.

Çetık, İlk ayakkabı şekli olarak kullanılmıştır. Çetık potine benzemektedir. Potinden farkı bilek kısmının bol olmasıdır. Sokağa çıkılırken çetiğın üzerine pabuç giyilmiştir. Pabuç; burnu uzun ve topuğu açık bir ayakkabı çeşididir(Bkz. Şekil:5.88).

Şekil 5.88.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:44)
XVI. Yüzyıl Üzeri Altın Simle Zerduş İşlemeli Çetık Örneği

Başmak, eski bir ayakkabı çeşidi olup yüzyıllar boyunca halk, asker, kadın, erkek ve çocuklar tarafından giyilmiş; üstü açık ön kısmı ayakları tamamen örten, burnu küt ve yuvarlak, arka kısmı sert, giyenin mevkisine göre sarı, kırmızı, siyah sahtiyandan yapılmıştır. Kadın ve erkek başmağı arasındaki fark, astarıdır. Kadın başmağının tabanı saten, erkeklerinki ise sahtiyandan yapılmıştır⁶¹.

Nalın, tahtadan yontularak yapılmış ve ayağı tutması için köseleden tasmaı bulunan ayakkabıdır. Zemini taşdöşeli ve ıslak sulu yerlerde kullanılır. Genellikle hamamda giyilen bir ayakkabıdır (Bkz. Şekil.5.89, s.136).

⁶¹ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.44

Şekil 5.89. : (Kaynak: Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:86)
Nalın Örneği

Mest; tabanı ve yüzü yumuşak deriden, incik kemiğinin üstüne kadar çıkan kısa topuklu, düğmesiz ayağa giyilen ayakkabıdır. Koncu az geniş olup kulaklı ve üstünden galanta bağlanan çeşidine "lapçın" denilmiştir. Kadın ve erkek için, ev içinde kullanılan ayakkabı niteliğinde olup sokakta kullanılmamıştır.

Mest ve çedik, ayakkabı üzerine giyilen sarı meşinden yapılmış bir çeşit kunduraya denilmektedir⁶².

“İskarpın, kadın ve erkek ayakkabısı olarak kullanılmıştır. Konçsuz, yarım konçlu zarif bir ayakkabıdır. Derisinin cinsine göre isimler almıştır. Kaba ve konçsuz olup, tabanı 1-2 parmak topukla altı nalçalı ve kabaralı demir çivili olan çeşidine kundura denilmiştir” (Kuşoğlu, 1999:54).

⁶² Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.86

6. XVI. ve XVII. YÜZYIL KUMAŞ ÖZELLİKLERİ

Toplumların gelişmelerine paralel olarak dokuma sanatında ilerleme görülmüş ve bu doğrultuda değişim kumaşlarda yansıdığı görülmektedir. Türk kumaşları, malzeme, desen ve dokunuş özellikleriyle dünya çapında önemli bir yer edinmiştir.

Osmanlı Devleti kurulduktan sonra zamanla genişleyen imparatorluk sınırları içinde sarayın ve askerinin gereksinimini karşılamak amacıyla başlayan kumaş üretiminde kısa sürede önemli bir gelişme görülmektedir. “Selçuklu dokumacılığının ileri tekniği ile o devirde belli merkezlerde dokunan kumaşlar Osmanlı dokumacılık sanatının temellerini oluşturmuştur” (Aslanapa,1993:358).

Osmanlı kumaş sanatı XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılda en parlak devrini yaşamıştır. Bu devri oluşturan nedenlerin başında, sarayın uyguladığı sıkı bir denetim sisteminin varlığı gelmektedir. Kumaşlarla ilgili bütün ayrıntılar saray tarafından çıkarılan fermanlarla belirlenmiştir. “Sarayın görevlendirdiği memurlar tarafından kumaşların iplikleri, boyları ve miktarları çok sıkı bir biçimde kontrol edilmiş, belirtilen özellik ve niteliklere uymayan kumaşlar toplatılmış ve hatta bu tezgâhlar kapatılmıştır” (Gürsu, 1998:40).

Narh Defterleri, İhtisap Kanunnameleri, Mahkeme Sicilleri, gezginlerin seyahatnameleri ve benzeri kayıtlarda kumaşları dokuyanlar, tezgâhlar, kullanılan malzeme, kumaşların eni, boyu ve fiyatları zaman zaman yapılan yolsuzluklar hakkında gerekli bilgiler bulunmaktadır. Yine bu kaynaklarda dokunan kumaşların isimleri de verilmektedir. Ancak bu çok çeşitli olan kumaşların hepsini günümüze bulmak mümkün olamamaktadır. “Belgeler sarayın kumaş gereksiniminin XV. yüzyılda Bursa’da, XVI.yüzyılın başından itibaren de İstanbul’da saray atölyelerinde karşılandığını göstermektedir” (Tezcan, 1995:154).

XVI. Yüzyıl başlarında kumaşlarda kalitesizlik başlamış ve bu bozulmanın önüne geçilmesi için de 1502 tarihli "Kanunname-i İhtisab'ı Bursa" adı ile bir kanun çıkarılmıştır.

Bu kanunun kumaşlara ait kısmında ; yirmi beş yıl önceki kumaşların özelliklerinin daha iyi olduğu vurgulanmış ve kumaş üreten esnafa bu doğrultuda üretim yapmaları uyarısı yapılmıştır. Kanunun maddelerinde kumaşların tel sayıları, boyları, cinsleri ele alınıp eksikleri ve bozuklukları özellikle belirtilmektedir.

Ayrıca kumaş ve kadifelerin boyutları, atkı miktarı, bükümleri, altın ve gümüş miktarı tespit edilmektedir.

İstanbul'da saray içinde ve dışında çeşitli atölyeler kurularak, özellikle sarayın dokuma kumaş gereksinimi karşılanmaya çalışılmıştır. “1504 tarihli Kanunname'de Osmanlılarda kumaş ve kadifeciliğin oldukça ileri olduğu, iyi cins kumaş üretmek için alınan önlemler anlatılmakta atkı ölçüsü, ipliklerin bükümleri, altın ve gümüş telin niteliği ve boyları belirlenmektedir” (Tezcan, 1995:154).

“1514 Çaldıran Seferinin ardından Tebriz Hişti-Bihişt Sarayından elde edilen ganimetler arasında Bursa kumaşından doksan bir giyim adının bulunması bu dönemde kumaş dış satımının yapıldığını göstermektedir” (Bulut,1968: 33-36).

1525 tarihinde Ehl-i Hiref defterlerinde dokumacılarla ilgili aba, kemha ve çeşitli kumaş dokuyan yirmi yedi kişilik bir ekipten söz edilmektedir. Bu sayı 1557 tarihli defterde yüz kırk altıya çıkmıştır. “Ayrıca 40-50 nakkaş, desen işlemlerinde çalıştırılmaktadır. 1568 tarihli Kârhane-i Hassa defteri her ay dokunan ve hazineye sunulan kumaşların isimleri ve ağırlıklarını içerdiğinden kumaş dokumacılığı açısından değerli bir kaynaktır” (Cebeci, 1993:120).

XVI. Yüzyıl dokumacılığı ile ilgili en yararlı kaynak Surname, Hünernâme ve Şehinşahnârne gibi el yazmaları ve bunların minyatürleridir. II. Murat Surnamesinde, minyatürleri giysi biçimleri ve desenleri hakkında bilgi vermekle birlikte, kumaş isimleri, türleri, nerede yapıldıkları ve kullanım biçimlerini de ayrıntılarıyla aktarmaktadır. “Bu dönemde kumaş ve kaftan armağanı dokumacılığın gelişmesinde önemli bir etken olmuştur” (Cenkmen, 1948: 156).

Osmanlı döneminde el tezgâhlarında çok çeşitli cinsten kumaşlar dokunmuştur. Bu kumaşlarda kullanılan malzeme, renk ve desen kullanım alanlarına göre çok farklı özellikler göstermektedir. Her bölgenin geleneksel bir dokuma ve bezeme tarzı bulunmaktadır. Bir kumaşın dokunuş şekli, cinsi ve bezemesi kumaşın nerede dokunduğu hakkında bilgi vermektedir.

Bu dönemde dokunan kumaşlara ülke, kişi malzeme ve tekniğine göre isim verilmiştir. “Kumaşlar dokunduğu ülkeye göre; Halep kumaşı, Bursa kumaşı, Şam kumaşı, Musul kumaşı gibi isimler almıştır” (Tezcan, 1999:18).

Kumaşın adı ile dokunduğu yerin beraber kullanılmasına göre; Bursa kadifesi, Üsküdar çatması, Ankara sof, Bilecik çatması gibi isimlendirilmiştir. Bunların dışında dokunduğu yerden çok kullanıldığı yere göre; Trablus kuşağı, sevailerden Konya gibi isimler de kullanılmıştır.

XVI. Yüzyılda Osmanlı toprakları içinde Bursa, Bergama, Soma, Ankara, Amasya, Mardin, Şam, Halep, Bağdat, Humus, Selanik gibi merkezlerde kumaş ve bez dokunmuştur. Ayrıca saray giyimleri için, Avrupa'dan özellikle Venedik'ten Frenk Kadifesi adıyla tanınan kumaşlar alınmıştır.

“XVI. Yüzyılın kumaş türleri, kemha, çatma gibi kadifelerin yanı sıra, seraser, atlas, canfes, zerbaft, diba'dır. Çuha ve sof gibi yünlü kumaş dokumacılığı ile alaca, beledi ve kirpas diye tanınan pamuk dokumacılığı da yapılmaktadır” (Tezcan, 1999:18).

XVI. Yüzyıl dokumacılığı ile çini sanatı arasında örgü ve desen anlayışı açısından büyük benzerlik gösterir ve saray içinde çeşitli sanat kollarının birbiriyle ilişkileri açısından önemlidir.

XVII. Yüzyıldan başlayarak giderek bozulan Osmanlı ekonomisine bağlı olarak kumaş kalitelerinde de bir düşüş başlamıştır. Altın ve gümüş tel en az miktarda kullanılmaya başlanmış, Sultan III. Ahmet döneminde de gümüş harcamalarını azaltmak için kumaşlarda gümüş tel kullanılması yasaklanmıştır. “Yüzyılın sonunda kumaşların yüzeyine motiflerin düzenli aralıkta uzunlamasına dokundukları görülmüştür” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:15-16).

1640 tarihli bir kanunnameden anlaşıldığına göre en fazla ve çeşitli kumaş İstanbul'da yapılmaktadır. Bursa, Halep, Şam, Menemen ve Sakız diğer önemli merkezler XVII. Yüzyıl'da düz sade kumaşlar gittikçe yaygınlaşarak artmış, altın ve gümüş telli kumaşların üretimi ise oldukça azalmıştır. Bu nedenle zamanla renkler azalmış ve motifler değişmiştir.

En parlak devrini XVI. Yüzyıl 'da yaşayan Osmanlı kumaşları XVIII. yüzyılın sonlarına doğru giderek artan bir gerileme devrine girmiştir. Bu gerilemenin önemli nedenlerinden biri XVII. Yüzyıl'da dokuma tezgâhlarının sayılarının çok artmasıdır. Bu konuda sürekli çıkarılan fermanlarla tezgâh sayılarının azaltılmasına çalışılmıştır. “Buna rağmen kumaş tezgâhlarında yeterli denetimin yapılamaması, yolsuzlukların artmasına bunun sonucu olarak da kalitenin düşmesine neden olmuş, sürekli değişen padişahların tutumları da bu gerilemeyi artırmıştır” (Aslanapa, 1993:358).

Bütün yasaklamalara ve kısıtlamalara, gerek günümüze kalmış mevcut eserlerden gerekse kadınların masraflarını gösteren defterlerden uyulmadığı anlaşılmaktadır. “Saraydan yapılan uyarılar ve onların hiç önemsenmediğini gösteren terzi defterleri, ne işlemeci, ne klabdancı, ne de çarşı esnafı uymamıştır” (Tezcan, 1995:198).

Kumaşların kalitelerindeki düşüş, desenlerin zayıflığı, kullanılan boyaların has boya olmadığı, zaman zaman çıkarılan fermanlarla belirtilmiş ve dokumacılar uyarılmıştır.

“Bu belgeler Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunmaktadır. Bu dönemde düz ve sade ilginin arttığı, elbise ve kaftanlarda atlas, kutnu, diba gibi kumaşların kullanıldığıdır” (Onuk, 1998:188).

Türk kumaş sanatı iki yönlü olarak gelişmiştir. Halk arasında dokunan kumaşlar ve saray tezgâhlarında, saray için dokunan kumaşlardır. Bunlar cinslerine göre, aba, bürümcük, canfes, çatma, çuha, diba, gezi, hatai, kadife, kemha, kutnu, seraser, selimiye, serenk, sof, tafta, zerbaft, atlas gibi adlarla isimlendirilmiştir. “Aba, bürümcük, çuha, desensiz ve düz kumaşlardır. Bunlardan bazıları canfes, atlas ve gezi genellikle yollu, küçük desenli ve harelidir. Desenli kumaşlar motif bakımından çok zengindir” (Tezcan, 1999:26).

“Osmanlı döneminde; halkın giyim ve yaşam tarzından tamamen farklı konumda olan padişah, hanedan ile saray mensuplarının giyimleri için özel olarak dokutulan kumaşlara Saray Kumaşları denmiştir” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:16). Saraya ait kumaşlar gerek süslemeleri, gerekse kullanılan malzemenin zenginliği bakımından halkın kullandığı kumaşlardan daha üstün olmuştur. Padişah ile tüm saraylı giyimlerinin belli kurallara bağlı kalması nedeniyle, özellikle padişahın günlük kıyafetlerinde, tören elbiselerinde kumaş cinsine ve desenlerine büyük önem verilmesi, dokumacılığın ve saray tezgâhlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. İmparatorluk büyüdükçe de üretim çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir.

Osmanlılarda kullanılan çatma, çuha, kadife, atlas, kemha gibi kumaşların ünü o yıllarda Macaristan, Lehistan, Fransa ve İtalya'ya kadar yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin en değer verdiği kumaşı, seraser olmuştur. En iyi türünün İstanbul'da saraya bağlı tezgâhlarda, seraserci başının nezaretinde dokunduğu ve adına da İstanbul seraseri denildiği bilinmektedir.

XVI. Yüzyılda en yüksek noktasına ulaşan Türk kumaş sanatı, XVII. yüzyıl boyunca siyasal ve sosyal olaylarla birlikte devam ederek varlığını bir süre korumuştur. Ancak yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş hızını kaybetmiştir.

“Özellikle tezgâhta dokunan klaptanlı ve ipekli kumaşları alacak kadar zengin olmayan insanların modaıa uymak için bu tip kumaş örneklerini taklit ederek daha ucuza üretilen giyimler elde ettikleri görülmüştür”(Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:16).

6.1. XVI. ve XVII. Yüzyıl Desen ve Renk Özellikleri

“Sanat eserlerinin taşıdığı özellikler genel olarak incelendiğinde, en eski çağlardan itibaren bir takım çizgiler, hayvan resimleri ve çiçeklerin sembolize edilmiş oldukları görülür” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:15-18). Geyik, aslan, kaplan, kuş ve avlanma resimleri ile lâle karanfil, nar, kozalak, çınar yaprağı ve benzeri semboller süslemelere esas olmuştur.

“Klasik Osmanlı üslubunun gelişmeye başladığı XVI. yüzyıl ilk yarısında, Kanuni Sultan Süleyman'ın nakkaşbaşı Şahkulu'dur. Bu dönemde sazyolu denilen yeni bir üslup oluşmuştur” (Süslü, 1973:547). Saz üslubunun ana motifleri hatayi, sivri uçlu iri kıvrık yapraklar ve bazen aralarına kuşlar ve efsanevî yaratıklar serpiştirilmiştir. Ayrıca lâle ve karanfil bu devrin diğer önemli motifleridir. Yine Kanuni Sultan Süleyman döneminde Uzakdoğu kökenli hatayi grubuna stilize çiçekler, hançer yaprağı denen kıvrık yapraklarla birlikte değişik kompozisyonlar içinde yer almış ve dokuma tekniği çok zor olan kemha kumaş desenlerinde başarıyla uygulanmıştır. “XVI. Yüzyılın ortalarına doğru nakkaşhanenin başına geçen Kara Memi'nin eserlerinde görülmeye başlanan lale, gül, sümbül, meyve ağaçları, selvi gibi natüralist çiçek desenleri Osmanlı sanatının ana teması olmuştur” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:40-41). Bu natüralist çiçekler, simetri ve sonsuzluk prensibine bağlı kalınarak, belirli kompozisyon şemaları içinde uygulanmıştır. Motifler tek tek kayan eksenler üzerinde yer almakta, dikey olarak uzayan dal kıvrımları üzerinde sıralanmakta veya madalyonlar içinde düzenlenmektedirler.

XVI. Yüzyılın ikinci yarısında görülen bütün üslûplar, XVII. yüzyılın ilk yarısında da saray sanatının çeşitli dallarında kullanılmıştır. Türk kumaş sanatının en büyük başarısı, XVI. yüzyıl ortalarından itibaren bütün sanat dallarındaki eserleri süsleyen, gözleme dayanan natüralist üslûptaki çiçek ve bitkisel bezemelerdir.

“Bunlar oval madalyonlar içinde yer alırlar. Dönemin modasına uygun kumaş desenleri saray nakkaşhanesinde tasarlandığından, desen ve kompozisyonlarda Osmanlı sanatının üslup bütünlüğü görülür” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:17-18).

“XVII. Yüzyılda dokunan kumaşlarda lale deseninin daha az ve şeklin bir miktar değişmiş olduğu, buna karşılık karanfil deseninin çoğalmış olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda madalyonlu motiflere de oldukça rastlanmaktadır” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:40).

Türk kumaş sanatının desenleri devrin diğer sanat kollarında görülenlerle aynıdır. Saray Kumaşları dokuma tekniği, malzeme ve desen zenginliği ile dünya kumaş dokumacılığı içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar hanedan için özel olarak saray atölyelerinde dokunmuştur. XV. Yüzyıl’da görülen iri desenli, renk sayısı az kumaşlar, XVI yüzyılda ise, yerini desenleri küçük, renkleri çeşitli kumaşlara bırakmıştır. “XVI. Yüzyıl ekonominin ve sanatın zirveye ulaştığı bir dönemdir. Kumaşların en güzeli, desenlerin en zengini bu dönemde dokumuştur” (Tezcan, 1995:154).

1640 tarihli bir kanunname; kumaşların renkleri ve cinsleri ile çınar yaprağı, nar, ay, tavuskuşu kuyruğu, gül, fıstık, gonca gül ve dolaşma yaprak gibi motifler kullanıldığı anlatılmaktadır. Döneme ait kumaşlarda önceki yüzyıllarda da olduğu gibi bitkisel bezemeler, sembolik ve geometrik motiflerle birlikte kullanılmaktadır. Bitkisel bezemeler bu yüzyıldan başlayarak artmış; çiçek, yaprak, kıvrımlı dal, elma, nar gibi motifler gerçeğe yakın işlenmiştir. “XVII. Yüzyıldan itibaren görülen baskı desenli kumaşlar, kalıp kullanılarak yapılmış, baskı için çoğunlukla yıldız kullanılmıştır” (Aslanapa,1993:360).

Türk kumaşlarındaki boya teknikleri uzun deneyimlere dayanan tekniklerle, az sayıdaki ustalarla yapılmıştır. Boyama teknikleri, babadan oğula geçen bir sanattır. Birçok kumaş boya ustalarının yalnızca tek renk üzerinde uzmanlaşmış olduğu bilinmektedir. Hatta özel al boyacılar, yeşil boyacılar gibi isimlerle ayrılan çarşıları bulunmaktadır. Boya sanayinin en ileri olduğu iller, Bursa, Edirne, İstanbul’dur. Bursa’ya birçok yerlerden boyanmak üzere kumaşlar gönderilmiştir. Ayrıca, yabancı ülkelerden de ipek ve kumaş yüklü kervanların geldiği resmi kayıtlardan öğrenilmektedir.

“Ülkenin her yerinde büyük ilgi uyandıran Türk kırmızısı, çini mavisi gibi renklerin boyama tekniklerini öğrenmek için Fransa’dan Türkiye’ye heyetlerin geldiği söylenmektedir” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:41-43).

Bu boyalar; zerdeçal, yabani gül ağacı kabuğu, ayva yaprağı, meyan kökü, şeftali yaprağı, çınar ağacı kabuğu, saman, nar kabuğu, haşhaş çiçeği, kestane, armut, ıspanak yaprağı, ebegümece çiçeği, sumak, palamut, kızkök, safran, mazı kökü, kırmızı ceviz yaprağı gibi bitkilerden yapılmıştır.

XVI. Yüzyılda kullanılan renkler sınırlıdır. Çeşitli süslemelerde ve kumaşlarda kullanılan renkler, en fazla kırmızı, yeşil, mavi ve bazen de krem rengi veya sarıdır.

Renkler arasında en çok kullanılan kırmızı insanların geçmişten beri çok ilgisini çekmiş ve kullanılan eşyalarda çok rastlanmıştır. Kırmızının en çarpıcı serisi olan Türk kırmızısı adıyla anılan boya Türklerin eseridir. “Türk kırmızısı kök boya kullanılarak yapılan, yapımı güç olan bir boyadır. Kök boyanın, yünün ve madeni maddelerin kaynağı olan Orta Asya'dan Hindistan'a oradan da Türkiye'ye geldiği düşünülmektedir” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:43). Yeşil renk, kırmızıdan sonra en fazla kullanılan bir renktir. Çeşitli renkler kullanıldığında, daima kullanılan renklerle uyum sağlayacak bir tondaki yeşilin seçilmiş olduğu gözlenmiştir. Yeşil rengin birçok kumaşlarda, süslemelerde ve kutsal örtülerde kullanılması ayrı bir değer verildiğini göstermektedir. Kırmızı renge en fazla uyum sağladığı için yeşil kullanılmış ve buna bir zenginlik katmak istendiğinde de mavi kullanılmıştır. Yardımcı renkler olarak, sarı ve krem rengi kullanılmıştır. Bazen ana renkleri belirgin hale getirmek için; sim, sırma ve siyah ipek kullanılmıştır.

XVI. Yüzyılda İran ve Avrupa'dan gelen kumaşlar Türk kumaşlarını etkilemiş renkler ve desenler bu etkiye bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Türk dokuma ve ipek kumaşlarında, olduğu gibi nakışlarda da daha az çeşit renk sınırlamasıyla zengin bir renk etkisi yaratma istenmiştir. “Daima estetik ve artistik bir görüntü hâkim olmuştur” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:40- 42).

6.2. XVI. ve XVII. Yüzyıl Kumaş Çeşitleri

Osmanlı Saray Kumaşları çok zengin malzeme ve desen içeren, sultan ailesi ve saray mensupları için dokunan kumaşlardır. Osmanlı sanatında özel öneme sahip bu gruba, Osmanlı Sarayı'nın tefrişatı amacıyla dokunmuş kumaşlar da dâhildir.

“Saray dokumalarında dokuma malzemesi olarak yün, keten, pamuk yanında ipek, altın veya gümüş telli olanlar özenle dokunur ya da işlenerek saraylılara ve yöneticilere sunulmuştur” (Tezcan, 1999:118).

“Saray dokumalarında en kaliteli malzemelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Malzeme, dokuma ve dikim aşamalarında bugün kalite kontrolü dediğimiz tarzda kontroller Ahi ve Ehl-i Hiref ustalarınca yapılmıştır” (Öz,C:I-II,1946).

Bu kumaşlardan dönemin bütün saraylılar için cepken, şalvar, kaftan, üçetek gibi giysiler yaptırıp kullanmışlardır. Saray dokumalarında önceleri altın ve gümüş teller kullanmışlar, daha sonraları üretim giderini azaltmak için klaptan kullanılmıştır.

Saray kumaşlarının süslemeleri teknoloji paralelinde değişkenlikler gösterir. Önceleri malzeme kalitesini ön planda tutan düz dokumalar ve düz renk boyanmış saf ipek, yün, keten ve pamuk kumaşlar yanında; iki veya daha çok renkli yahut iki farklı malzemenin kullanımıyla oluşturulan çizgi temelinde sonsuz çeşitteki çizgili dokumalar dokunmuştur. “Sarayda göçebe kültürünün azalması ve dokuma tekniğinin gelişimi sonucu, saray dokumalarının desenleri çeşitlenerek zenginleştiği izlenir” (Bilgi,2007:76-81).

Osmanlı imparatorluğunda ipekli dokuma sanatı, imparatorluğun siyasi ve ekonomik hayatına paralel olarak yükselerek, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda gerek teknik, gerekse sanatsal yönlerden en mükemmel çağını yaşamıştır.

“Aynı zamanda devlet hazinesine büyük gelir temin ettiği için, imparatorluğun siyasi yönünü tayin etmede de rol oynamıştır. Osmanlı tekstil sanayisi doğu ile batının sentezini yaparak XVI. da klasik devirde en muhteşem örneklerini vermiştir” (Tezcan, 1995:154).

6.2.1. Yünlü Dokumalar

“Yünlü dokumalarda iki önemli merkez bilinmektedir. Birincisi; Tiftik keçileriyle meşhur Ankara ve Tosya çevresinde buna bağlı olarak gelişen sof imalatıdır. İkincisi; İmparatorluğun sürekli ve büyük miktarda ihtiyaç duyduğu çuhadır” (Tezcan,1995:154). Yünlü dokumaların başında Osmanlıların çuka dedikleri çuha, sof ve şallar gelir. Çuha üretim merkezi Eğin ve Selanik’tir. Fakat hem sivil hem askeri hayatta üst giyim olarak kullanıldığından yerli üretim ihtiyaca yetmemiş, batıdan Fransa, İngiltere, İtalya, Macaristan ve Hollanda gibi ülkelerden ithal edilmiştir. Çuhalarla beraber sof, keçe, aba ve şallar da günlük hayatta çok tüketilen aynı grup dokumalarındandır.

6.2.1.1. Çuha

Çözüğü ve atkısı ham yünden eğrilmiş iplikle dokunan, havlı, düz renkte, sade ve tok bir kumaştır. Genellikle sade düz renk olarak tanınır. En erken yerli çuhalar, Eğin çuhasıdır. Yerli çuha dokuyan merkezlerden en önemlisi Selanik'tir. XV. Yüzyılda İspanya ve Portekiz'den sürülen ve yünlü dokumacılık tekniğini çok iyi bilen yahudiler, Ege ve Selanik'e yerleşmişlerdir. Selanik'te çuha üretimi Yahudiler tarafından başlamıştır. Selanik ve civarı XVIII. Yüzyıl sonuna kadar faaliyetini sürdürmüştür.

6.2.1.2. Aba

Yıkanmış, temizlenmiş ve taranmış yün yapağından dokunmuş kaba ve kalın bir kumaştır. Batı Anadolu'da Balıkesir ve Rumeli'de "Kurduyavuz" adıyla bilinen Filibe abalarının ünü, yabancı ülkeler tarafından da bilinmekteydi.

6.2.1.3. Sof

Tiftik yapağından, ince bükülmüş iplikle dokunan düz kumaşa, ham veya sof denir. Bu kumaş yıkanıp fırınlandıktan sonra kullanılmıştır. Kumaştaki parlaklık fırınlama ile elde edilmekteydi. Çuhaya göre daha kaliteli bir kumaştır. Beyaz, siyah ve kırmızı renkleri en çok aranan türleri olup, diğer renkleri de mevcuttur. Halk tarafından, kadın giyim eşyası yapımında da kullanılmıştır. "Sofun hammadde kaynağı olan Ankara keçisi çok ünlüydü. Merkezi Ankara, Tosya ve Koçhisar çevresinde bulunan tezgâhlarda dokunmuştur. Osmanlı Devletinin en iyi ihraç ürünü olmuştur" (Tezcan, 1999:19-35).

6.2.1.4. Şal

Atkısı ve çözgüsü yünden, kendine has desen gösteren bir kumaş cinsidir. Hint ve İran şalları meşhurdur. Lahur, Keşmir, Kirman ve Horasan önemli dokuma merkezleridir. İstanbul, Ankara, Bursa ve Güründe şallar dokunmuştur. Osmanlı şal desenleri farklılık göstermez⁶³.

⁶³ Tezcan, H., (1999). *Atlaslar atlası*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. s.19-35

Şal dokunduğu bütün ülkelerde kendine has deseniyle kimliğini korumuştur. Özellikle badem şeklindeki karakteristik motifi, pamuk, keten ve ipekliler üzerinde kullanılmış, şal deseni olarak tanınmıştır. Geniş yollu ve yollar arasında çiçekli desenine Valide Şalı denir. Düz renk olup, ortası boş kenarları bordürlü olanına da Car şalı denilmiştir. Şal, kumaş olarak kaftan için kullanılmıştır.

Şekil 6.1.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62 -270)
Yün İstanbul Şalı

Yün İstanbul şalı: 12 x 20 cm. Açık mavi zemin üzerine, kırmızı ve sarı zeminli badem motiflidir (Bkz.Şekil6.1, s.147). “Kırmızı zeminliler iri ve göz doldurucudur. Diğerleri zeminle kaynaşmış gibidir. Desenlerin zarafeti ve yünün kalitesi bakımından İstanbul şalı diğerlerinden daha güzeldir” (Tezcan, 1999:19-35).

Şekil 6.2.: (Kaynak:Tezcan,1999:62-270)
Yün Gürün Şalı

Yün Gürün Şalı: 15x10 cm. Büyük bir şalın bordür parçasıdır. İki baştaki dar bordürler lacivert, zemin koyu kırmızıdır. Açık yeşil, mavi, sarı siyah renkli motiflerle zeminde boş yer bırakılmadan doldurulmuştur.

6.2.2. Pamuklu Dokumalar

Bergama ve Somada, Germiyanogulları zamanında Alaca ve Kirpas denilen pamuklular dokunmuştur. Gelibolu da ise, yelken bezi üretimi büyük bir üne sahiptir. Pamuklu dokumaların merkezi Denizli, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Kale ilçeleriydi. Çoğu zaman yerli üretim ihtiyacı karşılayamadığından dışarıdan getirilmiştir. Hindistan pamukluları, Osmanlılar için yüzyıllar boyu vazgeçilmez bir ihtiyaç olmuştur. Osmanlı döneminde kullanılan pamuklu dokumalar; Boğası, Kirpas, Bez, Mendil, Beledi, Tülbent, (Yazma) Basma'dır.

6.2.2.1. Boğası

En basit dokuma tekniği olan bezayağı'yla dokunmuş bir cins pamuklu kumaştır. Daha çok Karaman'da dokunur. Kayıtlarda, ince ve kaba bir kumaş olduğu anlatılmıştır. Boğasının çok geniş kullanım alanı vardır, bunlardan en önemlisi ise Kaftan astarlığı için dokunmuş olmasıdır.

“Ayrıca baskı ile desenlendirilerek döşemelik kumaş yapımında kullanılmıştır. Boğası kumaşın incesinden ise işlemelik kumaş olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır” (Tezcan,1999:19-35).

6.2.2.2. Bez

Her bölgede dokunan ve günlük ihtiyaçları karşılamak üzere üretilen pamuklulardır. Dokunduğu yerin adıyla anılır. Yatak çarşafı, iç çamaşırı ve gömlek yapımında kullanılan bu dokuma Nazilli, Soma, Ereyli, Akhisar, Sinop, Rize bezleri, beyaz Urfa bezi, kırmızı Diyarbakır bezi olarak anılmıştır. XVII. Yüzyılda kaynaklar Nazilli bezinden yastık ve döşemelik yapıldığından bahsetmektedir.

6.2.2.3. Alaca

İç giyimde ve çeşitli ihtiyaçlarda kullanılan pamuklu bir dokumadır. Bursa, Halep, Manisa alacaları meşhurdur.

6.2.2.4. Beledi

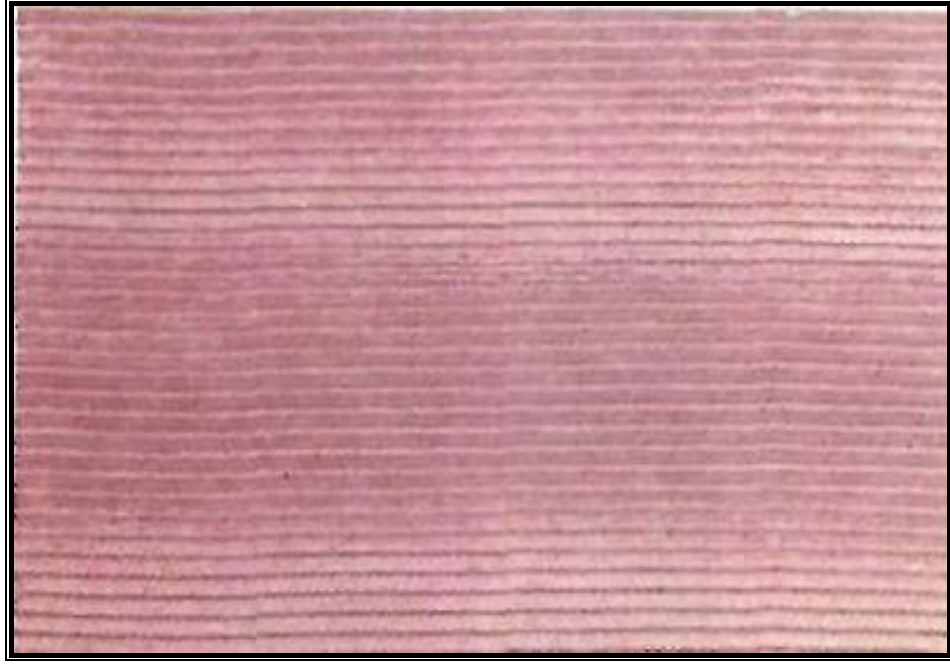
XVI. Yüzyılda Tirede dokunmaya başlanmıştır. Daha sonra Bursa, İzmir, Manisa ve Konya’da da dokunmuştur. Yerli kumaş adıyla anılır. “Çözü ve atkı iplikleri pamuktur. Boğasıya benzerlik gösterir. Çift katlı bir dokuma olduğu için kalın ve dayanıklı bir kumaştır. Kullanılan desenler geometriktir” (Tezcan,1999:1935).

6.2.2.5. Tülbent

Çözü ve atkı iplikleri pamuktur. İnce ve seyrek dokunur. Dokusu yumuşaktır. Destar denilen tülbentte ve kadınların başörtülerinde kullanılmıştır.

6.2.2.6. Astar

“Kürk kaplamada ve astarlamada gerekli kısımlarda kullanılmıştır. Genellikle pamuklu olup, nadiren ipekten dokunmuştur” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:15-16).

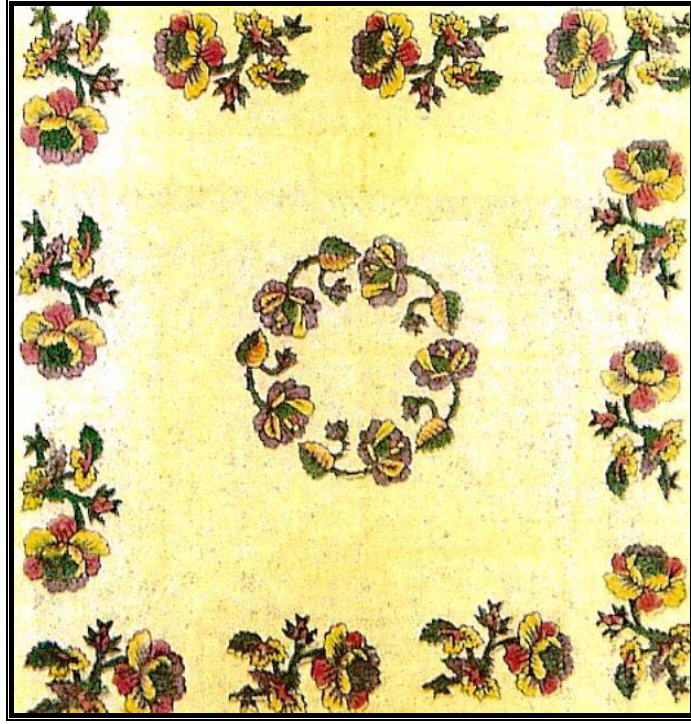
Şekil 6.3.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:15) Astar Kumaş Örneği

6.2.2.7. Basma ve Yazma

Tülbentler veya ince pamuklu kumaşlar üzerine kalıpla basılana Basma veya çizerek yapılan Yazma (Bkz.Şekil 6.4, s.151) denir. Yazmacılık işine kalemkâr denir. Kalemkâr kumaş üzerine resim yapmaktır. Basmacılık Anadolu da basmaya uygun kumaşların dokunduğu merkezlerde gelişmiştir.

Desenler kumaş üzerine elle çizilir, içi boyanırdı veya desen oyulmuş tahta kalıpla kumaşın üzerine desen basılarak uygulanırdı. Anadolu da Tokat, Kastamonu, Zile, Amasra ve Beypazarı yöre özelliği taşıyan yazmaları ile tanınırlar. Tokat ilinin en az altı yüzyıllık bir yazmacılık geçmişinin olduğu bilinmektedir. Saray basmacılığı yerel basmalara göre malzeme yönünden kıyaslanamayacak kadar üstündür. Desenleri de farklıdır⁶⁴.

⁶⁴Türker,K.,(1996) *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları*.İstanbul:İş Bankası. s.35

Şekil 6.4.: (Kaynak:Türker, 1996:35)
Yazma örneği

Şekil 6.5.: (Kaynak:Türker, 1996:35)
Yazma örneği

“Sarayda ipek üzerine altın ve gümüş tozlarıyla eritilip basılırken halkın kullandığı pamuklular üzerine canlı renkli yaprak ve çiçek desenleri basılmıştır” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:15-16).

6.2.3. İpekli Dokumalar

“Anadolu’da ipekli dokumacılığın geçmişi Bizans dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde doğuda ithal edilen ipekle dokunan kumaşlar, özellikle saray ve dini çevrelerin ihtiyacını karşılamıştır” (Uğurlu,1994:24).

Osmanlı döneminde, XV. yüzyıldan itibaren Bursa şehri, İran’dan ithal edilen ham ipeğin ticaret ve sanayi merkezi olmuştur. “İpek ticareti hazineye büyük gelir sağladığı için devlet kontrolünde gelişmesi sağlanmış; Ceneviz, Venedik, Floransa ve İran’dan gelen tüccarların kalmaları, mallarını depolamaları için Bursa’da hanlar inşa edilmiştir” (Tezcan,2001:70-78).

Lonca teşkilatları ham ipeğin bükülmesini, boyanmasını, kumaşlardaki altın ve gümüş miktarını, kalite kontrolünü ve fiyatların saptanmasını düzenlemiştir. 1587 tarihinden itibaren Bursa’da koza üretimine başlanmış ve kozacılık teşvik edilmiştir. XVI. Yüzyılda Bursa’dan sonra ikinci ipek dokuma merkezi olan İstanbul’da da saray atölyelerinin olduğu ve üretim yapıldığı bilinmektedir. İpekli dokuma merkezleri başta Bursa olmak üzere İstanbul, Amasya, Tokat, Sakız ve Bilecik’tir. Bu merkezlerden başka, batıda İzmir ve Kuzeybatıda Edirne önemli ticaret merkezleridir. Kuzeyde Trabzon, doğudan gelen kervanların durak yeri olduğu bir ticaret merkezidir. İpekli sanayi hem ham madde hem de dokuma olarak önemlidir. Bursa önceleri dışarıdan hammadde alırken, daha sonra kendi de üretime başlamıştır. Kaynaklar XIV. yüzyıldan itibaren Bursa ve çevresinde ipekçiliğin yapıldığını belirtmiştir. İpekli dokumacılıkta ikinci merkez İstanbul’dur. Bursa ipeğini dokuyan İstanbul’da XVI. yüzyılda saray atölyelerinin de adı geçmektedir. XVI. Yüzyıl saray için ipek dokuyan, İstanbul ve Bursa lüks kumaş ürettikleri için önem taşırlar. Özellikle XVI. yüzyılda Bursa’nın ipeği ve dokunmuş kumaşı üstün kalitesiyle ün yapmıştır. İpekliler pamuklu ve yünlülere göre hammaddesi çok zor elde edilen, emekli ve pahalı bir üründür. Saraydaki ipekli dokumaların, dokuma ipliğine altın ve gümüş tel katılarak güzelliği arttırılmış ve maliyeti yükseltilmiştir.

Devlet dokumacılıkta, hileyi ve tüketicinin zarara girmesini önlemek için ipekli dokumaları kontrol altına almıştır. Kumaşın çeşidine göre çözgü tel sayısını belirtmiştir. Çözgü tellerinin sayısı kumaşın kalitesini belirtmektedir. Kumaşın kalitesini belirleyen önemli unsurlardan biride ipeğin boyanmasıdır. İpek, tel haline geldikten sonra boyanırdı. Osmanlı ipekli saray kumaşları çoğunlukla çözgü yüzlüyken, kumaşa desen atkıdan verilmekteydi. “Tek çözgü ve atkı grubu içeren kumaşlar damask türündedirler. Brokarlarda ise, çözgü ve atkı takviyesi kullanılarak desenler elde edilmiştir” (Tezcan, 1999:19-35).

Desenli ipek dokumalar olan kemha, seraser ve çatmanın değişik desenleri ve kullanım alanları vardır. Bu dokumalar farklı statüleri temsil ederlerdi ve üretimleri ipek desencilerinin ve zanaatkarların ortak çalışması sonucu olurdu. Bazı kumaş desencilerinin belli kumaş yapılarına göre desenler çizdikleri, bazıları ise belli dokuma teknikleri için çalıştıkları bilinmektedir. “Osmanlı ipeklilerinde en belirgin özellik, desenin, kumaşın ende ve boyunda tekrarlanan bir kalıp oluşturacak şekilde dizilmiş olmasıdır” (Bilgili, 2007:76-81).

Şekil 6.6.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:16)
İpek Kumaş Örneği

“İpekli dokumalar iplik türüne bağlı olarak değer kazanmakta, bunun yanı sıra renk, desen gibi unsurlar dokumaların değerini arttırmaktadır. Dokuma ipliğine altın ve gümüş tel takılarak dokumanın değeri ve maliyeti yükseltilmiştir” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:16).

“İpekli dokumaların gerek yükselen piyasa fiyatları, gerekse dokumacıların haksız kazanç isteği ile malzemededen çalmaları kumaş kalitesinin bozmaya başlamış ve devlet dokumacılığı, XVI. yüzyıl başında çıkardığı kanunlarla ve narh sistemiyle kontrol altına alma ihtiyacı hissetmiştir” (Uğurlu,1994:24).

İpek dokumacılığı, Osmanlıların Hirfet adını verdikleri lonca sistemi içinde yapılırdı. İpekli dokumada kullanılan altın ve gümüş tel, devlet simkeşlerinde çekilir, kumaşlar ise damgalandıktan sonra satışa çıkarılmasına izin verilirdi. Altınlı ve gümüşlü telin işleme ve dokumalarda kullanılması çok eskiye dayanır. Aşıkpaşazade XIV. yüzyılda Denizlinin altınlı pamuklu dokumalarından bahseder. Osmanlıların yerleşik düzene geçmelerinden sonra, sarayda altınlı kumaş ve işlemlerin daha ağırlıklı olarak yapıldığı görülmektedir. Altın, gümüş ve yaldızlanmış gümüşten çekilen tel doğrudan kullanıldığı gibi, ipek iplik üzerine sarılarak da kullanılmıştır. Farsça “Sim” kelimesinin, Türkçe sözlüklerde “Gümüş ve Gümüşten Sırma” olmak üzere iki karşılığı vardır. Sim kelimesinden türeyen simkeş ise tel çeken anlamı taşır⁶⁵.

Sarayda altınlı ve gümüşlü kumaşların ve işlemlerin çok zengin örnekleri bulunmaktadır. Türk dokumalarında gümüş tel kullanılmıştır. Klabdan’ın yoğun olarak kullanıldığı kemha ve seraser gibi kumaşlarla birlikte ayarı yüksek saf gümüş üzerine altınla yaldızlanmış telle işlenmiş Kâbe kapı perdeleri de bulunmaktadır. Altın ve gümüş telin çekildiği Simkeşhaneler, sadece İstanbul, Selanik ve Bursa’da yer almaktadır. Simkeşhaneler darphaneye bağlı olarak, devlet kontrolünde çalışıyordu. “Osmanlı dönemi ipekli saray kumaşlarında ipekle beraber gümüş, altın ve alaşımlı gümüş tel kullanılarak desen yapılmıştır. Gümüş ve altın teller dokumalarda üç farklı şekilde kullanılmıştır” (Uğurlu,1994: 24).

6.2.3.1. Klabdan

Gümüş, altın veya altın alaşımlı gümüş telin genelde çift ipek iplik etrafına gevşek biçimde sarılmasıyla oluşturulur. Dokumada altının sarı rengi ve ışıltısı belirtilmek isteniyorsa, altın tel veya yaldızlı gümüşten çekilmiş sarı tel, sarı ipek iplik üzerine uygulanırdı.

⁶⁵Uğurlu, A., (1994). Osmanlı Saray dokumalarında ipek altın ve gümüş kullanımı. Antik ve Dekor, 24. İstanbul. s. 24

“Beyaz renk vurgulanmak isteniyorsa, gümüş tel, beyaz ipek iplik üzerine sarılırdı. Dokumalarda bazen sarı, bazen beyaz klabtan tek başına, bazen de ikisi birlikte kullanılmıştır. Böylece altınlı ve gümüşlü klabtan elde edilmiştir” (Tezcan, 1999:19-35).

Şekil 6.7.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Klabdan Kumaş Örneği

Klabdan:12 x 21 cm. Koyu krem rengi zemin üzerine, sarı klabdanla şal desenlidir. Badem motifleri yer yer desene uygun pembe ipek çizgilerle renklendirilmiştir. Tok ve dayanıklı bir kumaştır (Bkz.Şekil.6.7).

6.2.3.2. Tel

Dokumada kullanılan altın veya gümüş tellere verilen isimdir. Dokumada kullanılacak tel, hazırlanırken bazı aşamalardan geçmesi gereklidir. Çekilen yaldızlı veya yaldızsız tel, sıkı ve cilalı iki silindir arasından geçirilerek yassı bir tel elde edilir. Daha sonra bükülmemiş ipek veya pamuk ipliğinin üzerine sarılır. Sarılacak iplik üzerine tel, sarılı dönen bir makara ortasından geçerken, sağılarak ipliğe sarılması sağlanmıştır⁶⁶.

⁶⁶Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s.12

Bazen alttaki iplik görülmeyecek kadar çok sık, bazen aralarda birer devir atlatılarak seyrek olurdu. Bu işlemi yapan simkeşhaneye bağlı olarak çalışan esnafada “Klabdancı” denilmektedir. İpek iplikle işlenen işlemelerin yer yer klabdanla veya kesme telle zenginleştirildiği görülmüştür. Elbiselik ve gelinlik gibi kumaşlar desenlide olsa yüzeyleri ayrıca telle işlenmiştir. Seraser, kadife, atlas gibi ağır ipekliler, canfes, tafta ve bürümcük gibi hafif ipekliler ile şalakî ve lahurakî denen yünlülere kadar her cins kumaş toplar halinde işlenirdi.

“Çekilmiş gümüş tel ve altın yaldızlı telin birkaç çeşidi bir arada kullanılmıştır. Bunlar; düz kesme tel, bükme tel ve tırtıl tel gibi çeşitleri bulunur. Seraser kumaşlarda altın veya gümüş tel kullanılmıştır” (Tezcan, 1999:19-35).

6.2.3.3. Sim

Metal ipliğin pamuk ipliği etrafına sarılmasıyla elde edilen ipliklere denir. Klabtanın aksine merkezde yer alan iplik hiç görünmeyip, yalnız metal tel görülmektedir. Darphane’de saray için çalışan simkeşler varsa da, sarayın Ehl-i Hıref denilen sanatkârlar topluluğu içinde simkeşler de bulunurdu. Simkeşlerin çektiği, klabtancılardan ipek ipliğine sardığı dokuma iplikleriyle dokumacılar, Osmanlıların dünyaca tanınan altınlı dokumalarını, telli hatailerini, dibalarını, çatmalarını, kemhalarını, seraserlerini ve zerbaft çeşitlerini dokumuşlardır⁶⁷.

Şekil 6.8.: (Kaynak:Sevüktekin,Onat, Eray,1997:139) Sim işlemeli kumaş örneği

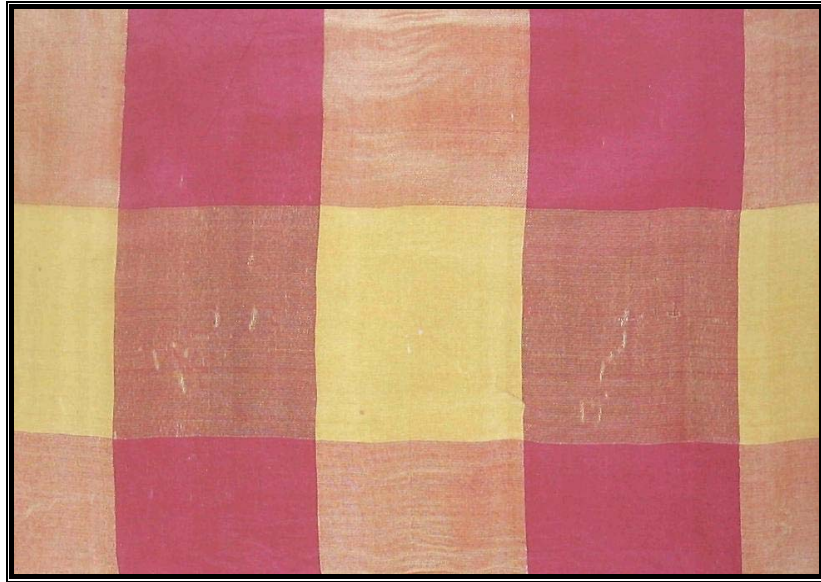
⁶⁷ Tezcan, H., (1999). *Atlaslar atlası*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. s. 35

“XVI. Yüzyıldan itibaren bilinen en önemli Osmanlı ipekli dokuma çeşitleri; Tafta, Bürümcük, Canfes, Kutnu, Çitari, Atlas, Diba, Hare, Seraser, Serenk, Selimiye, Savai, Şib, Hatai, Abani, Kemha ve Zerbaft'tır” (Tezcan, 1999:19-35).

6.2.3.4. Tafta

Tafta ve Vala kaynaklarda birlikte geçmektedir. Tafta da çözgü ve atkı sıklığı eşittir. Bu nedenle sert ve dayanıklı bir kumaştır.

“Dokunduktan sonra yüzüne elle zamk sürülüp, dokusu pürüzsüz bir hale getirilirdi. Bu özelliği ile giyim kuşamda kullanılmıştır. Çifte tafta ve Yekta tafta olmak üzere çeşitleri vardır” (Tezcan, 1999:62-270).

Şekil 6.9.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Tafta

Tafta: 21 x 14 cm. Sarı ve kırmızı renk ile geniş karelidir. Bu renklerin kesiştiği yerlerde açık kırmızı ve portakal rengi gibi yanardöner renkler oluşmuştur (Bkz.Şekil.6.9).

6.2.3.5. Bürümcük

Bürümcüğün hem çözgüsü hem de atkısı çok iyi büküldüğünden dokuma ince, kıvrıcık ve dökümlü olur. Bazı cinslerinde çözgü telleri arasına, pamuk ipliği

karıştırılır. Buna helali veya hilali denir. Dokunmasında iplik karıştırılan bürümcük biraz daha tok ve düz olur.

“Bürümcükten kadın ve erkek gömleği, yorgan kenarı ve yatak çarşafı yapılır. Kaynaklarda XVI. yüzyıl Mardin bürümcüğünün adı geçmektedir. Bursa ve İstanbul’da üretilir” (Tezcan,1999: 65).

Şekil 6.10.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Bürümcük

Bürümcük: 19 x 33,5 cm. Krem renk zemin üzerine beyaz, mavi, kırmızı, çizgilerle yolludur. Çizgiler beşli gruplar halindedir. Beşli kırmızı çizgi grubunu, beyaz yol, onu ise beşli mavi çizgi grubu takip eder. Desen dönüşümlü olarak tekrarlanır(Bkz.Şekil.6.10).

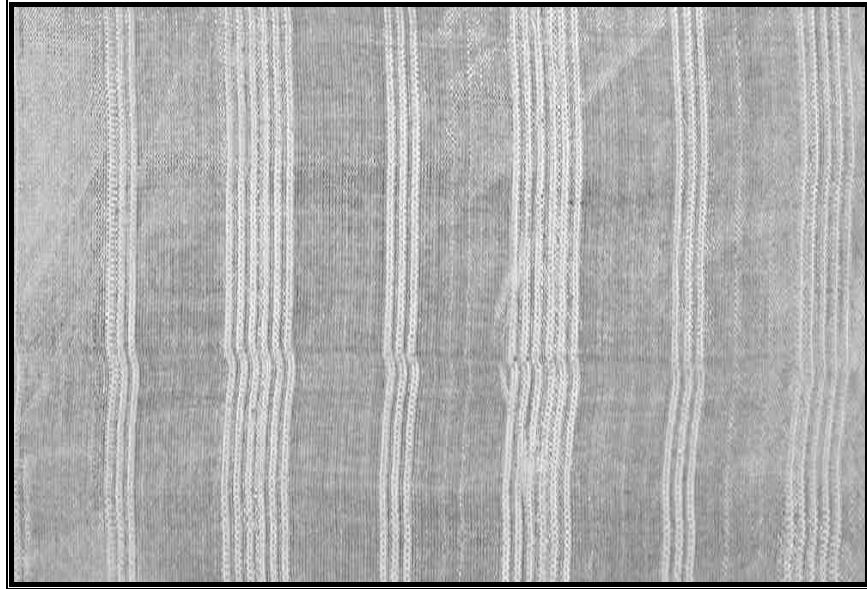
6.2.3.6. Canfes

Hafif ipekli ince taftaya benzer bir kumaştır. Atkı iplikleri taftaya göre kalın ve seyrek. Genellikle düz renkte dokunur. Bazen çözü ve atkılarında farklı renkler kullanılarak yanardöner bir renk elde edilir. Yeşil, sarı, mor ve kırmızı renkler sıkça görülmektedir. Canfes daha çok ağır ipekli kaftanlara astar olarak kullanılmıştır. Ayrıca yazlık ferace, şalvar, içi pamukla kapitone edilerek kışlık kaftan yapımında, mintan, takke, çorap, bohça ve yatak örtüsü yapıldığı bilinmektedir (Bkz.Şekil.6.11 s.158).

Şekil 6.11.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Canfes

“Fitilli canfes: 7 x 15 cm. Bordo rengi canfes üzerine, boydan boya beyaz iplikler geçirilerek yüzeyde ince, kabarık çizgi grupları yapılmıştır”(Tezcan, 1999:62-270).

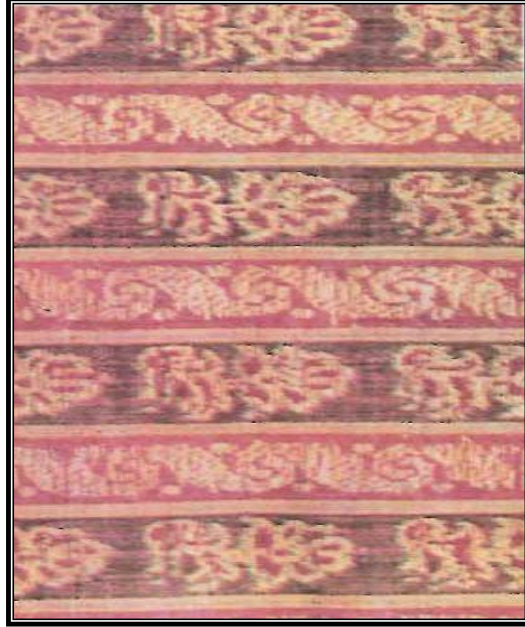
Şekil 6.12.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Fitilli Canfes

Şekil 6.12’ de görülen Fitilli canfes: 5 x 15 cm. Gri renkli canfes üzerine, boydan boya beyaz kabarık çizgildir.

6.2.3.7. Kutnu

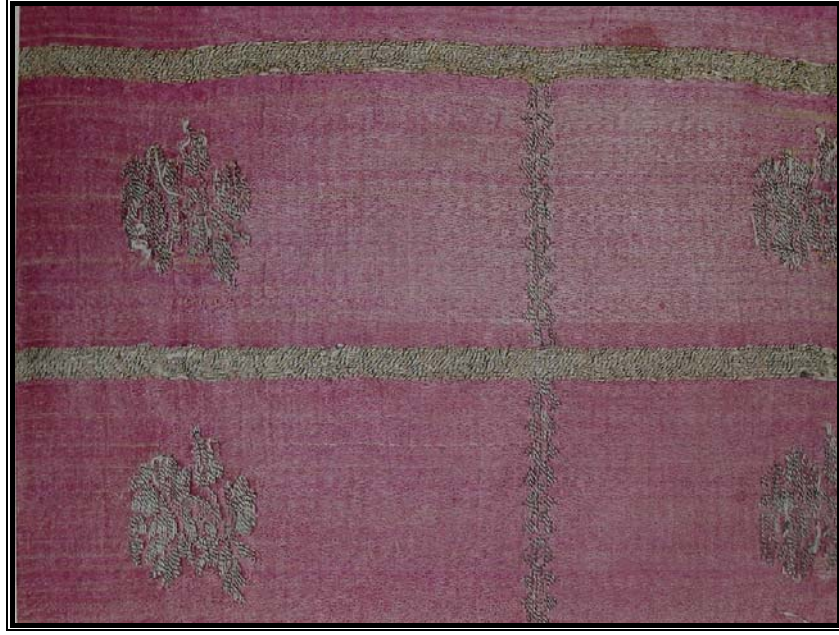
“Türkiye’de tüketimi çok olan ipek pamuk karışımı, bir grup kumaş çeşidine Kutnu ve Alaca denir. Kutnu Hindistan, İran ve Türkiye’de eskiden beri çok tüketilen tekstillerdir” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:17). Alacanın benzeri bir kumaş olan kutnu, çözgüsü ipek, atkısı pamuk ve ipeğin birlikte kullanıldığı kalın, çoğunlukla yollu, eni dar bir kumaştır.

Kutnuların, yüzeyinde genelde saten örgünün hâkim olduğu birçok rengin yan yana gelerek oluşturduğu kompozisyonların uzunlamasına, yol yol çizgilerin oluşturduğu, parlak yüzü dokumalardır (Bkz.Şekil.6.13).

Şekil 6.13.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:17)
Enine Dokunmuş Kutnu Kumaş Örneği

1576 tarihli bir belgeye göre Kutnunun, boyasını sabitleştirmek için dokunduktan sonra fırınlanmıştır. Kutnu ipekli kumaşlardan ucuz ve çeşitli yerlerde kullanıldığından ülkede ipekli yerine en çok rağbet gören kumaş çeşidi olmuştur. “Osmanlı imparatorluğunun başlıca tekstil sanayi merkezlerinde Şam, Gaziantep, Bursa ve İstanbul’da önemli ölçülerde dokunduğu ve ihraç edildiği gibi Hindistan’dan ithal edilirdi. Kutnunun anavatanı Hindistan’dır” (Gürsu,1988:40).

Şekil 6.14.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Şam Kutnusu

Şekil 6.14' de görülen Şam kutnusu: 16 x 23 cm Koyu pembe atlas zemin üzerine, kaim sarı klabdanla zemin geniş dikdörtgen bölümlere ayrılmış, aynı klabdanla içlerine birer çiçek konmuştur. Kutnu, kendine has renkleri, dokunuşu ve desenlerinin çeşitliliği ile kendine özgü bir kumaştır. Kutnular da genelde sarı renk kullanılmıştır. Kırmızı, siyah, beyaz ve krem kullanılan diğer renkleridir. Kadın kaftanı yapımında ve döşemelikte çok kullanıldığından iyi tanınan bir kumaştır. Kutnunun dişlemeli dokumasından yatak çarşafı ve kadın şalvarı yapılmıştır. Kutnular kadın kaftanı olan üçetek yapımında ve döşemelik kumaşta kullanılmıştır.

6.2.3.8. Ahmediye

İpekli düz bir kumaştır. Çeşitli türleri arasında fitilli Ahmediye kumaşı en tanınanıdır.

6.2.3.9. Bindallı

Büyük dallarla süslü ipekli bir kumaştır. Kadın kaftanı olarak kullanılır. Kumaşın desenleri simle işlenerek desenlendirilir (Bkz.Şekil.6.15, s.161).

Şekil 6.15.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:140)
Bindallı Kumaşından Giysi Örneği

6.2.3.10. Car

Örtünmeye uygun büyüklükte, bir veya iki kanat halinde, pişmiş ipekle dokunmuş bir kumaştır.

6.2.3.11. Arşın

“Altın, gümüş ve ipekle dokunmuş ve özellikle giyimde kullanılmış bir kumaş türüdür” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:15-16).

6.2.3.12. Çitari

Yollu bir kumaş olması kutnu ile benzerlik gösterir. Çitaride yollar bez yüzlü ve genellikle çift renklidir. Çitari üçü pamuk ipliği, biri ipek ile dokunan kumaştır. Altıparmak denilen kumaşın dokuması bezayağı'dır.

Şekil 6.16.:(Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Çitari

Şekil 6.16'da görülen Çitari: 11 x 18 cm. Mor ve hareli, bez dokuma zemin üzerine ince beyaz çizgilidir.

6.2.3.13. Altıparmak

Altıparmak denilen kumaşın dokuması bezayağı'dır. Çizgileri çeşitli renklerden yapılan yarı ipekli bir kumaştır. Renk olarak, en az üç renk bir arada kullanılmıştır. Renkli iplikler, ipekli ve harelidir. Bu kumaştan peşli kadın elbiseleri dikilmiştir⁶⁸.

⁶⁸ Tezcan, H., (1999). *Atlaslar atlası*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. s. 62-270

Şekil 6.17.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Bursa Altıparmak Kumaşı

Şekil 6.17’de görülen Bursa Altıparmak kumaşı: 20 x 11 cm. Koyu kırmızı, yeşil, sarı, siyah renk yollu olup; yolları birbirinden ayıran daha ince krem renkli çubuklar, karakteristiktir. “Teknik ve desen bakımından çitariye benzeyen kumaş daha fazla rengin kullanılması yolların daha kalın olmasıyla ayrılır” (Tezcan, 1999: 62-270).

Şekil 6.18.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Bursa Altıparmak Kumaşı

Bursa altıparmak kumaşı: 20 x 11 cm. Kırmızı, sarı, siyah renk yollu olup; yollar krem renkli, daha ince çubuklarla birbirinden ayrılır (Bkz.Şekil.6.18).

6.2.3.14. Atlas

Atkı ve çözü iplikleri, ipek ile sık dokunmuş bir kumaştır. Genellikle düz renkte, sert ve parlaktır. Çoğunlukla kırmızı renkte dokunmuştur. Atlas, tel adedine ve dokunuşuna göre kıymetlenen bir kumaştır. Batılılar bu kumaşa saten demişlerdir. Bursa ve İstanbul'da dokunmaktaydı. XVI. Yüzyılda Frengi Atlası kullanılmıştır. Bu atlas Tezhib desenli ve altın tellerle dokunmuştur. Padişahlara mahsus giyim eşyaları arasında atlastan kaftanlar dikkati çekecek çoğunluktadır⁶⁹.

Şekil 6.19.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Atlas Kumaş Örneği

Atlas: 16 x 14 cm. Kırmızı atlas zemin üzerine yeşil renkli, sarı ve mor göbekli, serpmme badem motifleriyle desenlendirilmiştir. Büyüklü, küçüklü bademlerin görünüşü işleme gibidir (Bkz.Şekil.6.19).

⁶⁹Tezcan, H., (1999). *Atlaslar atlası*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. s. 62-270

Şekil 6.20.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Atlas Kumaş Örneği

Şekil 6.20 'de görülen “Atlas: 15 x 20 cm. Sarı ve şarap rengi ipek ile atlas dokumalı geniş yolludur. Yollar arası zemindeki krem renkli pamuk ipliği ile bordo atkı ipeğinin teşkil ettiği düz dokumadır” (Tezcan, 1999: 62-270).

6.2.3.15. Diba

İyi cins atlas olarak bilinir. Diba atlasla kemha arasında bir kumaş türüdür. Zemini atlas dokuma, telli ve desenli bir cins kumaştır. Dokumasında kullanılan altın veya gümüş telin miktarı değişmektedir. Telin miktarı çok kullanıldığında “ağır” desensiz dokunduğunda “sade”olarak ifade edilmiştir. İstanbul’un telli dibası ve Bursa’nın ağır dibası ile üzerine sırma nakışlısı en çok kullanılanıdır. Dibanın kullanım alanı çok geniştir. Kaftan, şalvar, sedir örtüsü, yastık ve perde yapımında kullanılmıştır.

6.2.3.16. Hare (Gezi)

Çözüğü, atkısı ipek ve iplik karışımı olan sık dokunmuş hareli bir kumaştır. Çözüğüye nazaran atkısı birkaç kat ipek ile iplik karışımının bir arada kullanımıyla dokunmasından dolayı atkılarının, ince çözüğüler arasındaki kalınlıkları fark edilmektedir. Kumaşın haresi, kumaşın dokunduktan sonra iki kızgın silindir arasında ezmek ve sürtmek suretiyle elde edilir. Genellikle astarlık için kullanılır.

XVI. Yüzyıldan itibaren görülen Hare'den(gezi) padişahlara dış kaftanlar yapılmıştır. Bursa ve İstanbul da dokunmaktaydı⁷⁰.

Şekil 6.21.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Bursa Gezi, Kumaş Örneği

“Bursa gezisi: 23 x 16 cm. Mor renkli hareli; harelerle iç içe çerçevesi, kare ve dikdörtgen şekillerin sağlandığı daha çok astar için kullanılmış bir kumaştır” (Tezcan, 1999: 62-270).

⁷⁰ Tezcan, H., (1999). Atlaslar atlası. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. s. 62-270

Şekil 6.22.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Harput Harelisi, Kumaş Örneği

Şekil 6.22’de görülen Harput harelisi: 9 x 15cm. Mor desenli zemin üzerine sarı ince klabdanla işlenmiş badem motiflidir.

6.2.3.17. Seraser

Çözüğü ipek, atkısında ise ipeğin içine altın veya gümüş tellerin kullanılarak dokunduğu bir kumaş türüdür. Kumaşların en göz alanı ve pahalısıdır. Bazı cinslerinde teller kumaşın yüzünü baştanbaşa kaplar ve göz kamaştırır. Desen teller arasında kaybolur. “ Seraser ile kemha arasındaki fark, seraserin telle, kemhanın ise klabtanla dokunmuş olmasıdır. Kumaşın üzerindeki desenler genellikle ay, çınar yaprağı ve tavus kuşu kuyruğu motifleridir” (Tezcan, 1999: 62-270).

Şekil 6.23.: (Kaynak:Gürtuna, 1999:20)
Seraser Kumaş Örneği

Şekil 6.23’ de görülen Seraser kumaşın zemini gümüş teldir. Kumaşın ortasında bir çam kozası, etrafı karanfil ve güllerle çevrelenmiştir. Bu desenler altın tel ile kaplanmış kenar hatları yeşille çevrelenmiştir.

Seraser halkın satın alabileceği bir kumaş değildir. Sarayda daha çok Hil’at (üst kaftanı) olarak kullanılırdı. En erken XVI. yüzyıl ortalarına doğru çıkan, ağır ve masraflı bir kumaştır. Osmanlı'nın en itibarlı kumaşı seraser'dir. En iyi cinslerinin İstanbul'da, Saray'a bağlı tezgâhlarda, serasercibaşının nezaretinde dokunduğu ve İstanbul Seraseri adıyla anıldığı bilinmektedir. Seraser dokuyan tezgâhlar daima kontrol altında bulundurulmuş, dokunan kumaşların üzerine hazine damgası vurulmuştur. “Çok pahalı bir kumaş olduğundan zamanla artan tezgâhlar azaltılmış, yerine serenk tezgâhları kullanılmıştır” (Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:20-28).

6.2.3.18. Serenk

XVI. Yüzyılın ilk yarısından sonra görülen bir kumaştır. Kemha tekniğinde olup, dokumasında altın veya gümüş tel kullanılmamış bir kumaştır. Tel yerine, parlak sarı renkte ipek kullanılarak, altınlı kumaş izlenimi yaratılmak istenilmiştir.

“Serenk atkı takviyeli, kalın tok bir ipekli kumaştır. Yerli İstanbul ve Bursa serenkleri'nin yanı sıra Acem Serengin'in de adı geçmektedir” (Tezcan, 1999: 62-270).

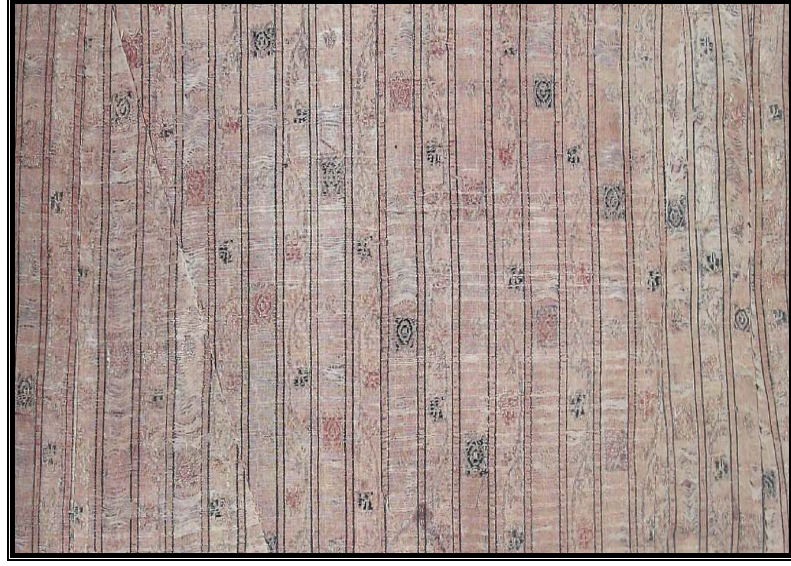

Şekil 6.24.: (Kaynak:Gürtuna, 1999:21)
Serenk Kaftan Örneği

Şekil 6.24'de görülen, zemini güvez renkte ve kendinden desenli olarak, üç renkle dokunmuştur. Çiçeklerindeki verevine çizgiler kumaşa işlenmiş hissini vermektedir. Çiçekli olanına “serenk”, beneklisine “şahbenek”, düz olanına ise “sade serenk” denir. Serenk kumaşlar döşemelik ve kaftan için kullanılmıştır.

6.2.3.19. Selimiye

Çözü ve atkısı ipekten, genellikle boyuna yollu ve yolların içi küçük çiçek desenlidir. Yolları ayıran küçük kutulu ince şeritler, bu kumaşın ayırt edici özelliğidir. Selimiye kumaşlar çözü takviyesiyle desenlendirilmiştir. Osmanlı kumaşlarında desen atkıdan verilirken, Selimiye kumaşlarındaki ince şeritlerin çözüden desenlendirilmesi batıdan alınmış bir tekniktir.

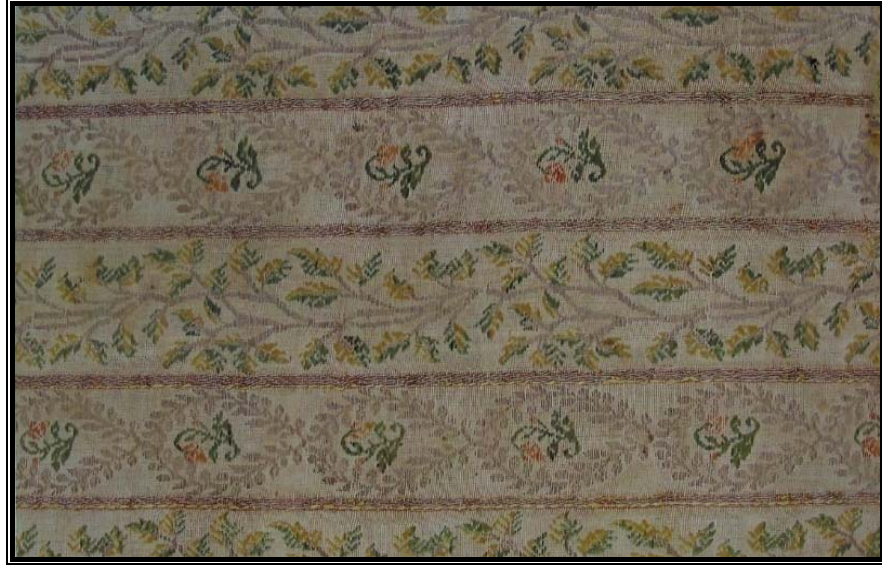

Şekil 6.25.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Selimiye Kumaş Örneği

Şekil 6.25’de görülen Selimiye: 33 x 12 cm. Nohudi renk zeminli siyah konturlu yollarla bölünmüştür. Yolların birinde; kıvrımlı çiçek soyu, diğerinde; tek, tek kare şekiller olmak üzere düzenlenmiştir. Kumaş muhtemelen bir elbiseden sökülmüştür. İki büyük olmak üzere altı parçanın eklenmesiyle meydana gelmiştir. Kalitesi iyi bir kumaştır.

6.2.3.20. Savai

İpek ve klabtan’la dokunmuş bir kumaştır. İpek çözü ve atkıyla, bezayağı dokunmuştur. Savai kumaşlarda desen atkıdan verilir ve atkı takviyeli kumaşlardır. Kaydırmalı eksen üzerinde düzenlenmiş renkli, küçük çiçek desenlidir. İnce metal tel sadece çiçeklerde kullanılmış ve bu işlem dokuma sırasında, tezgâh üzerinde her çiçek için ayrı ayrı yapıldığından çok zaman almıştır. “Savai’lerin yollu olanları da vardır. Bu bakımdan Selimiyelerle benzerler, fakat onlara göre daha hafif ipeklilerdir. Bursa ve İstanbul’da dokunmuştur” (Tezcan, 1999: 62-270).

Şekil 6.26.:(Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Savai

Savaî: 16 x 11,5 cm. Krem renk zemin üzerine beyaz klabdanla yollara ayrılmıştır. Yollar arası; birinde yeşil ve klabdanla dal yaprak desenli, diğesinde; yeşil, kahverengi çiçek desenlidir. Bu iki yol dönüşümlü olarak tekrar eder. Yaprak ve çiçekler işleme görünüşündedir (Bkz.Şekil.6.26).

Şekil 6.27.:(Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Şam Savaisi

Şam savaîsi: 23 x 30 cm. Kırmızı zemin üzerine, sarı ipekle yollu, yolların konturları siyah-beyaz küçük kutuludur. Kırmızı yollar birbirini takip eden ele benzeyen, stilize edilmiş krem renkli çiçek buketleriyle doldurulmuştur (Bkz.Şekil.6.27,s.171).

6.2.3.21. Şib

Şib kumaşlar ipekten, telle zenginleştirilmiş tek katlı kumaşlardır. İstanbul'un telli ve sade şibleri meşhurdur.

Şekil 6.28.:(Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Şib Kumaş Örneği

Şib: 21 x 28 cm. Mavi atlas zemin üzerine sarı kalın klabdanla kaydırmalı eksen üzerinde iri çiçek buketleriyle desenlendirilmiştir. Ancak günümüze kadar gelen sürede kumaşta yer yer erimelerin oluşturduğu yıpranmalar görülmektedir (Bkz.Şekil.6.28).

Şekil 6.29.:(Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Elazığ Şib Kumaş Örneği

Şekil 6.29'da görülen “Elâzığ şib'i: 14 x 29 cm. Mor atlas zemin üzerine, sarı kalın klaptanla iri dal ve çiçek motiflidir. Çiçeklerin göbeği koyu pembe ve yeşil ile sarma tekniğiyle işleme görünüşündedir” (Tezcan, 1999: 62-270).

6.2.3.22. Hatai

İpek ve klaptanla dokunmuş sert bir kumaş türüdür. Çözüğü ham ipekten olup kumaşa istenilen sertlik bununla verilmiştir. Atkısı ise bükümlü iki ipek telli ve bir klaptanlıdır. XVI. Yüzyılın ikinci yarısından sonra rastlanan bu kumaştan genelde padişahlara dış kaftanı yapılmıştır.

6.2.3.23. Abani

Çözüğü ipek, atkısı pamuktan olup, bezayağı dokunmuş bir kumaştır. Zemini beyaz, dalları safran renginde desenleriyle karakteristik bir kumaş türüdür. Sarık, yorgan yüzü, bohça ve kadın elbisesi yapımında kullanılmıştır.

Şekil 6.30.: (Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Bursa Abani Kumaş Örneği

Şekil 6.30’ da görülen Bursa abanisi: 8 x12 cm. Krem renk zemin üzerine safran sarısı denilen koyu bir sarıyla desenlendirilmiştir. “Desen zeminde çok az boşluk bırakacak şekilde düzenlenmiş, yukarıdan aşağıya birbirine paralel olarak inen kıvrım daima sağdan, solundan çıkan yaprak ve tomurcuklardır. Osmanlıların "Dolaşma nakış" dediği desendir” (Tezcan, 1999: 62-270).

6.2.3.24. Kemha

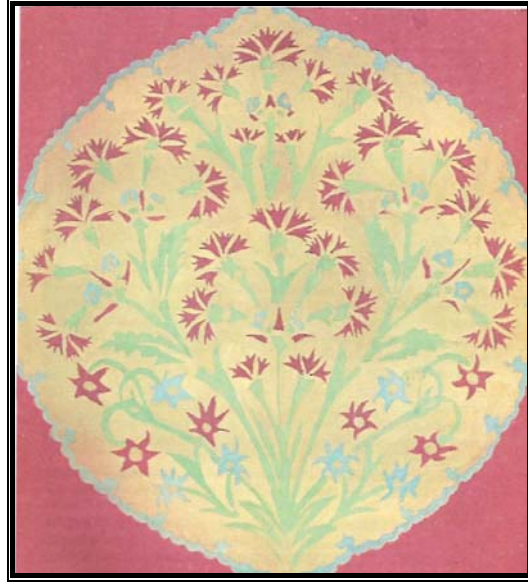
Çözüğü ve atkısı ipek, üst sıra atkısı altın ve gümüş klabtanla takviyeli bir kumaştır. Kumaşın üstü hafif tüylüdür. Sarayın ve halkın beğenisine en uygun, ağır, gösterişli ve tok bir kumaş türüdür. Genellikle döşemelik ve kaftan için kullanılır. “Kemha tezgâhların en erken tarihlerde Bursa ve Amasya olduğu bilinmektedir. Daha sonra İstanbul’da saray tezgâhlarında da dokunmuştur” (Bilgi,2007:76-81).

Şekil6.31.: (Kaynak:Gürtuna,1999:19)
Osmanlı Dokumalarından Kemha Kumaş Örneği

Şekil6.32.: (Kaynak:Gürtuna,1999:19)
Osmanlı Dokumalarından Kemha Kumaş Örneği

Şekil 6.33.: (Kaynak:Gürtuna, 1999:22)
XVII. Yüzyıl Kemha Kumaş Örneği

Şekil 6.33’de görülen, XVII. yüzyıl’a ait ender bulunan bir parçadır. Bohçadan çıkan kemha kumaşın zemini kırmızıdır. Altın telli palmeter beyaz ve kenarları tahrirli olup, yeşil yapraklı kırmızı karanfillerle bezenmiştir.

Osmanlı Kemhaları çok ünlüdür. Dünya müzelerinde ve kilise hazinelerinde örnekler bulunmaktadır. Kemha dokunduğu yere göre adlandırılmıştır. İstanbul Kemhası, Bursa Kemhası ve Eğin kemhası adlarıyla kullanılmıştır. Avrupa’dan getirilen kemhalara, kemha-i frengî denirdi⁷¹.

“1850 yılında Hereke fabrikasına kemha bölümü ilave edilmiştir. Hereke Kemhaları tamamen batı etkisinde iri dallı ve çiçekli dokumalardır” (Sevüktekin, Onat, Eray,1997:18-19).

6.2.3.25. Zerbaft

Çözü ve atkısı ipektir. Saraya ait tezgâhlarda belli miktarda dokunurdu. Osmanlı kumaşları arasında en değerli olan zerbaft bazı motifleri altın telle dokunan brokar türüdür. Kaftanlık kumaş olarak kullanılmıştır.

⁷¹ Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. s. 18-19

6.2.4. Kadife ve Çatma Kumaşlar

XVI. Yüzyılda Bursa kadifeleri dünyaca tanınmaktaydı. Kadife tekniği, kullanıldığı yer ve malzemesiyle çok çeşitlidir. Düz dokunanlara“Sade”, desenlilere“Münakkaş”, zeminden kabartmalı olanlarına, “Çatma” denilmektedir. Kadife, çözgüsü ve atkısı ipek olan havlı kumaş olarak tarif edilir. Atkısında tel veya klabtan bulunana “Müzehhep kadife” denir. Kadifenin havı, esas çözgülerin arasındaki hav çözgüleriyle yapılır. Kadife kumaşın dış yüzeyindeki havlı kısım, esas çözgülerin arasında olan fazla çözgülerden yapılmaktadır. “Bunlar kumaşın yüzüne atkının bulunduğu kısımlara yerleştirilen teller aracılığı ile çekilip çıkarılır ve düzlenir. Özellikle üst giyimde düz kadifelerin yanı sıra desenli kadifelerde çok kullanılmıştır” (Tezcan, 1999: 25).

Çatma kumaşlar ise; dokunuş tekniği açısından kadifenin bir çeşididir. Çatma, kumaşın boyunu belirleyen çözgü iplikleri ipek, atkı iplikleri ipek ve pamuk, havları ise ipek olan bir kadife türüdür. Desenler zeminden yüksektir ve kabartma gibi görünür. Bu yüzden çift zeminli olarak tarif edilir. Dokumada ayrıca altın ve gümüş alışımlı tel kullanılması değerini daha da arttırmıştır. Genellikle zemin kadife, desen gümüş klabtanla, ya da tam tersi klabtan zemin üzerine desen kadife ile dokunmuştur⁷². “Döşemelik ve kaftan yapımında kullanılan çatma kumaşların yanı sıra, özellikle dar uçları nişli bordürlü yastık yüzleri çok revaçtadır” (Bilgi, 2007:76-81). Çatmalar XV. Yüzyıl’dan itibaren dokunan kumaşlardır. Dış giyim için olduğu kadar döşemelik için çok uygun bir kumaştır. Çatma kumaşlarda daha çok kırmızı renk, mavi, yeşil, siyah, bej ve beyaz kullanılmıştır.

Bazı kumaşlarda ise altın etkisi yaratmak için sarı kullanılmıştır. Ayrıca gümüş ve altın tellerde motiflere güzellik katmaktadır. Renklerden bazılarının sırrı hala çözülememiştir. Kumaşta kullanılan kırmızı rengin, halen daha günümüze kadar solmadığı görölmektedir. İplikler zerdeçal, gül ağacı kabuğu, ayva yaprağı ve çınar ağacı kabuğu gibi bitkilerden elde edilmiştir. “Saraya özel olarak yapılan kaftanlarda en çok kullanılan desenler goncagül, karanfil, sümbül ve laledir. Çatmalar genellikle merkezi kompozisyona sahiptir” (Tezcan,1999:25).

⁷² Öz, T., (1946). *Türk Kumaş Ve Kadifeleri. I-II*. İstanbul: M.E. Basımevi. s. 46

Şekil 6.34.:(Kaynak:Tezcan, 1999: 62-270)
Çatma Kaftan

Osmanlı Çatma kaftanı(Bkz.Şekil.6.34): Uzun kollu ve mavi tafta biyeli kaftan kumaş parçasıdır. Önden düğmeli, önü mücevherli klipsle kapanır. “Zemin rengi altın görünümlü parlak sarı renkte, büyük lale deseni ile kırmızı çatma kadife dokunmuştur” (Bkz.Şekil.6.34) (Bilgi,2007:76-81).

Şekil 6.35.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Çatma Kumaş Örneği

Hereke çatması: Krem renk ipek zemin üzerine, koyu kırmızı ipekle, kenarları dilimli baklava şekilleri birbirini takip etmektedir. Baklavaları bağlayan ara motiflerde kullanılan içi kafes şeklinde doldurulmuş daha küçük baklavalardır. Bu, Avrupa çatmalarında kullanılan karakteristik bir desendir. Hereke çatmalarında da kullanılmıştır⁷³(Bkz.Şekil.6.35,s.178).

Şekil 6.36.:(Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Çatma Kaftan Kumaş Örneği

Çatma Kaftan Kumaş Örneği: Kaftan kumaş parçasıdır. Krem rengi zeminli, balrengi madalyon içine Hz.Süleymanın yıldızı çatma kadife olarak dokunmuştur. Dış madalyon taç yapraklı, iç desen stilizi çiçeklerden karanfil motifi kullanılmıştır (Bkz.Şekil.6.36).

⁷³ Tezcan, H., (1999). *Atlaslar atlası*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları. s. 62-270

Şekil 6.37.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
Çatma Kumaş Örneği

Hereke çatması: Sarı ipek zemin üzerine, mor renkli ipekle baklava şeklinde, iri göbek motifleriyle desenlidir. Desen Batı tarzındadır. Birbirini takip eden göbeklerin arası kıvrık dallar dalların arasında yaprak, çiçek ve dal motifleriyle doldurulmuştur. İpek atkılarını sıkıştıran pamuk iplikleri, dökülen havların altından görülmektedir (Bkz.Şekil.6.37).

6.3. Osmanlı'da Terziler

Terziler sarayda çalışan saray terzileri ve çarşıda çalışan çarşı terzileri olmak üzere iki kısımda incelenebilir.

6.3.1. Çarşı Terzileri

XVII. Yüzyıl sonlarına doğru, kadın kıyafetlerinde batı etkilerinin görülmesiyle giyimde değişim başlamış, Avrupa'dan gelen dantel ve kurdeleler elbiselerin süslemesinde kullanılmıştır⁷⁴.

⁷⁴ İpek, S. (2009). Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, *Haremin Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona'nın Defteri*", Yıl 1, Sayı:2. s.2

Böylece değişen moda ile birlikte bu tür malzemeler satan dükkânların sayısı artmış ve daha çok yabancıların oturduğu Galata-Pera bölgesinde yoğunlaşmışlardır. “Bununla beraber Kapalıçarşı ve çevresindeki dükkânlar da faaliyetlerini sürdürmüştür. Sarayın dışa açılmasıyla birlikte çarşı terzileriyle olan alışveriş artmıştır” (A. Akyıldız, 1998: 50).

6.3.2. Saray Terzileri

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Padişah elbiseleri Bölümü’nde saklanan ve günümüze kadar ulaşan sultanlar ve hanedan mensubu kişilerin giydikleri giysilerin kumaşları özel atölyelerde dokunmaktaydı. Bu özel olarak dokunan kumaşlar hassa terzihanelerinde dikilmekteydi. XVI. Yüzyılın başlarından itibaren örgütlü olarak faaliyet gösteren sanatkârlar, hazinedar başının emrinde çalışırlardı. Bu örgütün oluşumu Sultan II. Bayazid devrinde rastlanmıştır.

“Saray terzileri ehl-i hiref içinde ayrı bir bölük oluşturuyordu. Erken dönemde onların çalışma şeklini gösteren bir defter yayınlanmıştır”(Öz, 1946:C:I-II).Bu defter, saray terzilerinin isimlerinin yazması, saraya ne yolla girdikleri ve geldikleri yerlerin belirtilmesi nedeniyle önem taşımaktadır.

Bu defterde kayıtlı terziler (Tezcan, 1987: 166-175):

Hyatin-i hassa (padişah terzileri) ve hayatin-i hil'at (hil'at terzileri) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Birinci grup Serhayyatın (terzibaşı) Üstad Cafer ve kâtip Hacı Muhammed tarafından 12 Şubat 1526'da yapılan hassa terzilerinin mevâcip defterinin kontrolüdür.

Bu kayıtlarda bütün çalışanların adı verilmiştir. Ehl-i hiref ve terziler, hazinedarbaşına bağlı olarak çalışmaktaydılar. Hazinedarbaşı, terzibaşını çağırıp sultanın istediğini iletirdi. Terzibaşı, sultanların kıyafetlerini önceden alınan numunelere göre ve verilecek talimatlara uygun dikerdi. Dikilen kıyafetler yine hazinedarbaşına teslim edilerek hazineye konurdu⁷⁵.

⁷⁵ Tezcan, H., (1987). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Bulunan Bir Terzi Defteri. Topkapı Sarayı Müzesi-Yıllık 2. İstanbul: 166-175.

Sarayın ihtiyaçlarına cevap vermek için özel olarak kurulmuş terzi atölyelerinin yeri tam olarak bilinmemektedir. Evliya elebi'nin seyahatnamesine bakıldığında iki atölyeden söz edildiği grlmektedir⁷⁶.

“Evliya elebi, her iki terzi atölyesinde de 500 terzinin çalıştığından söz eder ve tarihleriyle ilgili de Arslanhane'ye bitişik olan terzihanenin Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa edildiğini, Alay Köşkü'nn karşısındaki terzihanenin ise Kanuni Sultan Süleyman devrinde kurulduğunu bildirir” (Evliya Çelebi, 2006:318).

Saraya bağlı bu atölyelerde sultanın yanında saray kadınlarının ve çocuklarının da kıyafetleri dikilmekteydi. Günümüze ulaşan, sultan, kadın ve ocuk kıyafetlerinden ortaya çıkan sonuç, dikilen kıyafetlerin önceden hazırlanan numunelere göre dikildiğini göstermektedir. Saray kadınlarının elbiselerinin aynı atölyelerde dikilmiş olmasına rağmen malzemesinin ve bazı aksesuarının dışarıdan temin edildiği anlaşılmaktadır. Saray hareminded sokağa çıkmanın sınırlı olması nedeniyle sultan kızları, tüccar ve mağazalardan siparişlerle yaptıkları alışverişlerin dışında, yüzyıllar boyunca Yahudi ve Ermeni kadın bohacılardan ihtiyaçlarını temin etmişlerdir. Saray kadınları için saraya kumaş getiren bohçacı kadınlar, sattıkları eşyanın türü, kıymeti ve hitap ettikleri çevreye göre çeşitli sınıflara ayrılırlardı. Saray hareminded hizmet veren bohçacı-tüccar kadınlara, daha önce sarayla alışan Kira isimli bir Yahudi kadının adından dolayı kira adı verilmiştir. “XVI. Yüzyılın en ünlü kira kadınları, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafza Sultan'a alışan Fatma Kadın, III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'ın kirası Yahudi asıllı Esther Handali ve III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'a hizmet veren İtalyan asıllı Esperanza Malchi'dir. Bunların en nls, Safiye Sultan'ın kira kadınıdır” (Kafadar,1993:256).

⁷⁶z, T., (1946). *Türk Kumaş Ve Kadifeleri*. I-II, İstanbul: M.E. Basımevi. s. 46

7. XVI. ve XVII. YÜZYIL OSMANLI SARAY KADIN MODASINA IŞIK TUTAN YAZILI BELGELER

Osmanlı Saray kadın modasına ışık tutan yazılı belgelerin başında terzi defterleri gelmektedir. Ayrıca masraf (hesap) defterleri, pusulalar, yazışmalar, dönemin dergilerinde yayımlanan ilanlar gibi belgeler de önem taşımaktadırlar.

Padişahların kızları, evlenmeden önce anneleriyle haremdeki dairelerde yaşarlardı, yaşlarına ve konumlarına göre bir maaş bağlanırdı. Ancak sultanların evlendikten sonra kendi saraylarına taşınmalarıyla birlikte gelir giderlerini ve sarayın alışverişlerini takip edecek bir kethüda atanırdı. “Sultanlar, alışverişlerini doğrudan dükkânlardan yapmazlar, kalfaları vasıtasıyla sipariş vererek temin ederlerdi. Bir diğer alışveriş şekli ise, saray haremine hizmet veren bohçacı tüccar kadınlardı” (Uluçay,1992:40).

Sarayda yaşayan kadınlarla, terziler, tüccarlar arasındaki alışverişi, terzi masraf ve hesap defterlerinin XVI. yüzyıla tarihlendirilen örneğine rastlanılmamıştır. Bu yüzyıla tarihlenen TSMA D. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Dairesi) 10735 numaralı tek sayfalık bir belge ise, muhtemelen bir terzi tarafından hazırlanmış olan kıyafet aksamının listesidir. Belgenin kaydında; dokümanın Saray-ı Hümayun'un bir dairesinde bulunmuş olduğu yazılıdır⁷⁷(Bkz.Şekil 7.1, s.184).

⁷⁷ İpek, S. (2009). Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, *Haremin Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona'nın Defteri*, Yıl 1. s.2

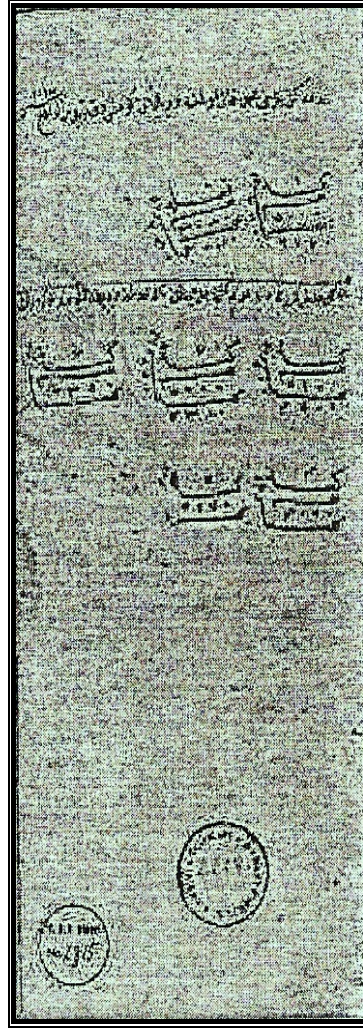

Şekil 7.1.: (Kaynak: TSMA D. 10735)
16. Yüzyıl, Terzi Defteri

“Sarayı Arşivi'nde XVII. yüzyıla ait ulaşabildiğimiz iki terzi defterinden biri III. Murad'ın Safiye Sultan'dan doğan kızı Ayşe Sultan muhalledatından gelen elbiselerin defteridir (TSMA D.2815)” (Uluçay, 1992:40) (Bkz.Şekil 7.2 , s.185).

28 Zilhicce 1013/ 17 Mayıs 1605 senesine ait olan bu belge 10x30 cm boyutlarında olup, dikdörtgen dört yaprak kâğıt üzerine yazılmıştır. Üzerinde, "Hacı Mehmed'in kumaş defteridir" ibaresini taşımaktadır. İkinci defter ise, Sultanlardan birisinin hizmetine giren bir terzinin sultan ile sultan dairesi fertlerine ve onlara bağlı olanlara dikmiş olduğu elbiselerin cinsini, miktarını ve isimlerini vermektedir (TSMA D.2950/4). Bu defter, 1081-1083/ 1670-1672 tarihleri arasında ait kayıtları içerir. 15x20 cm boyutlarındaki bu bordo deri ciltli defterde 64 yaprak bulunmaktaysa da sadece 31 yaprağı yazılıdır⁷⁸.

⁷⁸ Tezcan, H., (1987). *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Bulunan Bir Terzi Defteri*. Topkapı Sarayı Müzesi-Yıllık 2. İstanbul: 166-175.

Şekil 7.2.:(Kaynak:TSMA D. 2815)
XVII. Yüzyıl, Terzi Defteri

Dönemin terzi defterleri önemli yer oluşturur. Bu defterlerin en önemli özelliği saray kadınlarının terzilere olan siparişlerini, kumaş çeşitlerini, terzi adlarını ve mühürlerini vermesi, dönemin kadın modasını, harem kadınlarının yaşantısını ve olaylarını yansıtmıştır⁷⁹.

Saray hanımları mal veya eşya alışverişini ya sarayda çalışan görevliler aracılığıyla ya da tüccarları kumaş örnekleriyle saraya çağırarak yaparlardı. Tüccar kadınlar ya da dikişçi kadınların yanlarında çeşit çeşit kumaş getirdikleri ve bu kumaştan beğenilenlerin sipariş verildiği bilinmektedir.

⁷⁹ Tezcan, H., (1987). *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Bulunan Bir Terzi Defteri*. Topkapı Sarayı Müzesi-Yıllık 2. İstanbul: 166-175.

“Kadınların saraya gelmesinin sebebi sultanların kızlarının ve harem halkının dışarıyla temas kurmalarının yasak olmasıydı” (A. Akyıldız, 1998: 50).

Aracıyla yapılan alışverişlerde alınan malların cinsi ve ücretleri bir deftere kaydedilir ve bu defter bütün hesaplar kapatıldıktan sonra sarayın o tüccara borcu kalmadığını ispat için sarayda kalırdı⁸⁰.

Şekil 7.3.:(Kaynak:TSMA D.4962)
Terzi Defteri

“1288–1292/ 1871- 1875 tarihli defterin üzerinde “Paşa mahallesinde meskûn dikişçi Matmazel Kokona'nın defteridir, Sene 1288 Şaban gurre” yazılıdır” (Ipek,2009:2).

⁸⁰Ipek, S. (2009). Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, *Haremin Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona'nın Defteri*”, Yıl 1. s.2

8. SARAY KADIN GIYİMİ VE HALK KADIN GIYİMİ KARŞILAŞTIRMASI

Osmanlı döneminde insanların değişik özelliklerine göre tanımlanmasında giyim şekli çok büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda da insanları sınıflandırmak için kullanılan giyim tarzıda, katı kurallara bağlıdır. Kumaş üretimi ve kıyafet denetimi ile ilgili kararlar ve bu düzenlemeler hakkında belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerde Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, saray kadını ve halk kadını giysi kumaşları belirlenmiştir. Her dine mensup kişilerin ve saray kadınlarının statüsünü gösteren kumaş cinsi ve rengi farklıdır.

Şekil 8.1.: (Kaynak:T SMA D. 10735)
Yazılı belge örneği

Saray kadınlarının giysilerinde kullanılan kumaşlar halk kadınlarının kumaşlarından farklıdır. Saray kumaşları, saray için özel atölyelerde dokunmaktaydı. Bu kumaşların çözgü ve atkı iplikleri altın ya da gümüş alışımlı tellerle oluşturulurdu. Daha sonra kumaşların üzerine sırma işlemler yapılırdı. Halk kadınının elbiselerindeki kumaşlar ise pamuklu dokumalardan yapılmıştır. Halk kadınının elbiselerinde saray kumaşlarını kullanmaları yasaktır.

Saray kadınları ihtişama ve gösterişe çok önem vermiş, kıyafetlerinde ve başlıklarında değerli taşlar kullanmışlardır. Saray kadınının en çok kullandığı başlık türü hotozdur.

Şekil 8.2.: (Kaynak: Şehsuvaroğlu,1893:174) XVII. Yüzyıl Eviçi Başlık Örneği

Şekil 8.3.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:80) XVII. Yüzyıl Kadın Başlığı Örneği

Ev içinde kullanılan hotozlar sokağa çıkılırken yaşmakla örtülerek bağlanmıştır. Saray kadınları çeşitli mücevherler kullanarak hotozlarını süslemişler, hotozların etrafını, zevk ve zenginlik derecesine göre çiçekler, değerli taşlar ve pırlantalı iğnelerle süsleyerek, sırma ipekli çevrelerle kullanmışlardır. Halk kadınları ise başlık yerine yaşmak kullanmışlardır (Bkz.Şekil. 8.2, 8.3).

Saray kadınının iç giyimi ayak topuklarına kadar uzun bir gömlektir. Bu gömlek canfes ve diba gibi çok değerli ipekli dokuma kumaşlarından dikilmiştir (Bkz.Şekil.8.4, s.189).

Şekil 8.4.: (Kaynak:Tezcan, 1999:62-270)
İç giyimde kullanılan Canfes kumaş örneği

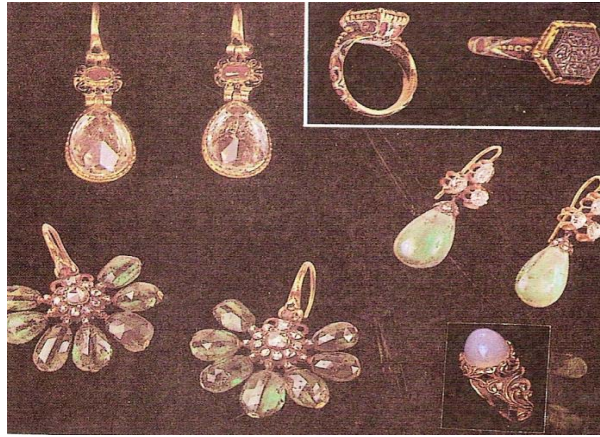
İç gömleğinin üstüne yakası V şeklinde açık, kolları parçalı, yakadan bele kadar birit düğmeli, yanları pençli üçetek formunda bir entari giymişlerdir. Sokağa çıkarken bu giysilerin üzerine ferace diye adlandırılan dış giysi giymişlerdir. Feraceler sof, çuha gibi yünlü, kalın ve düz kumaşlardan yapılmıştır. Feraceler daha sonraları, ince kumaşlardan işlemeli ve kürklü olarak da dikilmiştir. Kışın yünlü, yazın ipekli kumaşlar kullanılarak yapılan feracelerin kolları ve bedeni bol kesimlidir(Bkz.Şekil.8.5).

Şekil 8.5.: (Kaynak:Levni, 1994: 94-122)
Sarayı Kadının Sokağa Çıkarken Giydiği Ferace Örneği

Feraceler önceleri yuvarlak ve V yakalı olarak kullanılmış, sonraları yaka, giysinin ikinci bir parçası sayılacak kadar genişletilmiş ve yere kadar uzatılmıştır.

Saraylı kadınlarının kullandıkları aksesuarlar değerli taşlardan yapılmıştır. Saray kadınları için özel olarak tasarlanan mücevherler, oldukça değerli ve göz alıcıdır(Bkz.Şekil. 8.6). Bu tarz aksesuarları halkın elde etmesi statü gereği mümkün değildir. Halk kadınları daha sıradan ve basit aksesuarlar kullanmışlardır.

Şekil 8.6.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray,1997:83)
Saraylı Kadınların Kullandığı Aksesuar Örnekleri

Saray kadınları, ayaklarına mercan terlik, deriden yapılmış kısa ve uzun konçlu çizme, sedef kakmalı nalınlar giymiştir(Bkz.Şekil.8.7, 8.8).

Şekil 8.7.: (Kaynak:Sevüktekin, Onat, Eray, 1997:44)
16. Yüzyıl Üzeri Altın Simle Zerdüş İşlemeli
Çetlik Örneği

Şekil8.8.: (KaynakSevüktekin,Onat,Eray,
1997:86)Saraylı kadının giydiği nalın örneği

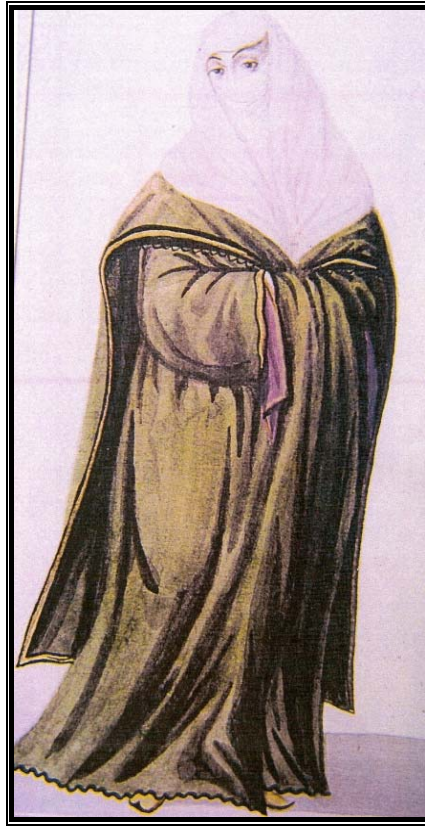

Şekil 8.9.: (Kaynak: Gürtuna, 1999:23)
XVI. Yüzyıl Ev Giysisiyle Saraylı Kadın, Minyatürü

Şekil.8,9’da görülen saraylı kadınının, sokak giysisi betimlenmiştir. Kadının üzerindeki entari sarı, üzeri yeşil renkte bitkisel desenlerle dokunmuştur. Entarinin yakası V şeklindedir. Yakadan bele kadar birit düğmeli ve çarpastla dikilmiştir. Kolları kısa kollu olup iç gömleği görünmektedir. İç gömleğinin rengi kırmızıdır. Elbisenin iç astarı mor renkte ve ipekli kumaştır. Eteğin altında bacağını saran dar paçalı kalçın biçimli giysisi görünür. Elbisenin etekleri kuşakla sarılarak toplanmıştır. Saraylı kadının başlığı hotozdur. Hotozun üzerine yaşmak dolanmıştır. Yaşmağı, uzun ve sırtına kadar inmektedir. Hotozla yaşmağın birleştiği yerde altın bir broş takılıdır. Broşun üzeri yakut ve zümrüt taşlarla süslenmiştir. Boynundaki kolyesi incilerden oluşmaktadır. İncilerin birleştiği yerde yakut taştan altın kolye ucu görülmektedir. Kulağında da yakut küpeler bulunur. Ayağına yüksek ökçeli nalın giymiştir.

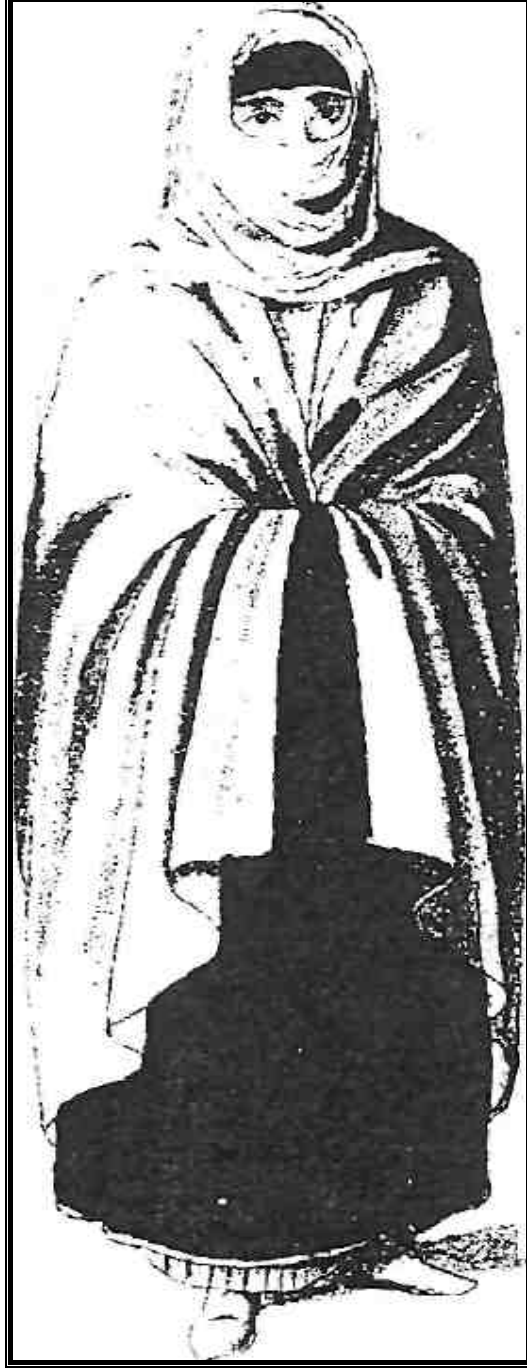
Halk kadınları saray kadınlarına göre daha düz ve sade giyinmiştir. Kullandıkları kumaşlar genellikle pamuklu dokumalardan oluşur.

Halk kadın giyimi gömlek, mintan ve şalvardan oluşmaktadır. Bunların üzerine üçetekli denilen önü yırtmaçlı ve kollu bir entari giyilir ve bele kuşak sarılırdı. Sokağa çıkarken bütün kadınlar giysilerinin üstüne ferace giymişlerdir. Feraceler genellikle yeşil renktedir. Başlarını da yaşmakla kapatmışlardır. Yaşmak yüzün sadece göz kısmını açıkta bırakacak şekilde bütün başı ve boynu örtmektedir. Başlarına bağladığı yaşmakta beyaz renk olma zorunluluğu bulunmaktadır. Bazı kadınlar başlık da kullanmıştır. Halk kadınlarının kullandığı başlıklar saray kadınlarınınkine göre çok sade ve gösterişsizdir. Bu başlık fes biçiminde yassıdır. Başlığın üzerine yaşmakla çene altından iğnelenerek bağlamıştır. Yaz aylarında, çizgili kumaştan bol, yere kadar uzanan bir eteklik veya entari üzerine şam kumaşından ya da dallı kumaştan bir hırka giyerlerdi. Hırkanın kolları dirseklere kadardır. Hafif bollukla biten bu kolların içinden entarinin dar ve çizgili kolları görünürdü. Hırkanın üzerine renkli bezden bir kuşak bağlanır ve bel hizasında iki cebi bulunmaktaydı. Uzunluğu dizlere kadardı. Ayakkabılar hafif topuklu ve uzun konçluydu (Bkz.Şekil.8.10).

Şekil 8.10.: (Kaynak: Gürtuna,1999:139)
17.Yüzyıl, Feraceli Müslüman Kadın, Minyatürü

Köylü kadınlar sokağa çıkarken bellerine peştamal sarar, gövde ve baş üzerine de başka bir peştamal ile vücudunun üst kısmını örterler, ayaklarına da çarık giyerlerdi (Bkz.Şekil.8.11).

Şekil 8.11.: (Kaynak: Fevzi,1962)
Köylü kadın sokak kıyafetiyle

Şekil 8.12.: (Kaynak:Gürtuna,1999: 9)
Feraceli Türk Kadını

Şekil.8.12’de görülen feraceli Türk kadını gravüründe; sokak giysisiyle halk kadını betimleniştir. Kadını üzerinde ferace bulunmaktadır. Bu ferace kısa kollu, pembe renkte yazlık kumaştan yapılmıştır. Feracenin iç astarı sarı renktedir. Yakası V şeklindedir. Yakadan bele kadar düğmeli ve belden aşağısı açıktır. Feracenin içinden kadının entarisi görülmektedir. Halk kadınının başlığı fes biçiminde olup, yaşmakla yüzünü ve boynunu kapatmıştır. Yaşmağın kenarları sırmalı, uçları püsküllüdür. Hotozuna iliştirilmiş bordo renkli peçe takmış ve ayağına pabuç giymiştir.

9. SONUÇ

Tarih öncesi çağlardan başlayarak Anadolu'da yaşayan tüm uyarlıklarda kadının önemli bir yeri olduğu, bu dönemleri günümüze aktaran pek çok tarihi eserde açıkça görülmektedir. Eski Anadolu'da kadın, çağdaşı olan diğer toplumlardan oldukça ileri haklara sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğunda, Türk Osmanlı kadınının toplumsal ve kültürel durumunu anlatmak için ilk olarak sosyal düzen anlayışının incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı toplumundaki bireyin yaşadığı sosyo-psikolojik ortam, kadın kimliğinin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Osmanlı kadını gerek Müslüman, Hıristiyan ve Musevisi, gerekse şehirlisi, saraylısı ve köylüsüyle, karışık bir yapıya sahiptir. Yüzyıllara, bölgelere ve dini inançlara göre farklılık gösteren Osmanlı, toplum yapısında kadın kimliği farklılıklar göstermektedir. Osmanlı toplumunda kadının yaşamı sayısız sınırlamalarla kısıtlanmıştır. Her ne kadar elçiler, konuklar Avrupa'dan Osmanlıya yenilikler getirdi ise de bu tek taraflı olmamıştır.

Türk giysilerinin Avrupa'da yaygınlaşmasını sağlayan sanatçı Jean Etienne Liotard'dır. Onun geleneksel giysileri içerisinde resimlediği Türk kadınları, İngiltere ve Fransa'da yaşayan birçok Avrupalı kadının ilgisini çekmiştir. 1748 yılında Kırankan fazla giysinin sergilendiği karnavalda Van Mour'un "Recueil de Cent Estampes" derlemesinden yararlanılmıştır. Büyük ilgi uyandıran bu giysiler Türk modasının tüm Avrupa'ya yayılmasına neden olmuştur. Avrupalı kadınlar saraylı kadınların giysilerinden etkilenecek Osmanlı saray kumaşlarını kullanmaya başlamışlardır. Saraylı kadınlarda Avrupalı kadınların giysilerinden etkilenecek, XVII.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa tarzı giysilerin kesimlerini kullanmaya başlamışlardır.

Osmanlı kadını İslamiyet'in de etkisiyle gözlerden uzak ve kapalı bir yaşam sürmüştür. Kendi hemcinsleri ve eşi dışında kimseyle, özellikle erkeklerle aynı ortama girmemiş, görüşmemiş, görüştürülmemiştir.

Osmanlı dönemine ait seyahatnameler, albümler ve kıyafetnameler konuya ışık tutmaktadır. Minyatürler, değişik tekniklerle (suluboya, yağlıboya, gravür baskı) yapılmış, resimler Osmanlı kadınına görüntülemektedir. Bu belgeler Osmanlı kadınının yaşamını anlatmakta, yaşamından alınan kesitlerle, görüntüsü ve giyimi günümüze aktarılmaktadır. Osmanlı kadınına günümüze yansıtan en önemli belgeler minyatürlerdir.

Bu dönemde padişahların yaşamlarını belgelemek amacıyla hazırlatılan albümler ve kıyafetnameler içerisinde kadın figürlü minyatürler yer almaktadır. Minyatürlerde tasvir edilen kadın resimleri kadının yaşamı, giyimi ve sosyal durumu ile ilgili olarak dönemin özelliklerini günümüze aktarmaktadır.

Osmanlı Devleti güçlü bir imparatorluk haline gelirken kadının sosyal durumu önemli ölçüde gerilemiştir. Özellikle şehirlerde, kadınlar ayrı bir grup halinde ve katı yaşam şartları altında yaşamaya zorlanmışlardır. Harem sözcüğü Arapça, yasaklama kökünden türetilmiştir. Kelime anlamı olarak kutsal bir alanı tanımlasa da kullanım olarak giriş ve çıkışın denetimli olarak yapıldığı, belirli kişilerin veya belli tür davranışların bulunmasının yasak olduğu bir yeri anlatır.

İran ve Bizans etkisiyle başlayan harem yaşamı, önce saraya yerleşmiş sonraları evlere kadar yaygınlaşarak bir gelenek halini almıştır. Böylece, hareme kapatılan kadınların evle ilgili işlere yönelmeleri sağlanmıştır.

Topkapı Sarayı'nın haremindeki kadınlar, hiyerarşik bir düzen için de yaşamaktaydılar. Hareme alınan cariyeler de türlü aşamalardan geçerek Osmanlı Haremi'nin en yüksek mevkilerine çıkmayı başarmışlardır. Bunlar, kalfa, usta, gözde, ikbal, kadınefendi ve Valide Sultan unvanını alarak cariyelikten sultanlık aşamasına ulaşabilmişlerdir.

Harem sakinleri, kurum içindeki daha geniş bölümleri temsil eden üç grupta incelenmektedir. Bunların birincisi harem eliti denen ve sultan ünvanını taşıyanlardan oluşmaktadır. Bunlar Valide Sultan, Haseki sultan, şehzadeler ve sultan kızlarıdır. İkincisi haremın idari ve eğitici kadrosundan ve bir oranda statü sahibi diğer kadınlardan oluşan bir orta gruptur. Son ve en büyük grup sıradan hizmetlilerden oluşmaktadır. Düzenin en alt kademesinde, cariye ve odalık denilen, savaşlarda esir alınan veya devlet adamlarının padişaha hediye verdikleri kızlar bulunmaktadır. Haremde yaşayan cariyeler; acemiler, kalfalar ve ustalar olarak üçe ayrılmıştır. Haremde yaşayan kadınların dışarıdaki dünya ile olan ilişkileri yok denecek kadar azdır. Genelde haremde yaşayan kadınlar günlerini yemek, içmek, ibadet etmek, nakış ve dikiş gibi işlerle uğraşmak ve okumakla geçirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğunda, Türk kadın giyiminde örneklerin en zengin olduğu dönem XVI. Yüzyıl'dır. Türk moda tarihinin ortaya çıkartılmasında önemli bir kaynak niteliği taşıyan bu döneme ilişkin yazılı kaynak eserler, materyallerin dağılımı ve arşivlerin olmayışı nedeniyle Türk kadın giyiminin belgelenmesini güçleştirmektedir.

Osmanlı kadınlarının giyimi, iğneden ipliğe bütün özellikleriyle, içinde zevk olan bir sanat ürünüdür. Kumaşlar, kesimleri, işlemleri, baş süslemeleri, çorap ve ayakkabıları, takı ve mücevherleriyle bir bütün olarak ele alındığı zaman kadın kıyafetleri gerçekten, uyum, değişkenlik, canlılık, zarıflıkla dolu özellikler taşır. Eski Türk kadın giyimini, tek bir başlık altında incelemek mümkün değildir.

Taşıdıkları özelliklere göre, saray giyimi, çarşı giyimi, şehir kadınlarının giyimi, anadolu kadınlarının giyimi gibi ayrımlar yapılabilir. Ayrıca bölgeler ve yerel özelliklere göre, o bölgelerde geçerli boyalar, dokumalar işlemler ve kesimler, kadın giyimini etkileyen ve farklılıklarını gösteren önemli unsurlardır.

Osmanlı döneminde insanların değişik özelliklerine göre tanımlanmasında giyim şekli çok büyük bir öneme sahiptir. Aynı zamanda da insanları sınıflandırmak için kullanılan giyim şekli, katı kurallara bağlıdır. Kumaş üretimi ve kıyafet denetimi ile ilgili kararlar ve bu düzenlemeler hakkında kanunlar bulunmaktadır.

Bu kanunlarda Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, saray kadını ve halk kadını giysi kumaşları belirlenmiştir.

Her din'e mensup kişilerin ve saray kadınlarının statüsünü gösteren kumaş cinsi ve rengi farklıdır. Kadınlar için çıkarılan bütün emirlerde, daima kadının kapanması istenmiştir. Şeriat ve ahlâk adına, kadın kıyafeti üzerinde ayrıntıları ile durulmuş, feracelerin yakaları, elbiselerin üzerindeki nakışları, yaşımların biçimleri, kumaşların kalınlığı inceliği sürekli olarak devlet tarafından düzenlenmiştir.

XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı döneminde saray kadının sokak kıyafetinin en önemli özelliği, şalvar, gömlek, hırka, kaftan, ferace ve entaridir. Saraylı kadınların kullandığı kumaşlar ipektir. Saraylı kadınlar sokağa çıkarken, ferace giymişlerdir. Feracenin yanları cepli, önü bele kadar düğmeli, uzun eteklidir. Başlarına da sert ve işlemeli hotoz yerleştirilerek, ince bir örtü hotozun üstünden ve ortalarından arkaya doğru alınarak çenenin altında düğümlenmiştir.

Türk kadınları genellikle yeşil, Rum ve Ermeni kadınları ise kahverengi ve koyu renklerde ferace kullanmışlardır. Kadınların sokak giysilerinin ve ayakkabılarının renkleri sosyal konumlarını göstermektedir.

Saraylı kadının ev içi giyimi ise, sokak kıyafetlerinden daha süslü, şaşalı ve pahalı kumaşlardan oluşmaktadır. Kadınlar süslerini ve şıklıklarını ancak kendi haremlerinde veya ziyaretine gittikleri bir ahabplarının haremde gösterebilmektedirler. Kadının asıl hayatı ev içinde geçtiği için evde giyilen kıyafetler daha fazladır.

Bu giysiler üç ayrı grupta incelenebilir; gömlek, dizlik gibi iç çamaşırları; entari, şalvar, üçetek gibi giyecekler; hırka, kürk yelek gibi üstlüklerdir. Saray kadınları ihtişama ve gösterişe çok önem vermiş, kıyafetlerinde ve başlıklarında değerli taşlar kullanmışlardır. Kıyafetlerin üzerinde kullanılan mücevherlerin önemi büyüktür. Mücevherler kadınlar arasında bir nevi statü göstergesidir.

Osmanlı döneminde kullanılan mücevherler değerli taşlardan ve altından yapılmıştır. Saray kadınları, ayaklara mercan terlik, deriden yapılmış kısa ve uzun konçlu çizme, sedef kakmalı nalınlar giymiştir.

Halk kadın giyimi üst giyim için gömlek, mintan ve zıbın kullanılmıştır. Belden aşağısı için şalvar ve don giyilmiştir. Kullandıkları kumaşlar genellikle pamuklu dokumalardan oluşur. Bunların üzerine üçetekli denilen önü yırtmaçlı ve kollu bir entari giyilir ve bele kuşak sarılmıştır. Halk tabakasına mensup kadınların başlıkları yassıdır. Alnın üstünden dolanan bir nevi türban çene altında düğmelenmektedir. Sokağa çıkarken bütün kadınlar giysilerinin üstüne ferace giymişlerdir. Başlarını da yaşmakla kapatmışlardır.

Halk kadınlarının evde giydiği kıyafetleri kısa kollu kaftan şeklindedir. Üstlüklerin altında da bir iç entarisi giyilir. Üstlüğün önü göbeğe kadar küçük düğmelerle ilikli, aşağısı ise düğmesiz bırakılmıştır.

Her iki gruptaki kadınlar da kıyafetlerinde şüphesiz ki farklı malzemelerden ve farklı kalitelerde kumaşlardan yararlanmışlardır. Bu nedenle kumaş sanatı ticari unsur olarak dönemin erkekleri için ne kadar önemliyse, dönemin kadınları için de rengi, kalitesi ve deseni ile en az o kadar önemlidir.

Osmanlı kumaş sanatı XV. yüzyılda ve artarak XVI. yüzyılda en parlak devrini yaşamıştır. Bu yükselişi oluşturan nedenlerin başında, sarayın uyguladığı sıkı bir denetim sistemi bulunmaktadır. Kumaşlarla ilgili bütün ayrıntılar saray tarafından çıkarılan fermanlarla belirlenmiştir.

Sarayın görevlendirdiği memurlar tarafından kumaşların iplikleri, boyları ve miktarları çok sıkı bir biçimde kontrol edilmiş, belirtilen özellik ve niteliklere uymayan kumaşlar toplatılmış ve hatta bu tezgâhlar kapatılmıştır. Kanunun maddelerinde kumaşların atkı ve çözgü tel sayıları, boyları, cinsleri ele alınıp eksikleri ve bozuklukları özellikle belirtilmektedir. Ayrıca kumaş ve kadifelerin boyutları, atkı miktarı, bükümleri, altın ve gümüş miktarı tespit edilmektedir.

Bu dönemde dokunan kumaşlara bölgesine, kişisine, malzemesine ve tekniğine göre isimler verilmiştir. Kumaşlar dokunduğu bölgeye göre; Halep kumaşı, Bursa kumaşı, Şam kumaşı, Musul kumaşı gibi isimler almıştır.

XVI. Yüzyılda Osmanlı toprakları içinde Bursa, Bergama, Soma, Ankara, Amasya, Mardin, Şam, Halep, Bağdat, Humus ve Selanik gibi merkezlerde kumaş ve bez dokunmuştur. Ayrıca saray giyimleri için, Avrupa'dan özellikle de Venedik'ten Frenk Kadifesi adıyla tanınan kumaşlar alınmıştır.

XVI. Yüzyılın kumaş türleri; Kemha, Çatma gibi kadifelerin yanı sıra, Seraser, Atlas, Zerbaft, Kutnu, Canfes, Diba gibi ipekli kumaşlardır. Şal, Çuha ve Sof gibi yünlü kumaş dokumacılığı ile Alaca, Beledi, Kirpas diye tanınan pamuklu dokumacılığı da yapılmaktadır.

XVII. Yüzyıldan başlayarak giderek bozulan Osmanlı ekonomisine bağlı olarak kumaş kalitelerinde de bir düşüş başlamıştır. Altın ve gümüş tel en az miktarda kullanılmaya başlanmış, Sultan III. Ahmet döneminde de gümüş harcamalarını azaltmak için kumaşlarda gümüş tel kullanılması yasaklanmıştır.

XVII. Yüzyılın sonunda kumaşların yüzeyine motiflerin düzenli aralıkta uzunlamasına dokundukları görülmüştür.

Türk kumaş sanatı iki yönlü olarak gelişmiştir. Halk arasında dokunan kumaşlar ve saray tezgâhlarında saray için dokunan kumaşlardır. Bunlar cinslerine göre, aba, bürümcük, canfes, çatma, çuha, diba, gezi, hatai, Kadife, kemha, kutnu, seraser, selimiye, serenk, sof, tafta, zerbaft ve atlas gibi adlarla isimlendirilmiştir.

Saraya ait kumaşlar gerek süslemeleri, gerekse de kullanılan malzemenin zenginliği bakımından halkın kullandığı kumaşlardan daha üstün olmuştur. Osmanlı dönemi kumaş sanatı dört grupta incelenebilir. Yünlü dokumalar, pamuklu dokumalar, ipekli dokumalar ve kadifelerden oluşmaktadır.

Çarşı terzilerinin, XVII. yüzyıl sonlarına doğru, batı etkisi ile sosyal hayatın içine girmeye başlamasıyla kadın kıyafetlerinde bir hareketlenme olmuştur. Avrupa'dan gelen danteller ve kurdeleler elbiseleri süslemeye başlamıştır.

Böylece değişen moda ile birlikte terzilerin ve bu tür malzemeleri satan dükkânların sayısı artmış ve bu mekânlarda daha çok yabancıların oturduğu Galata-Pera bölgesinde yoğunlaşmışlardır.

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Padişah Elbiseleri Bölümü'nde saklanan ve günümüze kadar ulaşan sultanlar ve hanedan mensubu kişilerin giydikleri giysilerin kumaşları özel atölyelerde dokunmakta ve bu özel olarak dokunan kumaşlar hassa terzihanelerinde dikilmekteydi.

XVI. yüzyılın başlarından itibaren örgütlü olarak faaliyet gösteren sanatkârlar, hazinedar başının emrinde çalışırlardı. Terzi başı, sultanların kıyafetlerini önceden alınan numunelere göre ve verilecek talimatlara uygun olarak dikerdi. Dikilen kıyafetler yine Hazinedar başına teslim edilerek hazineye konurdu.

Bu çalışmanın kapsamı olan XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı kadın kıyafetleri, farklı kültürlerden en az etkilenmiş özelliklere sahiptir. XVIII. yüzyıldan itibaren batıyla etkileşime girilmesi, Osmanlı kadın kıyafetindeki değişimi kademeli olarak beraberinde getirmiştir. İncelenen dönemin en ayırt edici özelliği Osmanlı dokuma sanatında ortaya çıkmaktadır. Dokuma sanatı bu süreçte en parlak dönemini yaşamış ve Avrupa kumaşlarını etkilemiştir.

Dönemle ilgili ulaşılan kaynaklarda, saray kadını ile halk kadınının sokak kıyafetlerinde kumaş kalitesi dışında fazla bir fark bulunmamaktadır. Halk kadınıyla ilgili kaynaklar sınırlı olmakla birlikte, farklılıkların daha çok ev içinde giyilen kıyafetlerde ortaya çıktığı görülmektedir.

10. KAYNAKLAR

- Altındal, M.,(1994). *Osmanlıda Kadın*. İstanbul.
- Altındal, A., (1977). *Türkiye’de Kadın*. İstanbul.
- Allom, T., *Geçmişten Günümüze İstanbul Gravürler*. İstanbul.
- Alus, S. M., (1997). İstanbul: İletişim Yayınları
- Akyıldız, A., (1998). *Mümin ve Müsriif bir Padişah Kızı Refia Sultan*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- And, M., (1974).*Türk Minyatür Resimleri*. Ankara.
- Atasoy, N.,(1986). *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmet Albümü*. İstanbul.
- Araz, N.,(1980). *Eski Türk Kadın Kıyafetleri*. Sanat Dünyamız. Sayı:19. İstanbul.
- Aslanapa,O.,(1993). *Türk Sanatı*. İstanbul. Sayı.:3.
- Apak, M.S., Gündüz, F.O., ve Eray, F.Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bulut, R., (1968). *İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamid’in Çarşafı Yasaklaması*. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. İstanbul: Menteş Yayını. Sayı:8.
- Binark, İ.,(1978). *Türklerde Resim Ve Minyatür Sanatı*. Ankara. Vakıflar Dergisi. Sayı:12.
- Bilgi, H., (2007). *Saraylı Dokumalar*. İstanbul. P Sanat. Sayı:44.
- Cebeci, D.,(1993). *Tanzimat ve Türk Ailesi*. İstanbul.
- Cenkmen, E.,(1948). *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*. İstanbul.
- Çağman, F.,(1995). *Tarihi Gelişim İçinde Osmanlı Sarayı Minyatürleri*. İstanbul.Kültür Bakanlığı.C.1
- Davis, F., (2006). *Osmanlı Hanımı 1718’den 1918’e Bir Toplumsal Tarih*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Doğramacı, E., (1989). *Türkiye’de Kadının dünü ve bugünü*. Ankara.
- Dereboy, E. J., (2004). *Kostüm ve Moda Tarihi*. Ankara.
- Ertan, Z., (1965). *Türk Kadın Kıyafetleri*. Mesleki Teknik Öğretim Dergisi. Sayı:154
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (1989). *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürü Hizmet Vakfı.
- Görünür,L.,(1994). *Osmanlı kaftanları ile entarilerinin farkları ve kullanılışları*. İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanat Tarihi Programı. İstanbul.
- Gürsu, N., (1988). *Türk Dokumacılık Sanatı*. İstanbul:Redhaus Yayınevi
- Gürtuna, S., (1999). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürsoy, A. T. (2004). *Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Modası*., İstanbul: Mithat Giyim A.Ş.
- İpek, S. (2009). Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, *Haremin Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona’nın Defteri*. Yıl 1, Sayı 2/2,
- Kafadar,C., (1993). *Tanzimat’tan Önce Selçuklu ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar, Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın: Sergi Kataloğu*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Kayabal, A., (1994). *Cariyelerin Dünyası*. Skylife Dergisi.Sayı:59.
- Kayaoğlu, G., (1998). *Eski İstanbul da Gündelik Hayat*. İstanbul.
- Keskiner, C.,(1994). *Türk Minyatürlerinde Kadın Başlıkları*. Antik Dekor. Sayı: 27.
- Kurnaz, Ş., (1990). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. Ankara.
- Komşuoğlu,Ş.,(1986). *Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara:M.E.B.
- Kuşoğlu, Z.,(1999). *Osmanlı Dönemi Bileklikleri*. SkyLife Dergisi Sayı:54.
- Küçükerman, Ö., (1988). *Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika:“Feshane Defterdar Fabrikası*. Ankara: Sümerbank Yayınları.
- LEWIS, R., (1973). *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat*. İstanbul.
- Montaqu, L.M., (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş V Türkiye Mektupları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı
- Önder, M., (1995). *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*. Ankara.
- Öz, T., (1946). *Türk Kumaş ve Kadifeleri I-II*. İstanbul: M.E. Basımevi

- Parlatur, İ., (1987). *Osmanlı Saray Hayatından Köleliğin Kaldırılışı*. Sayı:31 Ankara.
- Peirce, L., (1996). *Harem-i Hümayun*. A. Berktay (Çev). İstanbul.
- *Sadberk Hanım Müzesi Kataloğu*. (1995). İstanbul.
- Şehsuvaroğlu, H., (1950). *İstanbul'da Kadın Kıyafetleri*. Cumhuriyet Dergisi. Sayı:27.
- Süslü, Ö., (1973). *Osmanlı Minyatürlerindeki Kumaş Desenleri Üzerine Bir Deneme*. Sanat Tarihi Yıllığı. Sayı:5.
- Taciser, O., (1998). *Osmanlı Çadır Sanatı*. Ankara.
- Taşçıoğlu, M., (1958). *Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*. Ankara.
- Tezcan, H., (1999). *Atlaslar atlası*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, H., (1999). *16.-17. Yüzyıllarda Osmanlı Sarayında Kadın Modası*. P Dünya Sanatı Dergisi. İstanbul: Bilnet Matbaacılık A. Ş. Sayı:12.
- Tezcan, H., (1995). *Kumaş Sanatı*. Türkiyemiz Dergisi. Sayı:58. İstanbul.
- Tezcan, H., (2001). *Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Altınlı Dokumalar İşlemeler*. Antik Dekor. Sayı:64.
- Tezcan, H., (1991). *Çatmadan Suzaniye*. Antik Dekor. Sayı:11
- Tezcan, H., *Kumaş Sanatı*. Geleneksel Türk Sanatları. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Tezcan, H., (1987). *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Bulunan Bir Terzi Defteri*. Topkapı Sarayı Müzesi-Yıllık 2. İstanbul.
- Tuğlacı, P., (1985). *Osmanlı Saray Kadınları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- *Tulips Kaftans And Levni*. (1994). İstanbul: Hirmer Yayınları.
- Türker, K., (1996). *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları*. İstanbul: İş Bankası
- Uluçay, Ç., (1992). *Padişahın Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uğurlu, A., (1994). *Osmanlı Dokumalarında Süs ve İhtişam*. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Uğurlu, A., (1994). *Osmanlı Saray dokumalarında ipek altın ve gümüş kullanımı*. Antik ve Dekor. Sayı: 24. İstanbul.
- Uluumay, E., (2006). *Osmanlıda İpekli Halk Kıyafetleri*. Bursa'da Kültür ve Sempozyumu Kitabı. Bursa.

- Ünver, S.,(1951). *Levni*. İstanbul:Milli Eğitim Basımevi.
- Yener, E., (1955). *Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları*. A. Ü. Fak. Dergisi. Ankara.

11.ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İSTEK VAKFI Özel Florya Bilge Kağan Lisesinde tamamladı. 1998 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Serigrafi Bölümüne girdi. 2000 yılında mezun oldu. Karma sergilere katıldı. 2002 yılında Marmara Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümüne girdi. 2004-2005 ve 2006 yılları arasında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Karma Öğrenci Sergilerine katıldı. 2006 yılında dokuma bölümünden dereceyle mezun oldu. 2007-2008 yılları arasında Kültür Bakanlığına bağlı (Dösim) Batik atölyesinde çalıştı. Şubat 2009 yılında Haliç Üniversitesi Tekstil ve Moda tasarım Bölümünde Giyim üzerine Yüksek Lisans Programına katıldı.